

**Departament de Sociologia i Metodologia de les
Ciències Socials de la Universitat de Barcelona**

**Programa de Filosofia Jurídica, Moral i Política
Bienni 1993-1995**

John St Mill: una lectura republicana

Per optar al títol de Doctor en Filosofia

Joan Comas i Miralles

Director: Doctor Miquel Caminal i Badia

Tutor: Doctor José Antonio Estévez Araujo

Per a la Joan, el Màrius i la Xeixa que s'ho mereixen més que ningú

Setembre 2003

ÍNDEX

0. Introducció	5
0.1. Gènesi, motivació i etapes d'investigació	5
0.2. Objecte de la tesi	11
0.2.1. Enunciat del problema	11
0.2.2. Metodologia	12
0.2.3. Objectius i hipòtesis	13
0.2.4. Importància científica de la investigació	16
0.2.5. Descripció dels continguts per capítols	18
0.3. Agraïments	23
1. El liberalisme peculiar de John Stuart Mill	25
2. Reforma i revolució: el paper de la història	52
2.1. Ruptures i revolucions	63
2.2. Cultura i civilització	86
2.3. L'estat de la societat a la llum del contrast d'opinions	95
2.4. Cultura i política	101
2.5. El paper de les ciències socials	107
2.6. La diversitat de la condició humana	116
3. Mill: <i>politeia</i> vs democràcia	125
3.1. L'estratègia política de Mill	125
3.2. Interessos particulars i Interès general	140
3.2.1. Individualitat i socialitat	140
3.2.2. Del desig al caràcter	147
3.2.3. Interès general	153

3.3. La falsa democràcia	164
3.4. El principi de qualitat en les institucions en una democràcia representativa	178
3.4.1. El Parlament i l'executiu	181
3.4.2. La classe comercial	189
3.4.3. El vot: dret i deure	192
3.4.4. L'educació: la segona cambra i l'administració	196
4. La Llibertat	205
4.1. Llibertat i progrés humà	210
4.2. Llibertat i caràcter	215
4.3. Llibertat i responsabilitat: la cultura del civisme	224
4.4. Igualtat i llibertat en democràcia	229
4.5. Els vots sota control de qualitat	246
4.6. Cultura i llibertat: el compromís de la propietat amb el coneixement	251
5. L'exercici de la política i de l'autoritat	258
5.1. Els conflictes	264
5.2. La crisi de lideratge	273
5.3. El poder	282
5.4. Poder executiu i poder deliberatiu	293
5.5. Autoritat	301
6. Epíleg	314
7. Bibliografia	323

0. Introducció

0.1. Gènesi i motivació

Prenent com a referència la meitat dels anys viscuts per Mill, 34 a l'any 1840, han estat 162 anys els que han transcorregut des d'aleshores. Durant aquest segle i mig, la majoria dels trets estructurals definitoris de les societats industrials han mantingut una certa continuïtat malgrat les profundes transformacions tecnològiques, de les que n'és el millor exemple, per la seva espectacularitat, les innovacions de les darreres dècades en el camp de les anomenades tecnologies de la Informació (TIC). Sobre els trets que assenyalen la continuïtat respecte el segle XIX hi tenim el mode de producció capitalista y la seva "filosofia" del "mercat" com a reguladora de la producció econòmica, amb major o menor grau d'intervenció estatal. Per altra banda, també sembla que les preocupacions sobre la dimensió cultural d'aquestes societats ha estat i segueix sent lloc de discussió, algunes vegades formulades des de l'encotillament de discursos ideològics operant a manera d'autèntiques cosmovisions socials; d'altres, simplement, assenyalant les insatisfaccions i els interrogants del model

econòmic d'aquesta economia de mercat a la que sembla sovint li falti un guió, un pla d'ordenament i de posada en comú d'allò que pretenen els individus, ja no a curt termini sinó a mig i llarg termini; en definitiva també alguna explicació que proporcioni algun sentit als innegables desgasts i sofriments als quals estan exposats els individus de les societats contemporànies. Fins i tot dins d'aquesta discussió hi ha tingut cabuda la negació de tal continuïtat amb el passat prenent ara com a referència el segle de Mill. El fet és que Mill, com altres pensadors del seu temps, reconegué que s'estava produint un fenomen nou que era el de la internacionalització de la societat industrial, fenomen que avui reconeixem descrivint-lo amb les característiques del denominat procés de mundialització i globalització, utilitzant, aquí, els dos termes a la manera d'un dels estudiosos més emblemàtics del fenomen, Giddens¹: la globalització és intensiu desenvolupament tecnològic, extensiva internacionalització econòmica, increment del pes específic de les anomenades identitats col·lectives, i, finalment, progressiva pèrdua d'entitat reflexiva pel que fa al debat públic de les decisions polítiques.

Són aquests trets els que queden escenificats amb la caiguda del mur de Berlín, el 1989, el darrer episodi del

1 A. Giddens. Consecuencias de la modernidad. Madrid: Alianza 1993

conflicte ideològic i també geo-polític del segle XX, justament dos-cents anys després de la revolució francesa de 1789. Les quatre grans famílies ideològiques, liberalisme, conservadorisme, reformisme i socialisme, oportunament desdibuixades pel desgast de la pràctica política han seguit nodrint les decisions polítiques fins avui; fet que es reflecteix en la major part de les recerques acadèmiques de la ciència política (fets), de la teoria política (la crítica, la generalització i la prospectiva) i de la filosofia política (la reflexió sobre la naturalesa i la cultura humana).

Rellegir Mill ha estat, per a mi, retornar al punt de partida d'aquest procés, retornar a un dels moments decisius originaris. Primer, perquè és a mitjans del XIX que es veuen els resultats de la revolució industrial i de la constitució de la societat internacional dels nostres dies; segon, perquè, també en vida de Mill es constitueixen els moviments nacionalistes els quals cerquen tenir veu pròpia dins d'aquest marc internacional; tercer, perquè ja a mitjans del XIX es fa palès el lideratge econòmic i militar d'Anglaterra; quart, perquè, també, és el moment en què la societat pren les característiques d'una societat de masses; cinquè, perquè és en aquest període que apareixen les ideologies polítiques en sentit modern; sisè, perquè és aquest, també, el moment en què les tres disciplines

esmentades més amunt - ciència, teoria i filosofia de la política - inicien una precària i problemàtica autonomia disciplinar.

Mill formà part d'aquella primera generació testimoni directe de la transició d'una societat comercial i nobiliària a una altra d'industrial on comerciants i terratinents seran substituïts per les noves forces productives, els propietaris del capital i la massa productora. Les "masses" lluitaran pel seu reconeixement com a conseqüència de la rellevància que adquireixen en el procés de producció i més endavant en el del consum.

El temps transcorregut des de la mort de Mill ha estat una etapa, en la pràctica de les decisions polítiques, essencialment partidista. La confrontació ideològica entre socialistes i liberals, totalitaristes i demòcrates, internacionalistes i nacionalistes ha estat a l'ordre del dia expressant les tensions socials que provoca la internacionalització.

Els esdeveniments viscuts per la ciutadania de molts països i principalment europea no han estat precisament modèlics. Les tensions irresoltes al llarg de dos segles s'han concretat en dues guerres mundials, nombroses guerres civils, multitud de conflictes "regionals" i la divisió del món en dos blocs respectivament amb voluntat expansiva tal com ja caracteritzaven pensadors com Mill i

Marx del que comportava la revolució industrial. El final recent, la doble crisi; d'una banda, la de l'estat del benestar i, de l'altra, la dels socialismes dits reals amb la seva desaparició. En el contrapunt, una generalitzada satisfacció dels posicionament liberals i conservadors amb noms tan emblemàtics com el de Fukuyama, Friedman o Huntington.

Paral·lelament, en l'àmbit de les ciències socials, la crisi epistemològica s'ha fet sentir amb la mateixa intensitat que en altres disciplines de manera que el relativitzat optimisme científic ha acompanyat a la desconfiança respecte de dues nocions bàsiques de la modernitat, la creença en el progrés i en la història.

És en aquest context des del que en aquesta investigació és pensat Mill perquè en la seva teoria política, s'argumenta, Mill recupera una posició privilegiada. Permet recuperar la pregunta de per què cultura i política han d'anar per camins diferents i en una relació conflictiva. Per què, avui, els fracassos més evidents en els països desenvolupats, a més dels desequilibris econòmics, els trobem a l'educació? O, per què han calgut més de cent cinquanta anys per constatar que hi ha una profunda crisi d'allò que s'ha vingut a denominar progrés? I, encara una altra, per què darrera de tot plegat no costa gaire en termes socials i

intel·lectuals, trobar una inquietud i preocupació sobre una suposada crisi de la cultura?

En aquest context, la investigació social i política contemporània ha assajat de recuperar el sentit de la política sobre la base d'una refundació d'allò que s'ha entès que construeix una societat cohesionada. Alguns han assajat amb la recuperació de la idea-sentiment de comunitat (comunitarisme), d'altres sobre el valor de la llibertat negativa desenvolupant sistemes curiosament neutrals (liberalisme), o de la igualtat (socialisme), i, altres, per últim, d'una cultura en positiu de la política que recupera la idea de la "virtut cívica" (republicanisme).

En el cas d'aquesta relectura, l'opció ha estat llegir a Mill des de la darrera d'aquestes opcions, és a dir, la republicana. Mill, es defensarà al llarg d'aquesta investigació, contempla la realitat social del passat, del present i del futur en clau de l'anomenat "humanisme cívic republicà", que sostingut per una concepció antropològica de base materialista postularà, en primer lloc, la vinculació de política i cultura i en segon lloc, la subordinació de l'economia de les societats industrials a la política. Igualment s'argumentarà que amb Mill s'acaba una etapa de la modernitat, que podríem anomenar d'alta edat moderna, i que el que segueix adopta una lògica substancialment diferent en el tractament d'uns problemes

que no canvien: revolució industrial i societat de masses, hegemonia anglosaxona i mundialització; i, també, preeminència de l'economia sobre la política. No és casual que la polèmica entre democràcia antiga i moderna sorgeixi justament a principis del XIX (B. Constant) i que sigui la revolució francesa un prototipus fracassat de la denominada democràcia antiga.

D'aquesta reflexió en va sorgir el títol d'aquesta Tesi, *John Stuart Mill: una lectura republicana*. Centrats en la conjuntura del segle XIX, serveix per a la reflexió, més d'un segle després, d'un inic de segle que es manté en la inquietud pels canvis socials i econòmics de difícil articulació política; un segle que deixa endarrera revolucions, que com les del XVIII i XIX, han encetat, al mateix temps, fanàtiques adhesions, viscerals rebutjos i desconcertats silencis. En la manera de presentar les necessitats polítiques del seu segle, Mill, pel que fa a la democràcia, la llibertat, la igualtat i l'autoritat segueix sent una font de suggeriments.

0.2. Objecte de la tesi

0.2.1. Enunciat del problema

La filosofia política de Mill és representativa d'una manera d'entendre la modernitat expressada des d'una

epistemologia empirista a la qual s'ha d'afegir una erudició il·lustrada en la línia de l'humanisme modern. El segle és el XIX i les circumstàncies es caracteritzen per la internacionalització de l'economia liderada per Anglaterra, el prestigi dels economistes clàssics, més tard pel victorianisme i els debats entorn a les reformes polítiques confrontada amb les revolucions polítiques. La disputa sobre el paper de l'estat, la política i la naturalesa de les lleis, si és un mal menor o un instrument de desenvolupament de la societat per la seva defensa d'un interès general, han centrat les idees de republicans i no republicans des del XVII. A mesura que va entrant el segle XIX aquest debat es desplaça a les que es coneixeran amb els termes de "democràcia dels antics vs democràcia dels moderns"; "democràcia representativa vs democràcia participativa"; "llibertat negativa vs llibertat positiva" i, per últim, "liberalisme vs socialisme". El problema a examinar serà quin d'aquests és el debat que va a l'arrel dels altres.

0.2.2. Metodologia

La perspectiva dels més de cent cinquanta anys que ens separen de Mill ens situa davant d'una anàlisi textual del conjunt de l'obra del pensador anglès, principalment la que s'ocupa de les relacions entre cultura i política, i

cultura i societat. L'instrument d'aproximació a la interpretació republicana o, si es vol, no liberal que aquí es fa de Mill ha estat la revisió de la crítica generalitzada de la literatura liberal sobre les insuficiències, mancances, contradiccions i desviacions racional-idealistes amb que el propi liberalisme ha denunciat Mill.

He optat per la inclusió de les cites dels textos de Mill en notes a peu de pàgina que il·lustren la meva lectura i de les quals dono notícia bibliogràfica immediatament a continuació de la cita. Les cites d'altres autors que m'han semblat rellevants per a l'argumentació de la investigació estan també a peu de pàgina i quan no ho exigeix l'exposició principal consigno simplement la referència bibliogràfica en la qual es pot trobar referència al tema i a l'argumentació. En algunes ocasions s'ha inclòs la cita en el cos principal del text procurant que no dificulti el seguiment de l'argumentació general i s'ha optat, en alguns casos, per traduir-la de la versió original anglesa.

0.2.3. Objectius i hipòtesis

L'objectiu general d'aquesta tesi doctoral és fer una lectura del pensament polític de Mill des de la perspectiva del pensament republicà modern. S'adopta aquesta perquè des d'ella hauria de poder resoldre's alguns dels problemes que planteja no només una més cabdal comprensió de la

reflexió de Mill sobre la societat de la seva època sinó també poder resoldre alguns dels problemes que susciten les múltiples interpretacions del pensament de Mill des de la visió convencionalment liberal de la seva suposada incoherència.

Aquest objectiu general serà contextualitzat en un escenari històric conceptual com el que segueix:

1. Mill manté viu a la Gran Bretanya el pensament més genuïnament contrari a l'absolutisme pre-modern - en totes les seves variants: social, polític, científic, epistemològic i filosòfic - en una etapa històrica en la que s'ha imposat la interpretació tradicionalista i liberal de les transformacions de les institucions polítiques en el trànsit de l'antic règim absolutista al republicà; i que són, la revolució anglesa del 1688 i la francesa de 1789. Aquesta interpretació liberal és la que definirà finalment la ideologitzada oposició de "democràcia moderna vs. democràcia antiga".

2. que Mill assenyalava entre els perills de la democràcia la progressiva homogenització de les consciències individuals. Aquesta homogenització és en un moment del pensament polític teòric i pràctic en la doble oposició entre llibertat negativa i llibertat positiva i, liberalisme i socialisme. Aquí s'argumentarà que aquestes oposicions aconseguen en el seu moment obstaculitzar els esforços

de revitalització i readequació mil·leans de l'esperit contingut en la politeia clàssica i més tard suscitar interpretacions del seu pensament totalment contradictoris. L'objectiu serà demostrar que Mill s'ubicaria en sintonia a la reivindicació de la virtut cívica republicana i en seria, a més, un renovador en teoritzar-la en les específiques circumstàncies sociològiques del segle XIX, podent ser reconegut els seus plantejaments en els corrents de la teoria democràtica participativa actual.

3. que és la pròpia ideologització del discurs polític a partir de la segona meitat del segle XIX i tot el segle XX la que ha dut a una interpretació fins a un cert punt patrimonialista i partidista del pensament polític mil·leà. Aquesta ha estat la que queda reflectida en la seva inclusió en les més variades adscripcions ideològiques, que van des de la liberal, llibertari, socialista, "benestarista" fins a l'autoritària i conservadora.

4. que a la confusió resultant d'aquesta ideologització, s'hi afegeix la derivada de la reformulació per part de Mill de l'epistemologia heretada - Hobbes, Hume, James Mill - la qual s'orienta vers una metodologia eclèctica de base empirista. Des d'aquest eclecticisme metodològic s'explicarà la diversitat de famílies filosòfiques a les quals ha estat assignat Mill, entre altres, utilitarista de diferents menes, psicologista, positivista, idealista i naturalista.

0.2.4. Importància científica de la investigació

En aquesta investigació s'adopta la perspectiva republicanista que permet una visió global poc habitual de Mill, una perspectiva que s'oposa a la clàssica lectura d'un Mill tradicionalment liberal. L'esgotament de la lectura liberal s'anuncia en la seva parcialitat que la incapacita per trobar nous sentits al que finalment per a ella queda com a excentricitats o problemes de caràcter relacionats amb una personalitat heterodoxa.

D'altra banda, la rellevància de Mill des del punt de vista històric i els suggeriments que proporciona per a entendre el present polític pocs el discuteixen. N'és una evidència la notable producció recent d'estudis específics sobre la seva obra, així com les referències constants en altres que tenen per objecte el pensament polític en general i el pensament liberal en particular.

D'entre els molt indicadors de la notorietat de Mill en vida seva mencionar l'homenatge postum, escrit el mateix any de la seva mort, que li feren reconegudes personalitats, editada per H.R. Bourne, *John Stuart Mill. His Life and Works*² (1873) apareguda el mateix any de la mort de Mill. Qualsevol biografia de Mill dona compte de la notorietat

² H.R. Bourne, *John Stuart Mill. His Life and Works* New York: Henry Holt and Company 1873. Participaren en aquests homenatge pòstum el propi editor, W.T. Tornton, i H. Spencer, H. Trimen, W. Minto, F.H. Levy, W.H. Hunter, F.E. Cairnes, H. Fawcett, i M. G. Fawet.

pública d'aquest pensador anglès i de l'èxit editorial d'algunes de les seves principals obres. Després de mort, a la ciutat d'Avignon on passava llargues temporades i on és enterrat, a prop del canvi de segle, l'interès per l'obra de Mill experimenta un descens que es recupera a partir de la II Guerra Mundial. Des d'aquell moment l'interès ha estat una constant, en positiu i negatiu, i des de múltiples perspectives disciplinàries: filosofia, epistemologia, metodologia, ciències socials i, fins i tot, des del punt de vista literari.

L'interès per Mill el converteix en un clàssic del pensament modern en complir-se la condició de ser un autor que tracta aquells temes que ajuden a entendre el moment de la seva producció, al mateix temps que es projecten cap al present, resistint-se a una monolítica interpretació, i fent dels continguts de l'obra temes recurrents d'interès.

Hi ha suficients aspectes en l'obra de Mill amb els que traçar una línia continua de problemàtiques. En aquest sentit, és difícil llegir Mill i no pensar en els reptes teòrics i pràctics en els que es troba avui la teoria i pràctica democràtica a escala global, així com els reptes i interrogants que aquest món global plateja. En aquest darrer sentit, especialment suggeridor és l'obra de Mill en un moment en què les polaritzacions com a resultes de les fidelitats intel·lectuals dels segles XIX i XX han passat a

millor vida i apareixen les primeres interpretacions que s'esforcen a explicar els esdeveniments històrics dels darrers vint anys, començant per la desaparició de la Unió Soviètica i de la pràctica totalitat de les antigues repúbliques socialistes. Al mateix temps, el liberalisme mostra tant la seva fragilitat pràctica davant els problemes contemporanis, com la seva vitalitat teòrica posada de manifest en literatura recent a partir dels anys setantes del segle passat, i en competència directa ressurgeixen amb notable força els discursos comunitaristes i els de la de tradició republicana.

0.2.5. Descripció dels continguts per capítols

En el primer capítol - *1. El liberalisme peculiar de John Stuart Mill* - es fa un recorregut per les interpretacions més significatives sobre l'obra de Mill des de l'àmbit anglosaxó, fent referència breu a altres que s'han produït a l'estat espanyol, buscant atreure l'atenció d'una significativa vinculació entre la disparitat de "Mill" que sorgeixen d'aquestes interpretacions amb la consternació i perplexitat que provoca en les files del liberalisme les suposades desviacions d'aquest pensador. Tipificades les diferents versions de l'obra milleana en "tradicionalistes" i "revisionistes", s'estableix al mateix temps una vinculació entre aquests i les diferents famílies ideològiques del

liberalisme, a partir de les quals s'ha jutjat a Mill com a liberal ortodox o heterodox, i/o coherent o incoherent. A més, en aquest capítol es fixa la perspectiva filosòfica global amb la que es contempla en aquesta investigació el conjunt de l'obra política milleana, que, dit en breu, consisteix en un Mill anti-absolutista en totes les dimensions a considerar - filosofia, ciència, política, societat, epistemologia - que es tradueix en el terreny de la política pràctica en un projecte de canvi de mentalitat i canvi de cultura política, de recuperació, també, en un sentit positiu de la política, a partir de les característiques de la societat industrial moderna i per a uns individus que són protagonistes d'aquesta societat que ja no queda limitada a reduïts nuclis de població privilegiada.

El segon capítol - 2. *Reforma i revolució: el paper de la història* - està dedicat a l'estudi de la concepció milleana de la història a partir dels estereotips i prejudicis dels seus compatriotes contemporanis. En el capítol es segueix les mostres d'interès de Mill respecte les revolucions a França, tant la de finals del segle XVIII com les del XIX. Aquestes demostracions es comparen amb les reaccions que les mateixes susciten entre els polítics i intel·lectuals anglesos. Això portarà a argumentar sobre la importància que atorga Mill a la història com a part integrant i fonamental de les ciències socials i com a través d'elles

concep Mill que el motor del canvi és, en la societat moderna, el coneixement. Per això una part d'aquest capítol està dedicat a la seva epistemologia amb la que dóna suport a la seva teoria social i política.

En el tercer capítol -3. *Mill: Politeia vs democràcia-* s'argumenta la manera com Mill atribueix un paper fonamental a l'interès general en una línia totalment diferent a l'argumentada pels denominats, respectivament, liberalisme polític i liberalisme lliurecanvista (econòmic o de mercat). Mill es situa amb el seu "interès general" en l'àmbit de la tradició moderna republicana iniciada amb les repúbliques renaixentistes italianes, i s'argumentarà que actualitzades a les condicions sociològiques d'una societat industrial. També en aquest capítol, es dóna a conèixer la teoria de la democràcia de Mill anunciant els perills de la "falsa" democràcia representativa basada en el sufragi universal per elecció de majories numèriques com a formula per garantir la identificació d'interessos entre els ciutadans i els governants. Aquest apartat tracta, també, dels perills que poden resultar d'una cultura política negativa, la qual prepara l'escenari per a una confrontació ideologista basada en interessos de classe, com finalment succeeix en la polarització entre liberalisme i socialisme.

En el quart capítol - 4. *La llibertat* - es busca mostrar les diferències de Mill respecte els tòpics del liberalisme

ideològic emergent en el XIX. S'argumentarà que Mill defensa una teoria de la llibertat en la que la defensa d'igualtat n'és una part fonamental. La vinculació d'aquests dos valors presentats pel liberalisme jeràrquicament, primer la llibertat i després la igualtat, és revisada per Mill a partir de la seva teoria de la diversitat dels individus els quals es construeixen sempre socialment. La llibertat serà entesa a la manera republicana com procés d'alliberament de les constriccions i dominacions exercides des de la pròpia societat. La solució al problema de la dominació social, es mostrarà, la fa Mill a partir de la recuperació de la comunitat política entesa en termes d'una "convicció intel·lectual" compartida que aglutini a tots els individus en la seva diversitat.

En el cinquè capítol - 5. Política i autoritat - es du l'argumentació de la interpretació republicana de Mill - allunyada de l'oposició de Constant de "democràcia antiga vs. democràcia moderna" - a l'àmbit de la noció d'autoritat. Es traça aquí el vincle entre la concepció de Maquivel de la virtut cívica que exerceix el lideratge patriòtic envers a una societat cohesionada i participativa amb la de Mill quan reclama la necessitat del lideratge d'una classe del coneixement, cívica, posant èmfasi en la convicció intel·lectual compartida abans mencionada. Aquest capítol serveix per tancar el recorregut iniciat amb

la defensa de Mill de la necessitat d'una nova cultura política i el paper protagonista en les circumstàncies dictades per l'època moderna per a un grup social històric dirigent - el "príncep" o la classe del coneixement segons Mill - disposada a assumir el repte de la implementació d'aquesta nova cultura. També, en aquest capítol, s'analitza el concepte de poder i el d'autoritat en Mill ubicant-lo dins de la tradició republicana d'una autoritat entesa en termes de "no dominació", i, per tant, diferent a un poder merament "no intervencionista" o de "no ingerència" característic del liberalisme clàssic.

Finalment, en el darrer capítol, - 6. *Conclusions* -, primer, es defensa la confirmació de les hipòtesis marcades en els objectius generals i construïdes capítol a capítol; segon, es contextualitza el "fracàs" milleà en els esdeveniments polítics històrics i debats ideològics del darrer segle en el marc de la hipòtesi general segons la qual segueix pendent encara avui, a) la progressió d'una nova cultura política de caràcter cívic i contitucionalista" i, b) s'afirma la consolidació en termes culturals d'allò que Mill anunciava com la gran amenaça per a la democràcia que és "l'opinió pública", en el que es reconeixeria la noció contemporània del "pensament únic". Amb aquesta homogenització de les consciències individuals s'expressaria la impossibilitat de sintonia entre els principis morals que es pretén siguin els

qui resolguin els problemes de desigualtat i d'insatisfacció existencial i una cultura basada en la possessió de bens materials.

0.3. Agraïments

Quan per diferents motius una tesi com aquesta s'ha allargat tant en el temps ha tingut per força que fer-se deutora de moltes companyies. La primera, l'he deixada consignada en la dedicatòria i ha estat la que m'ha proporcionat instint animal i sentiment. Altres, com les familiars (Xeixa, Joana i Màrius), no han estat menys importants: han acceptat la invasió física i monotemàtica de volums i materials sobre el tema i en el tram final s'han carregat d'una paciència benvolent que va des de l'encoratjament directe fins el fer veure que res passa. I queden de moltes altres que han estat a l'altura de les familiars, intentant trobar sortida a allò que el doctorand volia expressar i trobava més dificultats del compte. En aquests cas, un vell amic, J.G. ha estat imprescindible. Pel que fa a la infraestructura en els darrers mesos, decisiu ha estat l'auxili d'A. de Febrer i J.M. Puigserver, i mencionar aquí el seguiment de I. Nuñez, P. Novella, J. Barbier i A. Sauquet. Per últim, qui m'ha proporcionat la confiança suficient per creure en aquesta investigació és el meu

director, Miquel Caminal. A tots ells, el que hi hagi d'encerts en aquests fulls.

1. El liberalisme peculiar de John Stuart Mill

-»Ahí verá V. -contestó pausadamente mi amigo - lo que son los franceses. Sobre un hecho forjan una teoría general. Aguárdese V. veinte años, y encontrará en Londres las ideas de París y de Berlín.

-Bueno, las de París y de Berlín; ¿pero qué tienen Vds. en pensamiento original?

-Tenemos a Stuart Mill

-¿Y quién es Stuart Mill?

- Un político. Su opúsculo De la libertad es tan excelente, como detestable el Contrato Social de su Rousseau de Vds.

- Taine a Pardo E. Pardo Bazán -³

En aquest primer capítol introductorí es tractarà de situar el pensament de John Stuart Mill a partir de la revisió de les principals interpretacions crítiques del liberalisme sobre la seva obra. L'objectiu que es pretén aconseguir és doble i simultani. El primer és que siguin aquestes crítiques les que ajudin a traçar el rastre per a accedir a una lectura republicana de Mill; el segon, mostrar des de la

³ Taine citat a E. Pardo Bazan, Prólogo a Mill, La esclavitud femenina Administración, Madrid 189?

globalitat del seu pensament polític la font de suggeriments que ofereix per a la teoria i crítica dels sistemes polítics democràtics actuals.

Aquesta revisió de la crítica liberal a Mill tractarà simultàniament tres dimensions, a) delimitar aquells aspectes considerats des del liberalisme com a menys liberals; b) indicar les raons per les quals la tradició liberal segueix, malgrat les crítiques, incloent a Mill dins del corrent principal del pensament liberal; i, c) confrontar els resultats obtinguts amb la perspectiva del pensament republicà modern. Es tracta, en definitiva, en aquest primer capítol, de fer el negatiu del pensament liberal de Mill per, a continuació, confrontar aquest amb el que es podria fer de positiu des del pensament republicà. Com es veurà, el resultat és concloent. Mill té de liberal el que li ha volgut atribuir la confrontació ideològica entre els liberalismes i socialismes/marxismes dels segles XIX i XX.

La majoria d'estudiosos del liberalisme han considerat a Mill⁴ com un pensador clau en la història del pensament

4 Una molt sumaria notícia sobre alguns dels treballs que han tingut a l'estat espanyol per objecte exclusivament, o quasi, a Mill i que estan detallats a l'apartat de bibliografia. Especialment interessants són les notes editores de les traduccions de Mellizo (1986, 1986,b, 1993, 1995, 1996, 1997); igualment interessant, és la introducció de Guissan (1984) per la bona argumentació presentada contra la crítica mooriana de la suposada "fal·làcia naturalista" de Mill; també, ressenyar l'estudi d'Iturbe (1985) que en les consideracions generals afirma: "... se había apartado suficientemente del credo bentahamita para poder ser hoy calificado como social-demócrata, una combinación de conservadurismo determinista y escepticismo liberal". En canvi l'estudi de Schwartz (1968) té altres mèrits. El primer, és que ubica molt bé els silencis haguts entorn a la figura de Mill durant el segle passat, el segon, una entenedora ubicació de Mill en la història del pensament econòmic dels segles XIX-XX i les raons de la seva importància; i, la tercera, l'explícita claredat amb què expressa la seva ortodòxia liberal. També, fer referència aquí a alguns dels estudis de Negro (1975, 1983) dels quals podem dir el que de Schwartz però des de l'ortodòxia marxista: en aquest cas, ens

polític liberal del segle XIX. Per a alguns, Mill ha estat un dels principals artífexs de l'actualització en el segle XIX del pensament liberal. Un clàssic historiador de les idees polítiques com Sabine l'ubica en el procés de reformulació del liberalisme del seu segle tant des del punt de vista de la renovació de l'organització política com en els aspectes doctrinals, els quals tindrien com a protagonistes successius, primer al propi Mill, després a Spencer i finalment als idealistes d'Oxford en la figura visible de T.H. Green⁵. D'altres l'han considerat un revisionista poc afortunat dels propis principis liberals en desnaturalitzar els principis essencials del liberalisme⁶. Malgrat les crítiques, pocs autors liberals, després de sospesar i fer balanç del conjunt de la seva obra, i fins i tot de la seva vida⁷, han dubtat que Mill no fos, en darrera instància -

proporciona una bon marc històric de les idees socials amb l'inevitable condescendència d'estar tractant amb el típic ingenu - Mill - petit burgès. Tenim també l'estudi sobre l'utilitarisme de Colomer (1987) que parla de Mill sobretot com una alternativa "ètica" a l'utilitarisme anterior i que resumeixo en un comentari seu "... el de Mill ... es, pues, un utilitarismo más evaluativo que directamente prescriptivo. La utilidad es más un criterio indirecto al que recurrir en última instancia que una guía cotidiana para la acción dirigida al fin de la máxima felicidad". Hi ha també l'estudi d'Abellán (1993) a l'obra col·lectiva de F. Vallespín. Abellán situa a Mill com un precursor frustrat de Th. Green: "Pero, reconocidas todas estas importantes aportaciones, es verdad que Mill continuó como un profeta de la libertad vacía y del individuo abstracto. No tenía una filosofía clara de los derechos del individuo, a través de los cuales la idea de la libertad logra una significación concreta; no tenía una idea clara del todo social, en cuya realidad l'antítesis entre Estado e individuo adquiere una nueva dimensión. Se necesitaba una nueva filosofía. Los liberales de la década de los ochenta, como Thomas Green, elaborarían esa nueva filosofía liberal en Inglaterra.

Per últim, recordar la presentació de Pardo Bazán (189?) per l'interès, l'oportunitat i la sintonia de les aspiracions feministes de l'època.

5 "(el liberalismo) Como partido tenía que revisar su política, pero para mantener su posición como factor del pensamiento social tenía que revisar su teoría. (...) La revisión se produjo en dos olas... La primera consistió en las filosofías relacionadas, pero contrastantes de John Stuart Mill y Herbert Spencer; la segunda fue la filosofía de los idealistas de Oxford, especialmente la de Thomas Hill Green." G.H. Sabine. *Historia de la teoría política*. México: Fondo de Cultura Económica, 1992, pàg. 511-512

6 J. Gray. *Liberalismo*. Madrid: Alianza, 1994.

7 "En el caso de Mill no existe contradicción entre comportamiento y obra. Su vida fue encarnación de sus creencias. Su absoluta dedicación a la causa de la tolerancia y la razón fue

salvant incoherències, contradiccions i errònies influències - liberal, perquè, després de tot, conclouran, Mill acaba prioritzant l'esfera privada per davant de la pública o col·lectiva i prioritzant, també, el principi de la llibertat individual per davant del de la igualtat socio-econòmica. En darrera instància, es diu, els intents de Mill d'harmonització d'aquestes dues dimensions no impedeixen constatar el caràcter liberal final del pensament de Mill.⁸

D'entre els comentaristes a l'obra de Mill, la relativament recent obra de Skorupski sens dubte ajudarà a entendre algunes de les raons, i no de les menys importants, d'aquesta tendència a incloure a Mill en el liberalisme, ni que sigui *malgré lui*, perquè a fi de comptes, conclou aquest autor, Mill "*is very English.*"⁹.

Podríem trobar dotzenes d'afirmacions similars. La pregunta és per què aquesta ambivalència de situar críticament a Mill, en els límits mateixos permesos de l'ortodòxia liberal, però, simultàniament, mantenir-lo dins de la tradició. Una manera de respondre a aquesta pregunta seria revisar la tendència de la historiografia

ejemplar si se la compara con tantas otras vidas... en el siglo XIX", I. Berlin. *John Stuart Mill y los fines de la vida*. Madrid: Alianza 1997, pàg. 27

⁸ Entre altres, alguns dels autors representatius d'aquesta adscripció i que seran citats al llarg d'aquesta investigació tenim a Berlin, Gray, Skopuski, Ryan i Hamburger.

⁹ "Mill is very English. The English tradition of the philosopher and practical man of sense, and the English paradox of conservative radical, go far to explain the strengths and weaknesses of his mind" (...) Mill has de same conservative radicalism, centring on hatred of domination but fear of the atomised human mass ... He liked to lecture his compatriots about the virtues of continental thought, but it was from the island of Albion that he did so." J. Skorupski; *John Stuart Mill* 1991, London: Routledge, pàg. xii

liberal segons la qual, la vessant exitosa de la modernitat - creixement econòmic, protecció de les llibertats individuals i aportacions político-ideològiques - està íntimament relacionada amb l'èxit de les idees liberals, les quals haurien estat les protagonistes de la ruptura o evolució respecte l'absolutisme polític en el segle XVII anglès¹⁰. En aquest sentit, existeix una consolidada percepció liberal, cal dir molt anglesa i en definitiva a hores d'ara anglosaxona, que fa d'aquesta tradició de caràcter individualista el nucli fonamental i gairebé únic en la contestació antiabsolutista i antipapista (d'inconformisme religiós). Fins i tot es menciona dins d'aquesta tradició un referent remot, mític, a Anglaterra, anterior a la dominació normanda, en el que els saxons s'haurien regit ja per un principi individualista del qual en seria testimoni la recopilació dels seus costums i convencions centenàries, les quals haurien tingut continuïtat a partir del segle XVII¹¹. Aquesta historiografia en el seu conjunt reforça l'autopercepció abans mencionada segons la qual cal fer - és l'única - una lectura en termes liberals, en especial del segle XIX, però també de la modernitat en el seu conjunt. Aquesta lectura compren tot

10 J. Gray. 1994, pàg. 23 i ss.

11: "El movimiento popular en contra del absolutismo monárquico en la Inglaterra del siglo XVII tuvo diversos ingredientes peculiares, y algunos de ellos influyeron en la evolución posterior del liberalismo inglés. Uno de estos fue el mito de la antigua constitución, leyes y tradiciones de la Inglaterra libre antes de quedar sometida por la conquista normanda ... J. Gray. 1994, pàg. 32; J. Abellán. "Reacciones ante la revolución francesa. (Edmund Burke, los pensadores alemanes y de Maistre y de Bonald)". A: Vallespin, F. *Historia de la teoría política*. Madrid: Alianza Editorial, 1993, pàg. 17-23.

el domini de la cultura, els estils de vida, la concepció del coneixement i de la ciència, les fonts d'inspiració - clàssiques, estoiques, cristianes i les dels drets naturals - i, també, les formes d'actuació política amb les institucions que se'n deriven; en definitiva, es el que permet fer afirmacions del tipus que "l'Europa del segle XX, i en especial Anglaterra, pot contemplar-se amb raó com l'exemplificació del paradigma històric d'una civilització liberal"¹².

D'aquesta manera, un sector important del liberalisme ha revisat el pensament i pràctiques polítiques dels darrers tres segles en base al que considera són els dos pilars fonamentals d'aquesta modernitat, d'una banda, l'individualisme i de l'altra, una concepció limitada de la racionalitat humana que reconeixeria els seus propis límits respecte a les seves possibilitats d'una comprensió racional de la realitat.¹³

Des d'aquesta perspectiva liberal, en sentit fort, de la percepció del món i de la realitat, Mill resulta ser un liberal incoherent, problemàtic i excessiu. Els problemes

12 J. Gray. 1994, pàg. 49.

13 Aquest darrer aspecte és rellevant i des de la historiografia liberal explica per què en el liberalisme té cabuda tota mena de tarannàs ideològics, filosòfics i religiosos. "Como movimiento político real, el liberalismo en Inglaterra estaba integrado por muchos elementos que aprendieron a cooperar para fines específicos sin insistir en el acuerdo ideológico. Lo más notable, quizá, fue lo que Graham Wallas llamó "la tradición de una alianza efectiva" entre el cristianismo evangélico y el radicalismo no religioso de Jeremy Bentham y los radicales filosóficos. La disparidad de sus creencias filosóficas era más que compensada por la semejanza esencial de sus fines morales y sociales. La columna vertebral del liberalismo político, como advertía Gladstone, eran las sectas religiosas no conformistas." G.H. Sabine, 1992, pàg. 491.

detectats en el liberalisme de Mill han estat diversos i importants respecte els aspectes definitoris essencials a la doctrina. S'ha afirmat de Mill que és un "ingenu i un ambigu", fracassant en el seu intent d'harmonització utilitarista d'individu i col·lectivitat, descuidant un desenvolupament pertinent d'una teoria de la justícia utilitarista que evités el perill de posar en qüestió l'equitat entre els individus en la protecció de la seva llibertat individual; s'ha afirmat, també, que Mill incorre en l'anomenada "fal·làcia constructivista" per l'èmfasi en la construcció racionalista de la conducta individual i social posant en perill el principi mateix de la llibertat¹⁴; també es diu de Mill, que comet l'error de confondre la llibertat individual amb el principi aliè al liberalisme de l'autorealització individual¹⁵ que no faria més que indicar que es va prendre massa seriosament a Aristòtil; o, també, s'ha argumentat que Mill, com Kant, fracassen des de la perspectiva liberal pel caràcter "comprensiu" i en conseqüència avaluatiu sobre la conducta humana, per la qual cosa es problemàtica una justícia neutral, d'autoritat neutral, en els conflictes entre interessos individuals.

Els estudis sobre les "dificultats liberals" de Mill no han fet més que incrementar-se en el darrer quart del segle

14 F.A. Hayek. "Introduction". A: *The Earlier Letters of John Stuart Mill 1812-1848*. CW. Vol.XII. London: Routledge & Keagan Paul, 1963

15 I. Berlin, *Two concepts of Liberty in four Essays on Liberty*. Oxford: Oxford University Press, 1969

passat. L'article de John Rees *The Thesis of Tow Mills* (1977) ha estat un referent emblemàtic de la revisió del pensament de Mill en les darreres dècades del segle XX. En aquest article ja no només es parla de les incoherències i manca de rigor lògic de Mill sinó de l'existència de diversos "Mill", segons obra i moment de la vida del pensador anglès. En el mencionat article es sumariuen les lectures revisionistes sobre Mill de l'època, com el conegut treball sobre els dos Mill's de Gertrud Himmelfarb, *On Liberty and Liberalism. The case of John Stuart Mill*, 1974; els comentaris de Feyerabend a *Against The Method*¹⁶ elogiant l'epistemologia de Mill d'*On Liberty* en detriment de la de *System of Logic*; el treball de Mazlish¹⁷, analitzant el conflicte entre pare i fill en termes psicoanalítics, reafirmant l'interès anglosaxó en la relació entre biografia i continguts científics i filosòfics de Mill¹⁸. Per la seva banda, Robson, director de la monumental publicació de les Obres Completes de Mill, la *Collected Works* (CW.), convenientment comentades i anotades, ja havia avançat la tesi dels dos Mills alguns anys abans, el 1968.¹⁹ Himmelfarb continua la tesi de Robson dels dos Mills, que també comparteix Berlin: el dels dos Mills contradictoris.

16 P.K. Feyerabend. *Contra el método*. Barcelona: Ariel, 1974

17 Mazlish, B. *James and J.St.Mill. Father and son in the Nineteenth Century*. London: Hutchinson, 1975

18 Algunes biografies interessants consignades a la bibliografia són les de Bain 1882, Hayek 1969, Ryan 1974, Mazlish, 1975, Glassman 1985.

19 J. Robson, *The improvement of Mankind: The social and Political Thought of J.S.Mill*. Toronto: University of Toronto Press, 1968.

Hi ha dos discursos en Mill, dirà Himmelfarb. Cadascun construït i articulats a partir d'un conjunt de valors diferents: d'una banda, el concepte d'ésser humà consumidor i egoista; de l'altra, el concepte d'ésser humà entès com a ésser potencialment autorealitzable en les seves capacitats i habilitats intel·lectuals. Quan alguns autors - Macpherson y Kahan - han privilegiat aquesta darrera concepció antropològica del pensament milleà, privilegiant-la i fent-la servir per cercar coherència en el conjunt del seu pensament, aleshores Mill s'ha convertit en un pensador humanista que no es desempallegà mai de les influències utilitaristes dels seus mestres.

Dins de l'amplia literatura sobre el tema i des del liberalisme sembla que es configuren dos tipus d'interpretacions²⁰, la dels "tradicionalistes" que accentuen els components d'incoherència i de contradicció en l'obra de Mill²¹, i els qui sostindrien una interpretació que accentuaria el paper de Mill com a actualitzador revisionista²² del liberalisme, posant les bases per a la futura revisió, en clau positiva, de la llibertat del

20 J. Hamburger, *John Stuart Mill On Liberty and Control*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999.

21 I. Berlin. 1969, pàg. 139 i 161; C.L. Ten. *Mill on Liberty*. Oxford: Oxford University Press. 1980; G. Himmelfarb. *On Liberty and Liberalism. The case of John Stuart Mill*. New York: Knopf, 1974.

22 Vegis bibliografia: Rees. 1977, 1985; Ryan. 1970; Gray. 1983; i Hamburger 1999. Aquest últim desenvolupa una argumentació que pretén defensar a Mill de les clàssiques acusacions de paternalista (Jevons. 1871, 1874; Cowling. 1990; Carlisle 1992) i d'elitista (Letwin 1965, Himmelfarb 1974; Anschutz 1953). L'argumentació cercarà harmonitzar el que hi ha de llibertat negativa amb fiscalització i control individual i social, principalment a *On Liberty*, sobre la base de la distinció milleana en aquesta obra entre l'esfera privada (self regarding) i l'esfera pública (other regarding).

liberalisme de finals de segle²³. Al marge d'aquests dos grans grups quedarien interpretacions com la de Duncan que s'inclinaria per una lectura que deixés endarrera les rigideses doctrinals en aquell moment centrades en la discussió sobre el cor partit entre les seves inclinacions liberals i les que l'orientaven cap al socialisme²⁴. Duncan s'adona que allò que interessa de Mill, anant al fons de la qüestió, és la concepció milliana del canvi històric, en un moment "històric" que evidenciava que les coses anaven "molt de pressa", que s'estaven produint transformacions molt "observables". Duncan considera que haver prestat atenció a un fet tan evident no el converteix ni en hegelianista ni en marxista. Però sembla que els temors liberals a una història comprensiva ha pogut més que l'evidència dels canvis i transformacions en curs.

Molts pocs autors han suggerit que si Mill oferia tants problemes per a una interpretació liberal, per què no intentar-ho des d'una perspectiva republicana? Entre els pocs que ho han fet d'una manera explícita hi ha Semmel²⁵, Justman²⁶ i Urbinati²⁷. Semmel, un dels pioners en la

23 El debat focalitzat en la diferència entre llibertat positiva i llibertat negativa iniciat amb Constant i continuat per Green i Berlin.

24 "We find that Mill accepted, often provisionally, certain ideas and proposals that lead beyond liberal individualism but the appropriate question then is not whether Mill was a liberal or a socialist, or a democrat or an elitist, but how far he succeeded in elaborating a convincing image of society and social change, in relation to the abilities and concerns that he deemed important." G. Duncan. *Marx and Mill: Two views of social conflict and social harmony*. Cambridge: Cambridge University Press, 1973. pàg. 211.

25 B. Semmel. *John Stuart Mill and The Pursuit of Virtue*. New Haven: Yale University Press, 1984.

26 S. Justman. *The Hidden Text of Mill's Liberty*. Savage, Md.: Rowman & Littlefield, cop. 1991.

lectura republicana de Mill, inequívocament afirma que el pensador anglès hauria d'estar dins del grup de pensadors republicans perquè fa seva la defensa de les virtuts cíviques seguint el pensament dels qui, en la "llarga modernitat" iniciada en les repúbliques italianes renaixentistes, vincularan la llibertat individual a l'exercici d'aquestes virtuts públiques, lligam que després continuarà en altres pensadors republicans britànics i americans en els segles XVII i XVIII²⁸. A excepció dels mencionats, el pensament republicà recent, o no ha mostrat especial interès en Mill per destacar un possible rerafons republicà rellevant²⁹, o bé, directament, el tipifica com un pensador liberal³⁰. Aquest és el cas de Pettit, qui en una obra col·lectiva³¹ sobre les "tradicions del liberalisme" situa a Mill dins dels denominats liberals conseqüencialistes³². De totes maneres, cal tenir en compte que aquesta recuperació de la literatura interessada en la tradició republicana, amb pretensions de repensar la

27 N. Urbinati. *Mill on Democracy: From the Athenian Polis to Representative Government*. Chicago: The University of Chicago Press, 2002.

28 B. Semmel. 1984; S. Justman. 1991.

29 M.J. Sandel. *El Liberalismo y los limites de la justicia*. Barcelona: Gedisa, 2000; Sunstein, C.R.; *Free markets and social justice*. New York-Oxford : Oxford University Press, 1999. J. G. A. Pocock *El Momento maquiavélico: el pensamiento político florentino y la tradición republicana atlántica*. Madrid: Tecnos, cop. 2002.

30 Ph. Pettit. "Liberalism and its defence: A lesson from J.S.Mill". A: K. Haakonssen, *Traditions of Liberalism*. St. Leonards: Centre for Independent Studies, 1988.

31 K. Haakonssen, *Traditions of Liberalism*. St. Leonards: Centre for Independent Studies, 1988.

32 Segons aquest autor hi ha un liberalisme neutralista consistent en la defensa d'una neutralitat, exquisida respecte de possibles premisses avaluadores a fi i efecte, precisament, d'evitar la més remota limitació a la llibertat dels individus, el cas de Hayeck; i tres més, que sí permetrien algun tipus de premissa avaluativa, serien: liberalisme de fonamentació deontològica, el de Nozick (Deontic Defences), de fonamentació conseqüencialista (Consequentialist Defences) que és on Pettit ubica a Stuart Mill; i de fonamentació contractualista que Pettit assigna a Rawls i Gray (Contractualist Defences). Ph. Pettit. 1988.

política avui³³, té una vessant particular en la discussió historiogràfica desenvolupada darrerament en l'àmbit anglosaxó sobre els segles XVII i XVIII, discussió de notable rellevància i ressò acadèmics i que ha animat a la revisió d'alguns dels tòpics sobre el segle XIX³⁴. Aquesta revisió inclou també la reformulació d'algunes de les interpretacions clàssiques sobre Mill, amb les quals deixa de ser un mer i desafortunat seguidor de Bentham per ser considerat com una autor original.

En qualsevol cas, el lector de Mill, i no només el lector d'obres emblemàtiques com *On Liberty* (1859) sinó el del conjunt de l'obra, constata ben aviat que en l'obra hi ha un tarannà desconcertantment allunyat del relativament satisfet optimisme de la societat anglesa, interioritzat el principi individualista com a motor de la societat; aquell optimisme i possibilisme que dugué a Disraeli a afirmar despectivament de Mill que semblava una institutriu en decadència³⁵. El liberalisme anglès està a la defensiva pel que succeeix en el continent, també està preocupat per les lluites socials en augment, però al mateix temps confia en les possibilitats que li dona el seu esperit pràctic i negociant.

33 Els casos de S. Giner i de T. Domenech entre nosaltres i entre altres.

34 M. Francis and J. Morrow. *A History of English Political Thought in The Nineteenth Century*. Duckworth: London 1994. Vegis la ressenya sobre aquesta publicació a M. Bevir. "Review Article: English Political Thought in the Nineteenth Century". A: *History of Political Thought*. Vol XVII. N°1 Spring 1996.

35 I. Berlin. 1997, pàg. 70

Les permanents denúncies de Mill, moltes referides als problemes de cultura política dels anglesos, trenquen amb la imatge d'una societat triomfant i apropa a Mill a la visió més habitualment "pessimista" pel que fa al diagnòstic, més propera a la crítica republicana, justament allà on el liberalisme es presenta com més optimista, però al mateix temps desvela un conjunt de propostes que tènueament queden entremesclades en la pràctica de la cultura política i de les institucions modernes les quals correspondrien al que es coneix com a tradició democràtica. Si per als liberals, la democràcia és un evolució natural del liberalisme per als "democratistes" la democràcia liberal no és més que un matrimoni de conveniència de difícil encaix³⁶.

On el liberalisme veu individualitats que triomfen en les seves empreses, en la consecució del seus desigs, Mill destaca la corrupció, la incultura, l'egoisme, allò que a *On Liberty* (1859) i a *Consideration on Representative Government* (1861) es converteix en un dels seus principals objectes de crítica, la "individualitat miserable", que no sempre és la de l'ignorant per pobre sinó que és la de l'ignorant per egoista.

Tanta crítica finalment irrita i Berlin no pot evitar expressar el que un liberal "com cal" pensa respecte a

36 F. Requejo. *Las Democracias: democracia antigua, democracia liberal y Estado de Bienestar*. Barcelona: Ariel 1990.

determinats comentaris en excés radical fins a afirmar que aquest anglès és poc menys que un Rousseau infiltrat³⁷.

Es evident que la pugna entre liberalisme i republicanisme es decideix a gran distància a favor dels primers. Les circumstàncies europees del XIX en la seva composició de forces en el si de la revolució industrial, la competència colonial; la repercussió de les revolucions polítiques a tot Europa i la competència entre Anglaterra i França amb el paper que va jugar Napoleó avivant els fantasmes dels anglesos varen facilitar la consolidació d'una orientació "liberal" de la teoria y la pràctica política del XIX, compartint aquest protagonisme amb el conservadorisme amb qui coincidien en formulacions i matisos diferents dos elements fonamentals: la defensa de la propietat privada i la sacralització secularitzada dels drets naturals individuals. El republicanisme i sobretot el republicanisme democràtic es dilueix i la contestació al conservadorisme i al liberalisme quedarà en la teoria i pràctica de la tradició socialista. En alguns casos, fins i tot alguna interpretació elogià o criticà a Mill com a socialista. De fet, per al

37 "...Mill había expresado su entusiasmo por la revolución y por las matanzas, con el argumento de que la justicia valia más que la vida. Tenía veinticinco años cuando escribió eso. Un cuarto de siglo después declaró que una civilización que no tuviera fuerza interna para resistir a la barbarie sería mejor que sucumbiera. Puede que esta no sea la voz de Kant, pero tampoco es la del utilitarismo; más bien es la de Rousseau o la de Mazzini. (...) Pero rara vez prosigue en este tono." I. Berlin. 1997, pàg. 67.

liberalisme, el socialisme és una continuació del republicanisme³⁸.

El republicanisme, per la seva banda, ha criticat al liberalisme pel que considera una apropiació indeguda de l'època moderna. Segons el republicanisme, el liberalisme s'hauria apropiat de pensadors claus tant del republicanisme francès com de l'anglès i l'americà. Ho hauria fet, apropiant-se de l'autoritat de Locke, de Montesquieu, de la dels fundadors de la república americana, Hamilton, Madison, Jefferson, etc.. Semblant voracitat històrica podria haver actuat també amb la inclusió en les files liberals del Mill emblemàticament més individualista, en detriment d'un Mill més republicà.

Aquesta culturalització liberal de la modernitat es fa patent al llarg del segle XVIII³⁹. Durant aquest segle és consolida un nou *status quo* entre diferents forces socials a Anglaterra i a Escòcia. Aquests *status quo* té que veure amb les intenses transformacions econòmiques que són les que porten a Anglaterra a una posició preeminent i determinant en el concert de nacions europees - substituint Holanda i rivalitzant amb l'altra gran potència, França -

38 J. Skorupski. 1991.

39 Ph. Pettit. *Republicanism: una teoria sobre la llibertat y el gobierno*. Barcelona: Paidós, cop. 1999.

tot preparant la seva definitiva hegemonia en l'expansió internacional⁴⁰.

El liberal conservador Burke és el referent d'una nova visió no continental del procés de modernització dut a terme a Anglaterra, en el que individualisme i tradicionalisme troben la sintonia necessària⁴¹. Els esdeveniments de la França revolucionària es traslladen a Anglaterra en la forma de polèmica respecte a la pròpia revolució anglesa, la de 1688, i la que en aquells moments està en curs a França. Burke fa una lectura tradicionalista de la de 1688 i deixarà clar, pel que fa a la francesa, que a partir de 1791 tot ja estava fet i decidit, arruïnant-ho l'Assemblea Nacional francesa que és l'autèntica responsable dels desastres revolucionaris posteriors. A parer de Burke, i compartit per molts, el que succeí a continuació - el període del terror jacobí - fou aberrant i innecessari, i seguint aquesta apreciació, bona part de la tradició liberal accepta la distinció de dos moments, un de revolucionari i un altre de contrarevolucionari (un moment liberal i un altre d'autoritari), en els esdeveniments de finals del XVIII a França⁴².

Aquesta interpretació cal contextualitzar-la tenint en compte dos elements fonamentals, el primer, la rivalitat

40 E.J. Hobsbawm, E.J.; *Las revoluciones burguesas* Madrid: Ediciones Guadarrama, 1976.

41 J. Abellan. 1993

42 A.S. Kahan, *Aristocratic Liberalism. The social and Political Thought of Jacob Burckhardt, John Stuart Mill and Alexis de Tocqueville*. New York-Oxford: Oxford University Press, 1992, pàg. .84

econòmica i política, ja mencionada anteriorment, entre França i Anglaterra, i que Anglaterra vivia com una amenaça en el cas de la revolució, per proximitat, de possible propagació i exportació del model francès⁴³ a una societat anglesa en la qual alguns sectors se sentien menys satisfets del que la historiografia oficial mostra, i suficientment atrets pel gir polític francès. El segon element era que tot això s'esdevenia en el moment en què els historiadors situen l'autèntic salt qualitatiu en els índexs de producció econòmics anglesos, és a dir, quan a Anglaterra la revolució que s'està operant és la que coneixem amb el nom de Revolució Industrial. I aquest salt qualitatiu s'havia preparat i dut a terme a partir de nuclis de propietaris, burgesos i no burgesos, que motivats per l'obtenció de guanys havien modificat amb criteris productivistes la relació amb la propietat rural. Els efectes són una agricultura preparada per a la industrialització: suficient producció per alimentar a masses no rurals i subministrament de capital utilitzable per a noves inversions en els sectors comercials, industrials i de creació d'infraestructures⁴⁴. Aquests aspectes en els quals es barregen rivalitats, oportunitats de grans beneficis privats, que a més es vincularan a escala individual en els serveis a l'estat per al manteniment de l'expansió colonial de Gran

43 C.B. Macpherson. *Burke*. Madrid: Alianza, 1984. Pàg. 63 i ss.

44 E.J. Hobsbawm. 1973, pàg. 65.

Bretanya posen l'accent sobretot en el dinamisme de l'interès privat, generant la percepció que són aquests els qui en continuïtat a les reivindicacions de llibertat individual de dècades anteriors senten les bases d'una hegemonia econòmica i política a escala internacional. És aquesta mateixa revolució industrial que l'any 1835 farà dir a Tocqueville referint-se a Manchester que "des de la brutícia i la corrupció de ciutats com aquesta brota "or pur" i que seria en aquestes ciutats on la humanitat aconseguiria el més complet desenvolupament"⁴⁵.

Mill no ho veu tant clar. La seva obra és un permanent balança entre les possibilitats que ofereix els nous temps i els perills que els amenacen. L'optimisme liberal per la diversitat d'oportunitats de caràcter individualista, és per a Mill un motiu d'alarma i preocupació si aquest oportunisme cristalitza en la convicció cultural que són els interessos egoistes el motor de les societats humanes. Tampoc està convençut Mill que sigui realment la societat civil qui de forma independent al poder estigui liderant el creixement econòmic, més aviat considera que aquesta societat civil no és tota la societat sinó la que ell anomena *commercial class* i el poder polític comparteix amb ella els mateixos interessos. Per últim, Mill compara aquest desenvolupament amb el d'altres països europeus i el

45 Tocqueville, a E.J. Hobsbawm. 1973, pàg. 57.

considera incomplet en un gran nombre d'aspectes, com ara instrucció, escoles, serveis públics i cultura política. Al respecte, i en resposta a una carta de D'Eichthal en el que aquest elogiava el caràcter industriós i negociant dels anglesos es queixa que aquesta superioritat respongui a l'aspecte més deplorable del caràcter anglès, la seva ànsia d'acumulació i de beneficis egoistes⁴⁶.

És la mediocritat d'aquest esperit egoista allò que enerva a Mill. Aquest *self regarding* omnipresent que determina, a la seva manera de veure, una voracitat que absorbeix totes les dimensions de l'activitat humana i traeix el que ell considera decisiu en aquesta nova era que és per a ell la modernitat: el coneixement.

El pensament polític de Mill és radical en la concepció il·lustrada en el sentit més genuí i radical: afirmar la "llum" de la intel·ligència humana en oposició a les tenebres de la superstició i de la ignorància. La llibertat de *On Liberty* s'acompanya no només d'una exigència de servei a la cosa pública sinó que a més l'obligació cívica s'argumenta sota les condicions del model de cultura il·lustrada que no és altra que la de no admetre supersticions ni explicacions transcendents. En la tradició

46 "You were very naturally struck with the superiority of the English to the French in all those qualities by which a nation is enabled to turn its productive and commercial resources to the best account. But this superiority is closely connected with the very worst point in our national character, the disposition to sacrifice every thing to accumulation & that exclusive & engrossing selfishness which accompanies it." Mill, letter 26, 15.May 1829, C.W. XII 1962

liberal, observa Skinner⁴⁷, es considerava un perillós error vincular la llibertat amb l'ideal de virtut i la vida pública. Era perillós perquè com argumenta Justman aquesta llibertat passava aleshores a ser considerada en termes de no constricció, d'absència de dominació. Aquesta entesa, al parer de liberals, afegia elements distorsionadors respecte de la simplificada fórmula de la llibertat negativa liberal. Davant d'això, Justman recorda que aquesta vinculació entre llibertat i vida pública no era nova en l'època moderna, ja es trobava en Maquiavel per a qui la llibertat depenia de la virtut, que "només el virtuós és capaç de mantenir la seva llibertat" ⁴⁸. Però aquest recordatori és insuficient. De fet, el tema és la concepció antropològica que es pretén adoptar. En aquest cas, en el de Mill, s'adopta una visió complexa sobre la condició humana, i complexa serà la llibertat d'aquest ésser humà. L'individu mateix haurà de prestar-se una especial i activa atenció. En aquesta atenció activa, que com veurem serà reflexiva, hi aprecia Mill la virtut mateixa.

La desconfiança liberal de vincular llibertat i virtut s'ha expressat de maneres molt diferents i també subtils, algunes referides justament a aquesta concepció antropològica de Mill. El cas de Berlin, per exemple. El que per a Berlin era un principi d'autorealització impregnat de

47 Q. Skinner. *Liberty before liberalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998 (Reprinted 2001). pàg 24

48 S. Justman. 1991, pàg 24-25

teleologia aristotèlica segons la qual aquesta faria de Mill un humanista idealista més⁴⁹, és en realitat, i sense menysprear les fons de la filosofia aristotèlica, un examen de les condicions de desenvolupament del coneixement humà seguint l'estela del naturalisme il·lustrat, quasi be materialista⁵⁰. Aquest component il·lustrat és el que fa que Mill valori positivament els treballs dels *philosophes* del XVIII francès que per cert havien estat fortament influenciats pels pensadors anglesos i escocesos del segle XVII.

El programa filosòfic polític de Mill és una variant del programa il·lustrat de difícil acomodament dins del liberalisme. Comprèn una contestació en tres direccions clarament delimitades: en el front filosòfic contra la metafísica i la teologia; en el científic i epistemològic contra el científicisme i el determinisme; i en el socio-polític contra els sistemes de dominació de qualsevol mena, no només els referits a l'autoritat del govern o de l'estat⁵¹.

49 "Para Bentham el individuo es un dato psicológico para Mill un ideal". I. Berlin. 1997.

50 J. Skorupski. 1991. Tracta molt encertadament del tema del naturalisme de Mill.

51 "El tema de la demolición de los ordenamientos sociales y conceptuales que impiden la libertad y el desarrollo del hombre ... está en el centro del positivismo de John Stuart Mill en este caso se trata de comprender que la raíz de tal demolición no es la simple voluntad gratuita de abatir las estructuras tradicionales de la sociedad, sino la percepción -más o menos captada- de que todo orden que se presume inmutable está en contradicción con el devenir de la realidad y de la realidad humana." i "En Stuart Mill, la crítica del absolutismo actúa en tres direcciones principales: como crítica de la lógica tradicional, como crítica del determinismo filosófico y también científico, y como crítica del absolutismo en el ámbito social." E. Severino, *La filosofía contemporánea*. Barcelona: Ariel, 1987, pàg. 89.

No és estrany que amb aquest programa radical, Mill, hagi estat vist com un pensador un tant peculiar, un home d'idees vagues i generals⁵², un anglès afrancesat⁵³ que va cometre l'error d'importar el pensament francès - i no el millor - a les illes⁵⁴.

Des d'una perspectiva global, la lluita política de Mill era contra una cultura que havia integrat l'absolutisme, el tradicionalisme, l'obscurantisme amb l'individualisme egoista. L'alternativa era la d'elaborar una filosofia de la cultura que inclogués una filosofia de la història, el que explicita a *Coleridge* (1840) i a *System of logic* (1843).

Aquesta perspectiva global adoptada per Mill no era, pel que s'ha vingut dient, preocupacions liberals ni tampoc estrictament utilitaristes, i foren rebudes com a sospitoses. També, malgrat les evidències al llarg de l'obra de Mill, la possibilitat de la seva relectura des d'una perspectiva republicana hauria de sospesar les possibles cauteles amb les que Mill va tenir que expressar aquestes "perilloses" idees. El propi Mill es conscient de la importància que té la manera de dirigir-se al seus compatriotes i sap que ser identificat amb les idees republicanes pot tenir

52 Bentham de Mill. A: I. Berlin. 1997, pàg. 38.

53 J. Skorupski. 1991; C. Mellizo. "Prólogo" a J.S.Mill, *Diario*. Madrid: Alianza, 1996/1996

54 "... aun cuando resultara contrario a sus propias intenciones, puede decirse que Mill importó al pensamiento inglés el iliberalismo de los ideólogos franceses." J. Gray. 1986, pàg. 55

repercussions de marginació importants per l'alarma que desperten⁵⁵.

S'ha detectat en Mill alguns dels tòpics republicans. Són aquests tòpics els que Mill vol que formin part de la nova cultura que no renuncia a vincular amb el que és el tòpic liberal per excel·lència, la llibertat individual, que també és un tòpic republicà. Ara bé, caldrà veure si Mill, com diu Justman, s'acaba perfilant com un pensador que "... was less a liberal than republican."⁵⁶

De ser així, la noció de llibertat en Mill formaria part d'una cultura afirmativa de la política, en contra d'una cultura que negaria la política. En el primer cas, el vincle de Mill amb Milton⁵⁷ (*On Liberty*), amb els republicans americans, francesos i els col·legues més afins del seu entorn radical deixarien de ser "només males companyies"⁵⁸ i el seu pronòstic de la imminent republicanització d'Europa en un període que no excediria els deu anys en completar-se - si triomfa la revolució de 1848 - deixaria de ser interpretat com un mer impuls emocional⁵⁹.

55 S. Justman. 1991, pàg. 6-7.

56 S. Justman. 1991, pàg. 8.

57 "That *On Liberty* bears a strong relation to Milton's *Areopagitica* none dispute". S. Justman. 1991, pàg. 6.

58 S. Justman. 1991, pàg. 3.

59 "If France succeeds in establishing a republic and reasonable republican government, all the rest of Europe, except England and Russian, will be republicanised in ten years, and England itself probably before we die" Mill, letter 523, 29 February 1848, CW, Vol. XIII, 1962, pàg. 732.

L'objectiu d'aquesta tesi serà precisament mostrar com alguns dels tòpics republicans són els que donen la raó a les crítiques liberals, però, paradoxalment, fent de Mill més coherent al mateix temps que menys liberal. Les crítiques liberals serien pertinents en assenyalar les incoherències i les contradiccions però aquestes no ho serien tant per divergències profundes de la pròpia obra de Mill com resultat d'entossudir-se els seus crítics liberals de mantenir al pensador anglès dins de la tradició liberal.

Per a Justman no hi ha cap dubte de l'error que suposa les lectures liberals, defensa inequívocament la interpretació d'un Mill republicà en tots els sentits, així, en Mill s'hi recull els principals trets de la tradició política republicana, entre ells, la prevenció i limitació dels privilegis hereditaris, la pràctica del govern representatiu, la igualtat davant la llei, la sobirania popular en un estat secular, la llibertat d'expressió i de pensament, el servei en la milícia ciutadana, la participació política, la defensa enèrgica de l'esfera pública enfront de la privada. Per tant, i a diferència del que s'ha vingut considerant al llarg del segle passat, el segle XIX és molt menys liberal del que alguns autors han estat considerant. En això la nova historiografia - la dels Pettit, Pollock, Semmet - han tornat a posar a discussió la rellevància que en la modernitat ha tingut la moralitat sobre la "nova economia ", és a dir, el

conflicte entre beneficis privats i interès general o comú. I aquesta preocupació, es veurà al llarg d'aquesta relectura, és una constant en Mill. Ja no n'hi ha prou en interpretar les crítiques de Mill als interessos privats com un mer corol·lari de l'atmosfera moralista de l'època victoriana.

Però basar la justificació d'aquesta investigació en una relectura republicana del pensament de Mill no pot amagar una raó que va més enllà de qualsevol etiqueta i classificació acadèmica. Aquesta raó és la de que Mill segueix sent un clàssic i la millor demostració d'aquesta condició és la de que la seva lectura - parcial o completa - segueix sent font de nous suggeriments, noves preguntes i també noves respostes als problemes d'interpretació del pensament polític no només del XIX, sinó dels esdeveniments del segle XX i del segle XXI, amb capacitat encara d'inspirar reflexions per a l'acció política pràctica en el XXI. Aquesta capacitat de suggeriments és la que fa de Mill un clàssic. Aquesta condició de clàssic s'adquireix - a la manera com ho considera Tracy⁶⁰ - quan la reflexió que provoca en els lectors és capaç d'incidir agudament sobre les preguntes bàsiques que es fan els individus; i, indubtablement, la lectura de Mill du a reflexionar, des de moltes perspectives, sobre la pròpia identitat, sobre les condicions de l'acció i conducta humana i de quina manera

60 D. Tracy. Pluralidad y ambigüedad, ed. Trotta. Madrid 1997.

aquesta queda inscrita en el context intersubjectiu en el que es mouen els individus. Un reconeixement directe d'aquesta condició de clàssic el suggereix un altre clàssic, Berlin, aquest del segle XX, qui fou, a més, un implacable crític de la filosofia de Mill. Més enllà d'aquesta crítica, Berlin dirà de Mill que aquest era "capaç de transmetre una sensibilitat que resisteix les crítiques i les polèmiques, les insuficiències de continguts i les incoherències"⁶¹. Aquesta sensibilitat és la que es descobreix en la seva perspectiva antropològica i és la que desferma una concepció de la naturalesa humana (condicions de formació del ser humà) sobre la que fonamenta la seva teoria de la cultura, de la democràcia, de la llibertat i de l'autoritat.

En el proper capítol, s'analitza la concepció que té Mill de les revolucions de 1789 i les del XIX. Es compara aquesta amb les reaccions que els esdeveniments revolucionaris susciten entre els polítics i intel·lectuals anglesos. Això portarà a argumentar sobre la importància que atorga Mill a la història com a part integrant i fonamental de les emergents ciències socials, des de les quals s'estudien els canvis socials en general i els fenòmens revolucionaris. Això durà a revisar la concepció epistemològica de Mill sobre les ciències socials que donarà arguments sobre els agents actius a considerar en el desenvolupament històric

61 I. Berlin. 1997.

de l'època moderna, uns agents diferents als apuntats pel liberalisme ortodox centrat en l'espontaneïtat de l'interès individual. Les diferències amb la concepció liberal i l'apropament al republicanisme s'apreciarà en la concepció que té Mill de la història, en la qual posa especial èmfasi en una cultura que aposta per l'esfera pública i per tant per la política, que en el segle XIX, voldrà dir definir una democràcia "bona", això és, adequar el sistema polític a la incorporació política dels individus no només els que integren els grups de privilegiats i propietaris, sinó els que integren el poble, les "masses". I aquestes darreres per cap altra raó que per la seva rellevància com a nous protagonistes, "uns nou vinguts", de les societats modernes.

2 .Reforma i revolució: el paper de la història

Interessava en les primeres passes de la investigació determinar de la manera més precisa possible quin fou el debat polític en el que s'involucrà Mill, a partir del qual articularia la seva teoria i el seu activisme polític. Es tractava de determinar quins eren els elements centrals que configuraren la prioritització de la seva investigació. Dos

d'aquest elements destaquen amb força. D'una banda, i en la perspectiva que interessa a la ciència i teoria política, la reforma de l'Estat amb la seva teoria de la democràcia (parlament i govern), i de l'altra, des d'una perspectiva de filosofia social i política, però fonamental per a la teoria política, la manera en què aquesta reforma la recolza des de la seva concepció antropològica i la seva filosofia de la cultura. En el nucli d'aquestes propostes Mill pretenia donar resposta al conflicte sociopolític del moment entre interessos particulars i interès general, o el que és el mateix, en quina relació quedaven l'esfera privada i l'esfera pública.

Es curiós constatar fins a quin punt el nucli principal del debat polític de mitjans del segle XIX presenta similituds amb el debat polític de primers del segle XXI. El del segle XIX oposava els partidaris de donar prioritat els interessos particulars a partir d'una antropologia individualista, típica del pensament liberal en les seves versions econòmica i política, a aquells altres que donaven prioritat a l'interès general a partir d'una concepció antropològica holista, representada, d'una banda, pels sectors radicals democratistes identificables amb l'humanisme cívic o republicanisme, i, per l'altra, per l'emergent força de les diferents famílies del socialisme. També hi ha similitud en la percepció que es tenia aleshores i és té ara sobre els fets:

es pot parlar de l'interès general (més sovint, interès nacional) però la majoria interpreta aquesta expressió, en positiu i en negatiu, entenent que aquest interès general és la suma de l'interès privat i la seva defensa durà a afirmar la inqüestionable prioritització dels interessos privats com a principis rectors de la pràctica socio-política. Pensar en un interès general diferent a la mera generalització dels privats es converteix en quelcom complicat si es té en compte - aleshores com ara - el context cultural vigent.

Mill, en sintonia amb la tradició republicana, es situa en la citada polèmica en les files d'una concepció holista en el sentit que reconeix el fet social com a un fenomen real i radical, això és, que està en la rel mateixa de la condició humana. Amb aquesta presa de posició i en l'entorn reformista Whig en el que es mou en la primera meitat de segle XIX, Mill reaccionarà contra aquells discursos polítics que concebien la vida social com una simple abstracció resultant de la suma de les conductes individuals. L'escenificació d'aquesta confrontació s'observa al nivell de la pràctica política en l'enfrontament entre republicans (radicals) i liberals, i a nivell teòric s'observa, també, en la formulació de Constant segons la qual la democràcia moderna de cap manera podia seguir les passes de la clàssica. Havien acabat, segons Constant, els temps d'una concepció organicista i holista de la

societat perquè aquesta no tenia altra existència real que la dels seus individus considerats des de la seva individualitat.

La intenció aquí es argumentar que Mill pretén de reconduir el debat recuperant per a la societat moderna els trets fonamentals continguts en la idea clàssica de la democràcia com a *politeia* -comunitat política -. Mill seria doncs partidari de considerar la societat com un fet real i no com un mer epifenomen de la realitat. Per formació coneixia perfectament bé els clàssics i va entendre que per a una adaptació de la *politeia* li calia una reformulació del marc teòric des del que poder fer comprensible aquest fenomen nou, radicalment nou segons Mill, que era la societat moderna. Aquest marc des del que reformula els conceptes clàssics de la modernitat com són els de democràcia, llibertat, igualtat, autoritat consistirà essencialment en la formulació d'una teoria de la cultura. Per a Mill els components bàsics per a la formulació de la nova cultura calia tenir en compte dos aspectes del moment històric d'igual importància i que tenien com a centre l'home modern: d'una banda, les noves condicions sorgides de la revolució industrial, "la societat de masses", i, de l'altra, les oportunitats que oferia una altra revolució determinant, la revolució del coneixement iniciada amb la

ruptura de l'ordre teocràtic de la civilització catòlica medieval.

L'obra de Mill del període comprès entre les dècades de primers dels anys trenta i final dels cinquantes - els seus primers escrits a la *Westminster Review* i *London Review* (1824-1840), la publicació de *System of Logic* (1843) i de *Principles of Political Economy* (1848) fins als seus assaigs sobre religió, ètica i justícia (que apareixerien publicats al 1863 sota el títol de *Utilitarianism*, el famós *On liberty* (1859) i *Consideration on Representative Government* (1861) - contenen, independentment de la conjuntura política del moment, un denominador comú que és el de subratllar la rellevància de la cultura (i les qüestions morals) en termes de "cultura política", pensada a partir d'una epistemologia empirista des de la que guarda sempre distància respecte de les temptacions essencialistes i identitàries. Els clàssics, que ja s'ha dit havien constituït una part important de la seva formació intel·lectual juvenil, eren una font de suggeriments que no vol dir un mer referent d'identificació mecànica. Aquests inspiraren Mill sens dubte convertint-se en la referència per repensar la seva teoria política i en els temps de reforma que es viuen influïren en les propostes de les reformes que Mill considerava fonamentals⁶².

⁶² Aquesta és la tesi de Nadia Urbinati per la qual entén que "l'erudició clàssica" de Mill serveix hermenèuticament per als seus plantejaments polítics tant a nivell teòric com pràctic. N. Urbinati. 2002.

Mill era conscient que la seva posició resultava incòmode no només als seus opositors polítics directes sinó també als seus correligionaris i, en part, als seus més íntims col·laboradors per l'atmosfera intel·lectual de l'Anglaterra del moment, molt condicionada per les relacions polítiques internacionals i les característiques dels debats intel·lectuals enquistats en les disputes entre les sectes religioses, aquesta atmosfera intel·lectual que el durà a afirmar que "... aquells que, com nosaltres, segueixen el ritme del moviment europeu, són per aquesta circumstància expulsats fora del corrent d'opinió anglesa Què és el que manté ocupades les ments de les tres quartes parts d'aquells que a Anglaterra es preocupen per l'interès públic ...? La disputa entre Protestants i Catòlics, o entre Puseyites i Evangelistes."⁶³.

Els temes conflictius que tractà exhaustivament durant els anys trenta i quaranta i que ell entenia estaven íntimament relacionats eren a) els esdeveniments polítics a França - el moviment revolucionari francès i la seva propagació pel continent en la forma de revolucions republicanes contra els sistemes de govern absolutistes; b) les disputes internes sobre la necessària reforma del sistema polític britànic, particularment, en el que fa referència a democratització de l'estat i c) no menys important, donar resposta a la

63 Mill, *Diario*. Madrid: Alianza, 1996, pàg. 43

qüestió sociològica sobre quin tenia que ser l'adient protagonisme dels grups socials, més exactament, quin era el paper que tenia que jugar, per una banda, l'antiga aristocràcia; de l'altra, el de la nova classe mitjana i, finalment, quin el de l'emergent classe treballadora.

En relació al primer dels temes, en vida de Mill, França inicia un relatiu declivi com a potència europea després de l'intens protagonisme continental marcat per la revolució de 1789 i l'etapa napoleònica (1799-1814). L'esperit republicà de la revolució de 1789 impregna els esdeveniments polítics del XIX amb tres noves revolucions totes elles en circumstàncies molt diferents, - 1830, 1848 i 1870 - les quals expressen la continuïtat republicana malgrat la diversitat de règims polítics que coneix aquell país - la restauració borbònica (1814-1830), la monarquia orleanista (1830-41), la II República 1848-51, el II Imperi 1851-70, i, finalment, la III República (1871-) - i l'emergència d'un important moviment liberal. Davant dels esdeveniments, les posicions a Anglaterra es polaritzen en dues interpretacions, la primera i majoritària, defensa que res tenen que veure les revolucions anglesa (1688) i francesa (1789); la segona i minoritària, que entén que és França amb els seus pensadors i iniciatives polítiques els qui mostren el camí a seguir pel que fa a les inevitables reformes polítiques dels estats moderns. En qualsevol cas,

uns i altres estan immersos en una atmosfera col·lectiva que inclou des dels sectors més tradicionals fins als moviments socials obrers cada cop més potents, compartint tots la necessitat de reformes encara que diferint radicalment sobre els continguts de les mateixes.

Cal tenir en compte que aquesta polarització del debat s'inscriu en el que s'avançava a la introducció d'aquesta investigació. Les circumstàncies històriques, com reiteradament avisa Mill, estan configurant una opinió pública i una atmosfera intel·lectual - les universitats en serien una mostra - dominada per la lògica inherent als efectes de les transformacions de la Revolució Industrial d'una economia capitalista de mercat. Aquesta lògica, es deia més amunt, impulsa a) un intensiu desenvolupament tecnològic en la seva fase del maquinisme, b) una extensiva internacionalització econòmica, reconeguda per Mill⁶⁴ c) un increment del pes específic de les anomenades identitats col·lectives per davant de les universals característiques de la Il·lustració, i, d) finalment, la progressiva pèrdua d'entitat reflexiva en el que ha quedat el debat públic de la política. Mill reconegué i no qüestionà les dues primeres, però pel que fa a les dues últimes les diferències amb la classe política anglesa eren radicals.

64 P. Schwartz, *La "nueva economía política" de John Stuart Mill*. Madrid: Tecnos, cop. 1968.

Pel que fa al tema identitari nacionalista, Mill ofereix una reflexió tangencial respecte del fet cultural i del fet civilitzatori tal com ell l'entén. El fet nacional té rellevància només des del punt de vista de l'operativitat amb la que un col·lectiu humà es podia desenvolupar des del punt de vista cultural i material. En aquest sentit es manté en la línia del pensament polític humeà de societats polítiques "nacionals" lligades a una acceptació mútua afirmada en l'experiència de la convivència amb un lligament sentimental o emotiu sorgit d'aquesta experiència. Així, per a ell, l'exemple era França i no ho eren, en canvi, el Regne Unit (Gran Bretanya amb Irlanda) o Espanya⁶⁵. Els exemples tenen la seva raó de ser. A França hi veia des del punt de vista social una efervescència col·lectiva de cohesió social que no s'apreciava en els altres països mencionats. Malgrat la importància que el tema nacional està adquirint, Mill es manté proper a una consciència cultural europea il·lustrada universalista allunyada de l'emergència de les sacralitzades identitats nacionals enteses com a pràctiques consuetudinàries ancestrals (Anglaterra) o ètnico-racials (continent). La identitat nacional és pensada per Mill des de la formació del caràcter i és un procés únic que inclou simultàniament la formació del caràcter individual i social, però no abandona

65 Mill. "Coleridge". A: *John St. Mill and Jeremy Bentham. Utilitarianism and Other Essays*. London: Penguin 1987, pàg 196.

mai la idea que, malgrat les diferències entre caràcters nacionals es tracta en darrer terme d'una societat universal. L'argument d'aquesta percepció universal i en això republicanista l'observem en la idea que la civilització material europea que s'inicia en el renaixement s'expandeix i tard o d'hora anirà incorporant a les societats en contacte amb ella. No en fa però d'això cap llei immutable acceptant que cada societat posseeix unes característiques específiques des de les quals s'operen els pertinents canvis⁶⁶.

Pel que fa a la quarta de les qüestions, n'esdevindria la seva obsessió. Les reformes polítiques només tindrien èxit si l'interès general no era marginat a favor de l'interès particular d'individus o de grups socials particulars. La gran qüestió residia en si en la complexa nova societat industrial es podria fer efectiu l'anhel d'actualitzat del paradigma de virtut i de condició política dels individus de l'època clàssica.⁶⁷ I, per a Mill, aquesta possibilitat depenia del partit que adoptés la nova classe mitjana professional, tema que serà tractat detingudament més endavant⁶⁸.

66 Mill, *Del gobierno representativo*. Madrid: Tecnos, 1985.

67 J.G.A. Pocock. *Historia e ilustración*. Madrid: Marcial Pons, 2002.; A. Domenech. *De la ética a la política de la razón*. Barcelona: Crítica. Cop., 1989.

68 La noció de classe en Mill no té el mateix significat que en el marxisme. En fa un ús menys rígid i per alguns més imprecís. C.B. Macpherson. *La democracia liberal y su época*. Madrid: Alianza, 1982 i Duncan. 1973.

Però defensar i teoritzar sobre l'interès general, al mateix temps que promovent reformes adients a aquest obligava a una tasca de pedagogia política respecte del que havia passat i estava passant a França que també servia per entendre l'immediat passat de la història d'Anglaterra.

Mill està convençut de la importància de l'herència de l'immediat passat. Els conflictes que arrossega Europa des de la baixa Edat Mitjana han estat arranjats provisionalment: el conflicte entre poder religiós i poder civil; entre cases reials; i els que es deriven de la confrontació entre estaments socials, això és, entre noblesa, burgesia, comerciants, professionals i treballadors. El que n'ha sortit, per a alguns, és la necessitat d'un *Leviathan* implacable que protegeixi la propietat i mantingui completament separats els grups socials d'aquest poder pervers que ell és però que inevitablement la societat necessita; per a altres, l'objectiu segueix sent la superació de l'interès particular a favor de l'interès general, un interès *general* que contingui en la seva màxima expressió els anhels d'una humanitat no fragmentada, cooperativa. Finalment, l'única cosa en què es posaran d'acord tradicionalistes, republicans (radicals), liberals i socialistes, adoptant la perspectiva de tot el segle XIX, és en la postulació de la llei com a referent superior

mentre ideològicament guanyen terreny els posicionaments identitaris: de classes socials i nacionalistes.

La tendència observada durant el segle XIX és que el pensament europeu no pot evitar la temptació particularista. Els elements comuns compartits de l'humanisme cívic primer i de l'esclat del pensament il·lustrat per tota Europa acaben fragmentats pel liberalisme nacional-econòmic anglès i l'expansionisme imperial-revolucionari napoleònic. Aquest últim serà l'excusa per a la consolidació d'un model "modèlicament" liberal a Anglaterra, la denominada "era liberal".⁶⁹

Mill expressa en moltes ocasions que Anglaterra ha trobat la manera d'impulsar el creixement econòmic, però que ho ha fet en detriment de l'impuls humanístic il·lustrat en termes culturals, i com veurem, en detriment del "creixement polític". D'aquesta manera l'anàlisi milleà dels esdeveniments revolucionaris a França pretén cridar l'atenció sobre la revolució política assenyalant la necessitat d'un canvi de mentalitat respecte a les formes de govern de la societat moderna. Aquesta intenció quedarà finalment diluïda i dominada per altres debats: l'anunciat per Constant amb la "democràcia dels antics i democràcia dels moderns" (la defensa dels "antics" serà estigmatitzada com a una modalitat de tirania mentre que la dels

69 J. Gray. 1994.

“moderns” pretendrà entronitzar-se com la defensa de la llibertat individual) i, més tard, en la confrontació entre capitalisme i socialisme.

Ja des de finals del segle XVIII s’aprecia una reformulació de la reflexió ètica i política que generaran nous desenvolupaments teòrics. Progressivament el corrent de pensament centrat en el debat sobre la possibilitat de la virtut cívica republicana ve a ser substituït pel discurs negativista de liberals i pel discurs economicista marxista. A més, aquests eixos principals des dels que es desplega la filosofia i la teoria política del XIX queden acoblats al desenvolupament dels moviments nacionalistes i els seus contraris, els internacionalistes. La presa de posicions sobre les revolucions republicanes de 1789 i 1832 evidencien aquest canvi en el discurs polític.

2.1. Ruptures i revolucions

Ja s’ha vist en el primer capítol a un Mill poc ortodox des de la perspectiva liberal. Allò que el separa del liberalisme és el diferent diagnòstic sobre les causes dels esdeveniments en curs i les complicitats intel·lectuals que utilitza. Per als liberals, l’actual estadi civilitzatori cal entendre’l en el sentit que és l’evolució qui juga a favor d’aquesta societat individualista i respectuosa amb el principi de la llibertat. No els preocupa que la cultura de

la societat s'exerceixi en àmbits grupals reduïts, privats, sempre que cap d'aquests pretengui convertir-se en l'exclusiva esfera pública, aquesta, reduïda hauria de ser exquisitament neutral. De les lluites socials del XVII i XVIII retenen principalment l'èxit en la defensa del pluralisme sectari religiós oposat a l'amenaça del monopoli del "papisme" i també de les pretensions de l'església anglicana de substituir-lo. Cal recordar que la doctrina liberal es reconeix en els seus antecedents Whigs que eren coneguts com "els que dissenteixen". Als efectes de la cultura compartida pel conjunt de la societat, aquesta societat que tot just s'està descobrint com a tal, aquesta cultura serà defensiva i menys neutralista del que pretén. Es sostindrà en un doble fonament, d'una banda, l'individu i, de l'altra, les seves creences de caràcter religiós. Gladstone (1809-1898), conservador reconvertit a Whig i, posteriorment a liberal (liderà la modernització del partit i fou qui oficialitzà el canvi de denominació de partit Whig a partit liberal), tenia clar que la tradició d'aquesta formació estava constituïda fonamentalment per les sectes religioses no oficialistes ni conformistes⁷⁰.

Hi ha en curs una "privatització" de la cultura que caracteritzarà a la societat anglesa fins als nostres dies, la que dibuixa dues esferes complementàries, una pública,

70 G.H. Sabine. 1992, pàg. 491

reduïda, i una altra, fragmentada, privada. Al final, els principis reconeguts com a compartits i públics són en la pràctica, la garantia de la neutralitat de l'estat, sustentada en els supòsits de l'antropologia naturalista o utilitarista, els valors inherents a l'economia de mercat i el desenvolupament de les lleis garantistes de l'Estat de Dret. Les amenaces per als liberals provenen dels qui pretenguin modificar la consolidació d'aquest estat de coses amb aspiracions a promoure una cultura que no es regís per aquests principis. Per al liberalisme no són significatives les amenaces que provenen de possibles elements supervivents de l'antic règim, terratinents i nobles, entre altres coses, perquè aquests s'han adaptat a les regles del mercat i perquè el món cultural del que provenen ha quedat reduït a una subcultura que té com a única possibilitat de supervivència, en privilegis i capacitat d'incidir en les decisions polítiques, en les oportunitats que li ofereix el model de fragmentació cultural liberal. La cultura que emana del mercat promou els valors neutres que fan possible l'existència de les cultures privades: intercanvi, negociació, acords en línia a una psicologia d'impulsos que porten tolerància i resolen els conflictes⁷¹. És aquest reforçament de les subcultures el que aquí s'ha

71 Albert O. Hirschman. *Las Pasiones y los intereses: argumentos políticos en favor del capitalismo previos a su triunfo*. Barcelona: Península, 1978.

denominat “privatització de la cultura”⁷². I és aquesta privatització la que permet el definitiu abandonament del debat ja mencionat sobre la possibilitat d’una virtut cívica que alimenti una cultura pública. I en la mesura que Mill manté el fil de la seva preocupació respecte d’aquesta virtut cívica, la seva posició quedarà progressivament fora del corrent principal dels interessos de polítics i intel·lectualitat de l’Anglaterra del moment.

La prova de que és així la tenim en els seus textos del anys compresos entre finals de la dècada dels anys vint i mitjans de segle XIX⁷³. L’elecció d’aquest període té importància, tant per la rellevància de les aportacions contingudes en l’obra publicada per Mill com per la significació que té el moment històric per si mateix. Els historiadors senyalen les dècades dels quaranta i dels cinquanta del segle XIX el moment en què la primera onada de la revolució industrial s’ha consumat, és a dir, s’han fet ja visibles de forma generalitzada a Anglaterra⁷⁴, i a altres regions del planeta,

72 És interessant comprovar com a partir de la dècada dels seixanta es produeix un apropament a les anàlisis sociològics funcionalistes respecte dels valors polítics dels diferents grups socials, els quals desenvoluparan una teoria de la cultura política de les societats modernes. G.A. Almond; S. Verba. *La Cultura cívica: estudio sobre la participación política democrática en cinco naciones*. Madrid : Euramérica, 1970.

73 Breu nota sobre els articles de Mill utilitzats sobre aquest període: A més de la correspondència (CW. XII-XVII), cal tenir presents els seus articles, la majoria a la *London Review* i més tard *London and Westminster Review*; *Mignet’s Histoire de la Revolution Française* (1826); *Scott’s Life of Napoleon* (1828), *Spirit of Age* (1831); *On Genius* (1832); *What is Poetry?* (1833); *Alison’s History of the French Revolution* (1833), *Rationale of Representation* (1835); *Civilization* (1836); *Carlyle, The French Revolution: A History* (1837); *Some observations on the French Revolution* (1867); i els comentaris a l’obra de Tocqueville sobre Amèrica (1835 i 1840).

74 Anglaterra és converteix en “illa” en aquest període. El conflicte de poders entre els privilegis de l’antic règim i els que representen als hereus dels lobbies comercials del segle XVIII han arribat a un compromís moderat, la monarquia esdevé constitucional en política i mundana en els afers econòmics. Dins d’aquest equilibri de forces les disputes entre ambdues

d'Europa i Nord Amèrica, els efectes de la revolució industrial. Se'n coneixen els seus efectes paisatgístics, urbanístics, demogràfics, d'increment de la productivitat i de la riquesa, també, de noves formes d'explotació i d'ingerència sobre i entre els individus.

En el XVIII i principis del XIX, la revolució visible havia estat fonamentalment política i francesa. Paral·lelament, hi havia una altra revolució en curs que tenia el seu epicentre a Anglaterra. Dir-ne revolució a la que estava operant a Anglaterra sorgeix de la literatura francesa i no de l'anglesa⁷⁵. La incomoditat que produeix fer conscient i analitzable els canvis com a ruptures en profunditat respecte d'estadis civilitzatoris i culturals anteriors sembla la constant del pensament de la intel·lectualitat anglesa. Les reticències que provoca la revolució francesa són més que evidents⁷⁶. A través dels esdeveniments revolucionaris francesos de finals del segle XVIII es torna a reviuire amb intensitat el debat sobre el paper de les revolucions, en particular de la francesa però també de l'anglesa de 1688. El debat entre partidaris i no partidaris es manté amb resultats favorables als sectors més rebecs a la revolució, que s'incrementen amb els que entenen la de 1688 en

esdevenen un estira i arronsa per consolidar institucionalment el pacte no escrit per a l'estabilitat política, i l'anhel de deixar les coses tal com estan. Però ningú està definitivament satisfet. La revolució industrial és un fet i la classe treballadora es fa visible en les condicions depauperades que la duran a importants lluites al llarg del segle. Una obra clàssica en la descripció de la seva situació es la de Hobsbawm. 1973.

75 R. Williams, *Cultura i societat*. Barcelona: Laia, 1974.

76 J. Abellan. 1993.

termes de continuïtat respecte del passat, i, per tant, mai com un antecedent directe de la de 1789. Burke expressa, a finals del segle XVIII, les diferències amb França amb una definitiva i radical declaració del que es considerarà el manifest conservador contra els esdeveniments revolucionaris a França. “Els vostres afers - escriu Burke referint-se als francesos - molt a pesar nostre, ens interessen, com a mínim en la mesura necessària per mantenir a distància la vostra panacea, la vostra pesta”⁷⁷. En ell posa de manifest dues coses: el reforçament de la diferència identitaria nacional i el seu rebuig a qualsevol plantejament rupturista.

Quan Mill compleix trenta anys, el 1836, dèiem, ja es podien contemplar els efectes de cinquanta anys de revolució industrial. En l'àmbit filosòfic i intel·lectual, s'accentuen els contrastos d'un present d'una gran heterogeneïtat i diversitat en els que els ismes ideològics es posicionen respecte dels temes polítics de fons de la modernitat -conservadorisme vs progressisme- en definitiva el grau de confiança envers els dos valors centrals de la societat de l'època: la llibertat de l'individu i la igualtat entre els individus.

⁷⁷ “Anteriormente, vuestros asuntos eran solamente vuestra propia preocupación. Nos afectaban como hombres, pero permanecíamos lejos de ellos, porque no éramos ciudadanos de Francia. Pero cuando vemos el modelo levantarse ante nosotros, debemos sentir como ingleses, y al sentir, debemos tomar precauciones como ingleses. ... Si es una panacea, no la queremos. Conocemos las consecuencias de los medicamentos innecesarios. Si es una peste, es de tal carácter que deben establecerse contra ella las precauciones de la más severa cuarentena.” Burke. “Reflexions on The Revolution in French” A: C.B. Macpherson 1984, pàg, 64.

Anglaterra i França són, des d'aquest context de transformacions de tot tipus, el món; i els Estats Units una prolongació que va prenent l'entitat d'un experiment original sobre la base de les dues revolucions en curs, la política i la industrial. La generació de Mill comparteix aquest escenari que Tocqueville descriu com un fenomen de desenvolupament material imparabile⁷⁸. Mill s'entusiasma amb la possibilitat de poder donar-li una direcció a aquests fenòmens en curs i en això coincideix amb l'esperit positivista del segle que el dugué a interessar-se en autors com Comte i el propi Tocqueville⁷⁹.

Mill està convençut que els fets són els que finalment decideixen. I els fets a la vista són una revolució política i una altra d'industrial a cap de les quals està disposat a renunciar. Coincidint amb els saintsimonians pensa que la seva època és una etapa crítica, de profunds canvis, els quals deixen poca cosa en peu del passat⁸⁰. La idea del

78 "The Christian nations of our age seem to me to present a fearful spectacle; the impulse which is bearing them forward is so strong that it cannot be stopped, but it is not yet so rapid that it cannot be guided: their fait is in their own hands; yet a little while, and it may be so no longer" Tocqueville citat a Mill. *De Tocqueville on Democracy in America* (I), C.W. XIX. 1977, pàg. 51.

79 "A new science of politics is indispensable to a world which has become new" Tocqueville citat a Mill. *De Tocqueville on Democracy in America* (I), C.W. XIX. 1977, Pàg. 51

80 "Again, the mobility and fluctuating nature of individual relations-the absence of permanent ties, local or personal; how often has this been commented on as one of the organic changes by which the ancient structure of English society is becoming dissolved? Without reverting to the days of clanship, or to those in which the gentry led a patriarchal life among their tenantry and neighbours, the memory of man extends to a time when the same tenants remained attached to the same landlords, the same servants to the same household. But this, with other old customs, after progressively retiring to the remote corners of our island, has nearly taken flight altogether, and it may now be said that in all the relations of life, except those to which law and religion have given permanence, change has become the general rule, and constancy the exception." Mill. *De Tocqueville on Democracy in America* (II), C.W. XIX. 1977, pàg 194

canvi com una evidència empírica adquireix una dimensió de principi general imprescindible per comprendre i estudiar la societat⁸¹.

Per l'esperit científic del segle, els temps de canvis tal com es donaven en el segle XIX demanava estudiar les tendències i aventurar models d'intervenció sobre la realitat social i política. Això feia entendre a Mill que necessàriament la seva època tenia que caracteritzar-se per forts contrastos d'opinions i que aquests necessitaven d'un àmbit en el que ser exposats i debatuts, perquè, després de tot, no només és tractava d'una etapa de transició pel que fa a estructures socials, formes de vida en el sentit més ampli, i estructures polítiques, sinó també canvi en les pròpies idees, canvi en la mentalitat de la societat davant fenòmens que eren nous, com ara la incorporació d'un ampli sector de la població que fins a aquell moment estava fora de les posicions des d'on es prenen les decisions com és el cas de les classes treballadores.

En aquest procés de canvis les idees per a Mill tenen un paper fonamental, són, a la vista dels esdeveniments, el principal agent del canvi. Les idees, les creences noves, o la modificació d'antigues, escriu, han precedit els canvis

81 "... the times are pregnant with change; and that the nineteenth century will be known to posterity as the era of one of the greatest revolutions of which history has preserved the remembrance, in the human mind, and in the whole constitution of human society" Mill citat a G. Duncan. 1973, pàg 214.

socials, econòmics, materials i polítics⁸². Amb la seva teoria del canvi, Mill està defensant diferenciar entre civilització en termes de desenvolupament “material” i cultura en termes de “coneixement”. Són els individus en la seva producció del saber i en les condicions en què aquesta producció es dóna els qui creen un escenari nou. És el coneixement tal com s’ha produït des del Renaixement el que ha preparat les condicions per a un determinat desenvolupament material. Per a Mill hi ha una línia de continuïtat entre el que està succeint a Anglaterra amb l’emergència d’una societat industrial i la ruptura de l’univers catòlic-romà. Els actuals canvis materials, visibles ja, hem de buscar-los segons Mill en canvis cognitius anteriors⁸³.

L’evidència empírica d’aquesta explicació es troba segons Mill en la història si s’és capaç de veure a aquesta com a una nova ciència social. La realitat social és una directa creació dels sistemes culturals que ha conegut cada època, així, el politeisme, el judaisme, el cristianisme i el protestantisme han tingut el seu moment i ara és la

82 “Every considerable change historically known to us in the condition of any portion of mankind, when not brought about by external force, has been preceded by a change of proportional extent in the state of their knowledge or in their prevalent beliefs.” Mill, *System of Logic* C.W. VIII, 1973, pàg. 927.

83 “Every considerable advance in material civilisation has been preceded by an advance in knowledge; and when any great social change has come to pass, either in the way of gradual development or of sudden conflict, it has had for its precursor a great change in the opinions and modes of thinking of society.” Mill, *System of Logic* C.W. VIII. 1973, pàg. 927.

filosofia crítica i la ciència positiva del seu segle la que li toca dir la seva⁸⁴.

Ara bé, aquestes afirmacions típicament optimistes d'un home de formació il·lustrada, coneixedor dels clàssics i clarament agnòstic estan inscrites en un pensament, com es deia anteriorment, que es veu a ell mateix inserit en una etapa de transició. Certament, la rellevància de la història com a disciplina que proporciona la clau per al correcte coneixement de la realitat sociopolítica del present es compartit tant pels pensadors romàntics com pel idealisme racionalista representat per Hegel, com també pel Marx del materialisme històric. De forma efectiva, però, serà el continuisme històric representat per Burke, i més endavant, el darwinisme social de Spencer la concepció que s'imposarà. Per a la consolidada concepció liberal-conservadora, la història mostrarà el que es manté tot el contrari d'atorgar-li el paper de consciència lúcida reveladora de les ruptures amb etapes anteriors i capaç de guiar, d'orientar el desenvolupament futur. En canvi, des d'una perspectiva mil·leana i il·lustrada s'observava la secularització i laïcització com un component rupturista respecte del món medieval dominat per la teologia i la

84 "Polytheism, Judaism, Christianity, Protestantism, the critical philosophy of modern Europe, and its positive science---each of these has been a primary agent in making society what it was at each successive period, while society was but secondarily instrumental in making *them*, each of them (so far as causes can be assigned for its existence) being mainly an emanation not from the practical life of the period, but from the previous state of belief and thought." Mill, *System of Logic* C.W. VIII. 1973, pàg. 927.

metafísica, però aquests canvis eren encara incomplets. Les antigues religions - les abans mencionades - mantenen la seva implantació i ara es veuran acompanyades per les que han estat les de la nova era, les ideologies i els nacionalismes.

Com vèiem, per a Mill, s'ha produït una ruptura respecte el passat medieval gràcies a noves idees les quals, però, no han estat suficients per implantar una nova cultura articuladora de la societat industrial emergent. Segons Mill, els nous impulsos promoguts per una nova mentalitat, la moderna que promou la preeminència del poder civil sobre el religiós i de la raó sobre la revelació, no són suficients per alimentar els seus resultats sinó és promouen unes condicions favorables per tal que aquesta nova mentalitat s'enforteixi i es desenvolupi. El coneixement que obre a nous horitzons civilitzatoris dóna l'impuls envers a una nova civilització en un sentit ampli però no total, és un coneixement incomplet. No podem pensar, dirà Mill, que aquestes idees inicials siguin capaces per elles soles de guiar les etapes successives de desenvolupament si no hi ha capacitat per mantenir-les, alimentar-les i consolidar-les⁸⁵. El coneixement ha de progressar, seguir mantenint la força especulativa amb la

85 "The weakness of the speculative propensity in mankind generally has not, therefore, prevented the progress of speculation from governing that of society at large; it has only, and too often, prevented progress altogether, where the intellectual progression has come to an early stand for want of sufficiently favourable circumstances" Mill, *System of Logic* C.W. VII, 1973, pàg. 927.

que ha desencadenat els visibles canvis dins de la societat material. Dit en unes altres paraules, per a Mill l'articulació del progrés material en una societat moderna depèn directament del progrés del coneixement, del que anomena "les conviccions intel·lectuals de la humanitat" ⁸⁶.

Aquesta visió radical del canvi distancia clarament Mill de la visió liberal conservadora que defensa la continuïtat del present amb un remot passat recolzant-se en una antropologia individualista; també, el distancia de la que argumenta a favor de l'espontaneïsm individualista que s'acomoda a la perfecció a les estrictes teories econòmiques del liberalisme clàssic del *laissez faire*; o de l'argumentació anti-intel·lectualista que entreveu excessos racionalistes en aquesta necessitat de progrés intel·lectual especulatiu. La prudència epistemològica, Mill recorda que qualsevol llei és sempre una hipòtesi, no el conforma amb un concepte de racionalitat basat en la desconfiança sistemàtica respecte la racionalitat humana i de l'especulació amb arguments basats en els excessos intel·lectualistes del racionalisme.

Aquest èmfasi, de Mill, en la progressió i en la voluntat intel·lectual i política de "completar" el coneixement (*knowledge*) és vista més endavant i explícitament des del pensament liberal com un dels motius per a la

⁸⁶ "From this accumulated evidence, we are justified in concluding that the order of human progression in all respects will mainly depend on the order of progression in the intellectual convictions of mankind, that is, on the law of the successive transformations of human opinions." Mill, *System of Logic* C.W. VIII. 1973, pàg. 927.

desconfiança. El liberalisme polític, per defecte o per positiva defensa és manté sobre els pilars fonamentals d'un empirisme individualista, que defensa l'existència de drets naturals, - per raons divines, intuïtives i/o utilitaristes. El coneixement poc més pot fer com no sigui reconèixer aquesta realitat natural.

El protestantisme cultural heretat de l'anti-papisme, dirà Mill, ha tocat fons, però no les idees que el feren possible. Allò que va impulsar els canvis socials i polítics a Europa en l'escenari feudal teocràtic ha tingut en les diferents variants de la reforma luterana un moment que necessita ser superat. Mantenir la vitalitat en el terreny religiós és una pèrdua de temps⁸⁷. La tasca realment necessària, escriu Mil, és la que duen a terme científics com Comte, malgrat que no comparteixi les especulacions del futur històric que ens espera⁸⁸. Per a Mill hi ha hagut un canvi que no s'ha completat, i de la mateixa manera que s'ofereix un camp

87 "Si fuera posible suprimir enteramente toda la metafísica alemana, toda la teología cristiana y todo el sistema romano e inglés de jurisprudencia técnica, y dirigir todas las mentes que dedican sus facultades a estas tres empresas hacia una especulación o una práctica útiles, habría quedado libre talento suficiente para cambiar la faz del mundo. Todas las demás empresas mentales inútiles que ahora se me tienen a la cabeza dan quehacer a pocos que estén capacitados para otra cosa. Pero de cuando en cuando ocupan, e incluso satisfacen, a algún hombre de talento de primer orden, y a un vasto número de los de talento de segundo orden. El mundo tiene que haber sido rico en intelecto para poder desperdiciar una cantidad tan inmensa que ahora se ha perdido, y más que perdido." Mill, Diario, 1996, pàg 29.

88 "The investigation which I have thus endeavoured to characterise has been systematically attempted, up to the present time, by M. Comte alone. His work is hitherto the only known example of the study of social phenomena, according to this conception of the Historical Method. Without discussing here the worth of his conclusions, and especially of his predictions And recommendations with respect to the Future of society, which appear to me greatly inferior in value to his appreciation of the Past, I shall confine myself to mentioning one important generalisation, which M. Comte regards as the fundamental law of the progress of human knowledge. Speculation he conceives to have, on every subject of human inquiry, three successive stages; in the first of which it tends to explain the phenomena by supernatural agencies, in the second by metaphysical abstractions, and in the third or final state confines itself to ascertaining their laws of succession and similitude." Mill, System of Logic C.W. VIII. 1973, pàg. 928.

immens a la investigació científica en general, igualment caldrà tenir cura del progrés en el camp especulatiu i en particular en el de les ciències socials. Coherent amb la seva concepció rupturista, la ciència es convertirà en un instrument facilitador per a crear la nova cultura cívica.

Els diferents corrents liberals han destacat l'existència de dos moments en la revolució de 1789, el moment "liberal" i el moment autoritari i antiliberal. Mill no entrà en aquesta distinció. Les revolucions s'explicaven pel moment generalitzat de ruptura que es vivia no només a França sinó a Europa. Aquest moment podia ser el de la fundació d'una nova politeia adaptada als temps modern. Ara bé, moltes revolucions no ho aconsegueixen. La crítica que fa a la revolució francesa no és perquè s'hagi produït sinó perquè no ha aconseguit els objectius que es proposava. Referint-se Mill a la de 1789, comenta que les revolucions no són garantia del que prometen. Les conclusions crítiques de Mill són totalment republicanes: manca de progrés real d'esperit públic, i d'institucions que fomentin l'interès en els afers públics, en suma un suspens en allò que prometien, una revolució en la que el protagonista hagués estat el poble, quan per aquest s'entén espai públic, cultura pública compartida per a la producció de coneixement. L'estratègia igualitarista pel que fa a les condicions materials i de propietat quedaven en res quan

no venien acompanyades per un progrés de “l’esperit públic”⁸⁹.

Però, més enllà dels resultats, segueix defensant les revolucions del segle XVIII i XIX perquè tenen un significat històric plenament comprensible i justificable. Són, afirmarà, un eclosió preparada per la resistència al canvi; un esclat d’energia d’un procés revolucionari de llarga durada, una resposta a la tasca destructiva duta a terme per aquells sectors de la societat que s’oposen als canvis. El cas francès li sembla del tot evident que considera pot arribar a Anglaterra si no s’avança en les reformes polítiques pertinents. Fou la monarquia borbònica la que exercí de principal agent anihilador del cos social, mentre que la criticada filosofia dels il·lustrats no feien altre cosa que anunciar aquesta destrucció i els canvis que venien.

El rebuig visceral de la revolució francesa per amplis sectors de la població anglesa l’entén Mill com un senyal

89 “After them came the Revolution, bringing with it the abolition of hereditary privileges, the emigration and dispossession of half the great landed proprietors, and the subdivision of large fortunes by the revolutionary law of inheritance. While the equalization of conditions was thus rapidly reaching its extreme limits, no corresponding progress of public spirit was taking place in the people at large. No institutions capable of fostering and interest in the details of public affairs were created by the Revolution: it swept away even those which despotism had spared; and if it admitted a portion of the population to a voice in the government, gave it them only on the greatest but rarest occasion –the election of the great council of the state. A political act, to be done only once in a few years, and for which nothing in the daily habits of the citizen has prepared him, leaves his intellect and moral dispositions very much as it found them; and the citizens not being encouraged to take upon themselves collectively that portion of the business of society which had been performed by the privileged classes, the central government easily drew to itself not only the whole local administration, but much of what, in countries like ours, is performed by associations of individuals. Whether the government was revolutionary or counter-revolutionary made no difference; under the one and the other, everything was done for the people, and nothing by the people”. Mill. *De Tocqueville on Democracy in America* (II), C.W. XIX. 1977, pàg 167-168

de la debilitat en la comprensió dels fets històrics i com una manca de preparació per entendre les necessitats de la societat moderna. Una suma de circumstàncies hi ha contribuït, d'una banda, la rivalitat entre les dues potències europees, de l'altra, la voluntat política de conservadors i liberals anglesos de distanciar els esdeveniments anglesos dels francesos a efectes de blindar l'equilibri de forces i privilegis que posseïen, quan en realitat, per a Mill, ambdós països estaven immersos en el mateix procés de canvi. L'atmosfera política del país, excepte alguns radicals com és el cas de Mill, accentuaven en termes nacionalistes el rebuig a la revolució francesa per por a la propagació d'aquesta en un moment d'estancament de les reformes socials i polítiques a Anglaterra. Les interpretacions liberals i conservadores preferien oblidar el terme revolució encara que aquesta, en la forma d'una revolució industrial⁹⁰, està fent-se efectiva en aquells moments en el propi país. El rebuig a la revolució es fa extensiu a tot el que provingui dels desenvolupaments teòrics i especulatius il·lustrats francesos - els *philosophes*, considerats poc menys que els principals agents corrosius de l'ordre social⁹¹ - del segle XVIII.

90 Segons Williams el terme Revolució Industrial s'utilitza per primer cop a França pels volts de la dècada dels vint. Després es generalitzaria també a Anglaterra. R. Williams. 1974

91 Una visió que segueix vigent en Gray, per exemple. J. Gray, 1994.

El judici de Mill sobre els *philosophes* s'integra en la seva visió d'una etapa de transició generalitzada a Europa, encapçalada per aquestes dues potències del moment que són França i Anglaterra. Mill qualifica el pensament dels *philosophes* de "prematur" però d'extraordinari valor. Allò que els hi manca als *philosophes* és el que les actuals investigacions poden aportar, una filosofia de la història amb el corresponent desenvolupament de les ciències socials. Tampoc liberals *whigs* i conservadors *tories* la tenen. I encara menys els nous economistes del *laissez faire*. De fet, Mill compara els il·lustrats francesos amb els nous economistes, els teòrics de l'economia de mercat. Molt interessant el que diuen, afirmarà, però és un pensament prematur que cal fer madurar⁹².

Tant els uns com els altres haurien d'encaixar els seus treballs en un marc més ampli, més comprensiu. No es pot fer dependre la cultura, la "vida" social, exclusivament de la filosofia naturalista dels *philosophes* (amb qui Mill comparteix molt⁹³), de la ciència positivista comtiana ni dels "nous economistes". Tots ells han desenvolupat només una part del coneixement que una societat moderna necessita.

92 "... to do it in the eighteenth century would have been premature, as the attempts of the economists (who, of all persons then living, came nearest to it, and who were the first to form clearly the idea of a Social Science), sufficiently testify". Mill. *Coleridge*. 1987, pàg 198
 93 J. Skorupski. 1989.

Les dificultats per comprendre quin és l'estat de la situació no són però merament intel·lectuals, de manca de capacitat de les ments angleses, sinó polítiques. Les idees, innovadores o no, estan vinculades a grups socials i vinculades a l'estat adquireixen força política. Les idees que són prefiguradores del canvis materials o de la resistència als mateixos estan vinculades a grups de poder i per tant a interessos molt determinats. Del "coneixement" en diu Mill que no només es forma socialment, sinó en els temps moderns es constitueix en una força social - la d'aquells que adopten les idees i adopten el que és el procediment per arribar a aquestes: la reflexió - que esdevé una força de recolzament polític bàsic per a les futures institucions d'un estat reformat. Aquesta vinculació entre poder, coneixement reflexiu i societat és essencial per entendre el caràcter renovador del seu humanisme cívic o republicanisme. Les idees, el coneixement, la intel·ligència - la reflexivitat, no només el resultat - són recursos amb els que exercir el poder⁹⁴. Segons Mill, es tracta del recurs principal en la nova era; un recurs superior al de la força física. L'evolució històrica dels dos darrers segles ha posat de manifest la importància d'aquest recurs, tant als efectes d'impulsar la nova civilització com en el de forjar una opinió pública favorable. Precisament, les dues formes, segons Mill, en les

94 G. Duncan. 1973.

que es manifesta socialment aquest recurs és com a “coneixement” (knowledge) i com a opinió. Mill pensa que el poder econòmic o el físic no és capaç de descriure amb propietat allò que han estat els canvis i transformacions de l'Europa dels darrers segles, mentre que el del coneixement sí⁹⁵.

Com ja s'ha dit, per a Mill la ruptura amb la civilització feudal fins aleshores articulada pel catolicisme s'inicià amb el protestantisme. La revolució francesa fou un moment en el que molts d'aquests elements de ruptura es van accentuar. De fet, una situació revolucionària semblant l'aprecia Mill a l'Anglaterra de 1831⁹⁶, poc abans de la tant esperada reforma de 1832.

Els canvis progressius a Europa, segons Mill, han estat revolucionaris quan per revolució entenem transformacions radicals en les estructures globals de la societat, i, com es deia, les denominades revolucions són les eclosions puntuals on la destrucció de l'antic règim és

95 “If any one requires to be convinced that speculative thought is one of the chief elements of social power, let him bethink himself of the age in which there was scarcely a throne in Europe which was not filled by a liberal and reforming king, a liberal and reforming emperor, or, strangest of all, a liberal and reforming pope; the age of Frederic the Great, of Catherine the Second, of Joseph the Second, of Peter Leopold, of Benedict XIV, of Ganganelli, of Pombal, of Aranda; when the very Bourbons of Naples were liberals and reformers, and all the active minds among the noblesse of France were filled with the ideas which were soon after to cost them so dear. Surely a conclusive example how far mere physical and economic power is from being the whole of social power. It was not by any change in the distribution of material interests, but by the spread of moral convictions, that negro slavery has been put an end to in the British Empire and elsewhere. The serfs in Russia owe their emancipation, if not to a sentiment of duty, at least to the growth of a more enlightened opinion respecting the true interest of the State.” Mill, *Consideration on Representative Government*, C.W. XIX. 1977

96 J. Hamburger. 1999; pàg 111.

continuació de la prèvia destrucció realitzada per les anteriors classes socials.

Es tracta d'un període revolucionari que requereix encara de posar-hi fi. Això serà possible, argumentarà, implementant una cultura capaç de consumir aquest canvi i donar-li estabilitat, elevant a categoria de cultura, de "conviccions intel·lectuals de la humanitat" compartides, el que encara són només coneixements que aquí i allà mantenen l'impuls de transformació. Aquesta convicció compartida és l'acord d'una relació reflexiva respecta de l'entorn, res més lluny de l'espontaneïsmes liberal.

Aquesta teoria de la història madura a través de tots els treballs de la dècada dels trenta i s'expressa de manera inequívoca en l'assaig de 1840 sobre Coleridge. En aquest assaig amb el que ofereix un elogiós homenatge pòstum - Coleridge morí el 1832 - a un "enemic" de l'utilitarisme, serveix de contrapunt a un altre homenatge pòstum, dos anys abans, molt més sever i crític, de qui fou el seu mestre, J. Bentham⁹⁷, mort el 1832. Ambdós assaigs constitueixen una síntesi del seu pensament sobre l'estat de la filosofia a Anglaterra i el seu paper en relació a la teoria social i política. L'experiència acumulada al llarg dels anys vint i trenta li permeten fer aquest balanç amb l'autoritat de qui pot reivindicar per a ell mateix un

97 Mill. *Bentham*. (Estudio preliminar, traducción i notas de C. Mellizo) Madrid: Tecnos, 1993.

pensament propi en tots aquells temes que són del seu interès. L'exigent i quasi bé espartana instrucció - en el tòpic de severa - a la que va ser sotmès a la seva joventut ha aconseguit fer d'ell un home exigent al màxim amb el seu propi pensament, en l'aspecte de la consistència lògica del mateix - una exigència que reforça el seu esperit crític tant en els aspectes teòrics com en els del tractament de les qüestions lligades a la seva activitat com a publicista de la política reformista. Queda lluny l'any quan fundà l'anomenada societat utilitarista (1822). Bentham i el seu pare, James Mill (1773-1836) són morts. Els fets històrics i les actituds de la societat anglesa envers ells prenen nova rellevància als ulls de Mill. Quasi vint anys col·laborant (des de l'any 1824), part d'ells dirigint-la, a la Westminster Review i, a continuació, la que resulta de la fusió amb la London Review (1835) veuen el seu final amb el tancament definitiu de la revista (1840). Ha arribat el moment de fer balanç i *Coleridge* és un reconeixement a una sensibilitat adquirida en el trajecte que començà en la famosa crisi existencial de 1826 quan se sent mancat d'alguna cosa que ell mateix reconeix⁹⁸ no és capaç de proporcionar-li la instrucció rebuda. Una certa estabilitat ha presidit els darrers anys de govern Whig (1830-48) després d'un govern Tory (1815-1830) presidit pel deteriorament del prestigi de la corona (George IV), per importants

98 Mill. *Autobiography*. C.W. I. 1980, pàg 142.

convulsions socials ocasionades per les transformacions econòmiques, per l'intent de restriccions de les llibertats (1819: Six Acts), la defensa de les mateixes (1822: garanties) i reconeixement de les Trade Unions (1824). Però, malgrat tot, Mill pensa que la societat anglesa no està a l'altura dels temps en l'adequació de les institucions polítiques. El carregós pactisme sobre el que s'erigeixen els principals òrgans polítics contrasten amb l'esperit fresc i innovador de la jove democràcia americana (*Tocqueville On America* I(1835)- II (1840)) o amb la viva i sempre creativa intel·lectualitat francesa i, més en general, europea.

El projecte intel·lectual de posar les bases d'aquesta nova cultura està també en l'ànim de Mill anunciat a *System of Logic* on proclama la necessitat d'una nova ciència del caràcter que anomena Etologia. L'any 1843, mentre escriu el seu article sobre l'obra de l'historiador francès Michelet, confessa al seu amic Bain la seva intenció d'escriure un assaig que tractés sobre el que tenia que ser la futura ciència del caràcter, una nova sociologia en la que es contemplés la conducta humana des de totes les perspectives implicades, psicològiques, històriques, socials, polítiques, de nacionalitat⁹⁹. Es tractava d'una

99 "While writing this article (Michelet's History of France for the Edinburgh, he was projecting in his mind his next book, which was to be on the new science, first sketched in the Logic, and there called 'Ethology'. With parental fondness, he cherished this subject for a considerable time; regarding it as the foundation and cornerstone of Sociology. "There is no chance, he says, for Social Statics at least, until the laws of human character are better treated". A few months later he wrote -"I do not know when I shall be ripe for beginning 'Ethology'. The scheme has not assumed any definite shape with me yet." In fact, it never

resposta als treballs de Comte, al seu parer, perillosament reduccionistes i racionalistes¹⁰⁰.

Però, que no es decidís finalment a desenvolupar tal ciència no impedirà que es pugui situar amb claredat què hi havia darrera d'aquesta idea que el rondava. Una idea íntimament vinculada a allò que considera que és una exigència en l'actual estudi de transició d'una antiga mentalitat a una altra de nova: una cultura que estableix una vinculació científica entre les dimensions fisiològica, psicològica, social i política de l'individu modern. Establert així, la seva concepció rupturista es construirà lentament en el que tenia que ser un seguit de reformes de les institucions mitjançant una educació intensiva de les forces socials més actives de la societat.

En qualsevol cas, queda clar que la revolució de 1789 i l'eco que desperta en el continent tenia per a Mill una importància clau en el debat intel·lectual i polític en el seu país: assenyalava el moment alliberador d'energies resultat de creixents conviccions intel·lectuals bloquejades per

came to anything; and he seems shortly to have dropped thinking of it. I do not believe there was anything to be got in the direction that he was looking. He was all his life possessed of the idea that differences of character, individual and national, were due to accidents and circumstances that might possibly be, in part, controlled; on this doctrine rested his chief hope in the future. He would not allow that human beings at birth are so very different as they afterwards turn out." A. Bain. *John Stuart Mill: A criticism with personal recollections*. 1993, pàg. 78-79.

100 His failure with 'Ethology' fatally interfered with the larger project, which I have no doubt he entertained, of executing a work on Sociology as a whole. The opinion was long afloat in London that he had such a work in view; but I do not think he ever said so: it was not his way to give out what he was engaged upon, at least before making himself sure of going through with it. That he despaired, for the present at least, of making anything out of Ethology at the time I refer to, is proved by his betaking himself soon after to the composition of his Political Economy." A. Bain. 1993, pàg. 78-79.

grups socials interessats a mantenir els seus privilegis i mancats de la capacitat intel·lectual suficient per adonar-se'n de les necessitats polítiques de la nova societat en la que vivien.

2.2. Cultura i civilització

Allò que s'ha vingut argumentant fins ara és que el Mill radical interessat pels moviments revolucionaris francesos està íntimament vinculat amb l'elaboració teòrica de la noció del que anomena "convicció intel·lectual" que constitueix el nucli principal de la seva teoria de la cultura, inspirada en la concepció de la tradició clàssica republicana de *politeia* i, crítica, per tant, als equilibris de forces liberal-conservadores del moment. Aquesta noció de "convicció intel·lectual", s'entén que compartida pels individus d'una societat és gesta en els anys anteriors a la publicació de *Bentham* (1838), on Mill sintetitza la seva crítica a l'utilitarisme de Bentham.

Les diferències de Mill amb Bentham i el seu pare es fan ostensiblement més importants i progressivament inclouen un nombre major d'aspectes. L'objectiu dels primers, com és sabut, de convertir-lo en un esforçat reformista de la societat anglesa ha estat assolit. L'experiment ha estat un

èxit¹⁰¹ la qual cosa per alguns no deixa de ser un èxit terrorífic¹⁰². Aquest reformisme radical en el que ha estat instruït pren una direcció pròpia i personal. Les dues obres dedicades a Bentham i Coleridge són emblemàtiques en aquesta línia. Però per a alguns comentaristes es tractaria d'una etapa en el seu procés de maduració. Coleman interpreta la relació de Mill amb els seus mentors i amb temes com la revolució francesa des de la vessant dels seus estats d'ànim. Mill en aquests anys hauria entrat en un procés de maduració: crisi existencial del 1826 que coincideix amb un inici de revolta contra l'educació rebuda - contra el seu pare - que tenia els seus prolegòmens en les crítiques de Macaulay a l'obra política paterna - *Essay on Government* (1829); la militància radical, l'entusiasme pel moviment revolucionari francès que el du a somiar la constitució d'una convenció republicana al parlament londinenc autoproclamant-se portaveu de la versió anglesa dels girondins francesos. Després d'aquests entusiasmes, sosté Coleman, Mill es desinteressa per la política del continent amb ocasionals i puntuals revifaments.

Segons Coleman, Mill s'interessà inicialment per les lluites polítiques revolucionàries perquè les interpretava des d'una perspectiva psicologista de conflicte d'interessos individuals i d'ambició de poder; posteriorment, deixa

101 R. Williams. 1974.

102 I. Berlin. 1997.

d'interessar-li perquè acaba interpretant els fets en clau de progrés i la revolució no és més que una etapa de la humanitat vers la millora de les seves condicions de vida individuals. Queda aleshores que Mill reforça, després de tot - abandonat l'entusiasme juvenil - la perspectiva utilitarista dels seus mentors. Mill hauria, segons Coleman, assentat el cap retornant a la perspectiva racionalista de l'utilitarisme patern.

Però el cert és que la contundència del que escriu en aquestes època i la manera en com reivindica la consciència generacional sobre el segle fan d'aquesta versió d'un mal de joventut, una interpretació excessivament simplista¹⁰³. Les pròpies observacions que fa Bentham en vida sobre els seu protegit - *un deixeble amb un excés d'idees generals*¹⁰⁴- serveixen de crítica de Mill a Bentham: a Bentham, afirma Mill, el que li va mancar era idees generals. Mill assumeix la seva condició de continuador del reformisme dels seus mentors i guardarà fidelitat a la seva memòria però això no impedeix que aquest esperit reformista inculcat es dirigeixi no només contra la conservadora atmosfera cultural i política britànica i les seves institucions sinó contra els propis

103 Nombroses interpretacions veuen en les obres d'aquest període restes de la crisi "mental" de 1826, una maduració intel·lectual i la conjuntural necessitat d'autoafirmació enfront de la generació paterna. Més endavant, Mill aniria tornant a la normalitat en una continuïsta reforma de l'utilitarisme. J. Coleman, *John Stuart Mill, On The French Revolution. A: History of Political Thought*. Vol. IV. N°1 Spring, 1983. En altres, aquestes són un indicatiu més del caràcter contradictori i poc coherent del pensament de Mill. I. Berlin. 1999.

104 I. Berlin. 1997.

principis de l'utilitarisme. La capacitat analítica de que disposa Mill, ben entrenada per l'acurada formació a la que és sotmès durant els anys d'aprenentatge, fan que arribat el moment aquesta capacitat es converteixi en una potent eina d'anàlisi lligada a l'experiència pròpia i no a la de la generació paterna; una experiència que és la dels resultats de les primeres dècades de revolució industrial. Com subratlla Williams, aquesta capacitat analítica serveix tant per als esdeveniments observables com per a la diversitat d'idees i interpretacions de l'època. Les limitacions de l'utilitarisme, segons Mill estan contingudes en les limitacions del seu principal impulsor, unes limitacions que de tan greus, afirmarà, impedeixen la renovació de la filosofia anglesa¹⁰⁵.

La crítica va dirigida no tant al posicionament de Bentham en un utilitarisme conseqüent amb el desenvolupament d'una economia de mercat, necessitada de reforma útils, com, sobretot, a l'actitud de menyspreu respecte a

105 "Bentham falló a la hora de sacar luz del conocimiento adquirido por otras mentes. Sus escritos contienen pocas trazas de conocimiento exacto alcanzado por otras escuelas de pensamiento, excepto la suya propia; y contienen asimismo muchas pruebas de que estaba completamente convencido de que [esas otras escuelas de pensamiento] no podían enseñarle nada que mereciese la pena. Tenía un desprecio inconmensurable hacia algunos de los pensadores más ilustres anteriores a él. ... Tenía una frase que era expresión de la visión que el tenía de todas las especulaciones morales a las cuales su método no había sido aplicado, o (lo que, en su consideración, era lo mismo) no estaban fundamentadas en un reconocimiento de la utilidad como norma de la moral. Esta frase era: «vagas generalidades». Cualquier cosa que se le presentara en esa forma, la desechaba como algo indigno de atención, o sólo se detenía en ella para denunciarla como absurda." Mill. *Bentham*. 1987, pàg. 35.

qualsevol altre pensament que no observes rígidament aquest criteri¹⁰⁶.

La publicació de *Coleridge* dos anys més tard de la de *Bentham* ha servit per descobrir un Mill que fa balanç de l'atmosfera intel·lectual en la que està immers. Críticament i quasi despectivament, "un més", segons Berlin, dels que van intentar trobar l'equilibri entre romanticisme i racionalitat il·lustrada¹⁰⁷. Les reserves del liberalisme tradicional de Berlin insisteix en desqualificar el romanticisme quan en la pràctica els propis liberals queden impregnats ideològicament d'ell quan proven de justificar l'origen remot de la seva concepció antropològica individualista. És tracta d'una crítica, però, que no és nova. Els elogis de Mill a Coleridge són vistos amb desconfiança pels seus propis correligionaris. De fet, incomoden perquè *Bentham* i *Coleridge* constitueixen una única aposta per a posar les "noves" bases filosòfiques des de les quals assentar l'orientació que necessita una societat moderna per consolidar-se.

En el debat en curs sobre el paper de la història, Mill utilitza tant a Bentham com a Coleridge. Segons Mill, a Bentham li manca allò que aporta Coleridge. Una aportació essencial que està convençut Mill no pot ser considerada

106 Per al liberalisme aquest no és el problema perquè el problema de Bentham és que mostra excessives maneres d'enginyeria social. J. Gray. *J. Mill on Liberty: A Defence*. London: Routledge and Kegan Paul, 1983.

107 I. Berlin. 1997; R. Williams. 1974.

patrimoni de cap particular doctrina política o ètica. El que aporta Coleridge és una *filosofia de la societat*, de l'única manera que, segons Mill això és possible, és a dir, una *filosofia de la història*. I aquesta filosofia de la història ha de permetre, segueixo Mill, el que ell denomina pensar una *filosofia de la cultura*, en la que inherent a ella hi ha una defensa de la política en positiu.¹⁰⁸ Aquesta concepció "política" de la cultura és l'aportació essencial i que fa de Mill un renovador del pensament republicà.

La importància de l'aportació de Coleridge i la seva escola consistia en la incorporació d'una perspectiva que corregia la fins aleshores narrativa concepció històrica de l'època¹⁰⁹ i reconsiderava el paper de la cultura en un èmfasi fins al moment desconegut en relació al desenvolupament de les societats humanes. Això és el que interessava a Mill. Ja es deia a l'apartat anterior, que en l'experiència empírica - *Baconiana* com diu Mill - dels canvis històrics, allò que es mostra com a fets que precedeix qualsevol canvi són les innovacions en el camp de les idees, de les opinions i de les creences. El segle XIX és resultat d'aquests canvis. Ara, les idees - per a Mill, les utilitaristes dels seus mentors -

108 "They were the first who pursued, philosophically and in the spirit of Baconian investigation, not only this inquiry, but others ulterior and collateral to it. They thus produced, not a piece of party advocacy, but a philosophy of society, in the only form in which it is yet possible, that of a philosophy of history; not a defence of particular ethical or religious doctrines, but a contribution, the largest yet made by any class of thinkers, towards the philosophy of human culture." Mill. *Coleridge*. 1987, pàg.199.

109 La irritació contra Walter Scott i la seva novel·lització de la història a Mill, *Scott's Live of Napoleon* (1828) i la crítica a la nul·la sensibilitat històrica de Bentham i de l'utilitarisme en general a Mill, *Bentham*(1838) 1987 i Mill, *Remarks on Bentham's Philosophy* (1833), CW. X 1969

ja no són les més adients per orientar la consolidació futura d'aquesta societat que ha cobert la seva primera etapa. L'Utilitarisme benthamita era una resposta adequada al desenvolupament d'una societat d'individualisme egoista¹¹⁰, de liberalisme econòmic, però és insuficient per promoure una reforma que vagi més enllà d'aquest estadi de transició que ha impulsat, i promovent unes reformes que adequïn les caduques institucions tradicionals a unes de més adequades per a una societat de mercat i industrial¹¹¹.

Sota la influència dels romàntics alemanys, afirma Mill, aquests "anglesos" de l'escola coleridgeana estan anant més lluny del que aporten els maldestres, mers epígons, seguidors de la filosofia especulativa del XVII i XVIII anglesa i escocesa, no només utilitaristes sinó d'altres com l'escocesa escola del *common sense*¹¹².

Res de nou des de Locke, afirma Mill. A diferència d'aquests, els romàntics, malgrat proporcionen els arguments per a un discurs polític conservador, nostàlgic de l'antic ordre proporcionen una "llavor" essencial: la reflexió sobre la història. Utilitzant l'eclèctic argument

110 C.B. Machperson, *La teoría política del individualismo posesivo*. Barcelona: Editorial Fontanella, 1979

111 R. Williams. 1974.

112 "The doctrines of the school of Locke stood in need of an entire renovation: to borrow a physiological illustration from Coleridge, they required, like certain secretions of the human body, to be re-absorbed into the system and secreted afresh. ... The philosophy of Locke, as a popular doctrine, had remained nearly as it stood in his own book..." Mill. *Coleridge*. 1987, pàg. 189.

metodològic sobre la importància de les mitges veritats¹¹³, Mill no s'està de reivindicar la figura de Coleridge encara que no descuida d'assenyalar el caràcter reactiu de la seva irrupció en el panorama intel·lectual anglès¹¹⁴. Aquests metafísics, escriu Mill, han donat al segle i a Anglaterra una visió complementària d'extraordinària importància. Coleridge i la seva escola han sabut interrogar-se incisivament sobre la naturalesa de l'existència i creixement de les societats humanes.¹¹⁵ I les seves aportacions han estat profitoses més enllà dels beneficis polítics conservadors, és a dir, més enllà d'un interès partidista o sectari. Aquests "metafísics" han despertat a una sensibilitat que permet comprendre amb major amplitud allò que dóna a conèixer la pròpia observació. I s'han orientat de forma correcta, per primer cop a Gran Bretanya, afirma solemnement, en direcció al que ja anunciava fa un moment, una *filosofia de la història*.

La filosofia de la història li servia a Mill per cridar l'atenció sobre els factors que provocaven els canvis

113 G. Duncan. 1973 i R. Williams. 1974.

114 "Now the Germano-Coleridgian doctrine is, in our view of the matter, the result of such a reaction. It expresses the revolt of the human mind against. The philosophy of the revolt human mind against the philosophy of the eighteenth century. It is ontological, because that was experimental; conservative, because that was innovative; religious, because so much of that was infidel; concrete and historical, because that was abstract and metaphysical; poetical, because that was matter-of-fact and prosaic. In every respect it flies off in the contrary direction to its predecessor; yet faithful to the general law of improvement last noticed, it is less extreme in its opposition, it denies less of what is true in the doctrine it wars against, than had been the case in any previous philosophic reaction; and in particular, far less than when the philosophy of the eighteenth century triumphed, and, so memorably abused its victory, over that which preceded it." Mill, *Coleridge*. 1987, pàg. 184.

115 "... inquired with any comprehensiveness or depth into the inductive laws of the existence and growth of human society." Mill, *Coleridge*. 1987, pàg.199

socials des dels quals es podia elaborar una teoria de la cultura cohesionadora del cos social en l'època present. Això és el que manca. A Coleridge¹¹⁶, l'argumentació a favor d'aquesta tesi de manca de cultura segueix l'estratègia d'analitzar tres aspectes del present fonamentals per a Mill. El primer és el resum que fa Mill de l'estat de la controvèrsia que es viu a Anglaterra sobre la situació política. El segon aspecte, la manera com diferencia entre civilització i cultura, ambdues amb conseqüències importants, (a) a nivell analític-conceptual, consistent en la distinció entre *progress* (*progressiveness*) i *improvement* (*tendency to improvement*)¹¹⁷ i, (b) a nivell pràctic, consistent en la introducció del tema de l'educació com un dels aspectes essencials a tenir en compte per al futur. El tercer aspecte es centra en la defensa d'una dimensió cultural de la societat argumentada sobre un doble pilar, el de la nova especulació filosòfica, que atorga un salt qualitatiu a les controvèrsies presents; i la sistematització d'un projecte de ciències socials des d'una perspectiva empirista.

116 No interessa aquí les diferències entre Mill i Coleridge ni tampoc desenvolupar les interpretacions sobre la crítica literària de Mill. Una aproximació interessant al tema es pot trobar a M. H. Abrams. *El espejo y la lámpara*. Barcelona: Barral 1975; i W. Donner. *The liberal Self. John Stuart Mill's Moral and Political Philosophy*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1991.

117“*The words Progress and Progressiveness are not here to be understood as synonymous with improvement and tendency to improvement. It is conceivable that the laws of human nature might determine, and even necessitate, a certain series of changes in man and society, which might not in every case, or which might not on the whole, be improvements. (...) For our purpose it is sufficient that there is a progressive change, both in the character of the human race and in their outward circumstances so far as moulded by themselves; that in each successive age the principal phenomena of society are different from what they were in the age preceding, and still more different from any previous age: the periods which most distinctly mark these successive changes being intervals of one generation, during which a new set of human beings have been educated, have grown up from childhood, and taken possession of society.*” Mill, *System of Logic* C.W. VIII. 1973, pàg. 913-914.

Respectivament, l'exigència d'una nova etapa especulativa tindria com a objectiu dinamitzar la reflexió a partir de la diversitat d'interpretacions; la segona, segueix el programa del positivisme radical antimetafísic.

2.3. L'estat de la societat a la llum del contrast d'opinions

La diferència entre *Progress and Progressiveness* i *improvement and tendency to improvement* dóna idea de la crítica de Mill al desplegament en curs de la cultura material a la qual es feia referència fa un moment. Mill comparteix amb altres pensadors del segle una distinció que es mantindrà vigent en tota la literatura crítica fins als nostres dies, resumible en la idea que "avançar" o "progressar" no és sinònim de "millorar". La crítica al progrés material esta referida no a una nostàlgia del passat sinó a que cal desenvolupar-se més enllà dels avenços estrictament materials. El millorament de les societats humanes dependrà de la seva capacitat d'accedir a un canvi de mentalitat que ell anota també com un canvi generacional. Referint-se sobretot als seus compatriotes pensa que aquest canvi generacional és important perquè les seves opinions representen fragmentades i parcials percepcions de la realitat.

La primera part de *Coleridge* la dedica Mill a polsar l'estat d'opinió i fer-ne el registre dels matisos interpretatius

contradictoris, sovint difícils de classificar, sobre la realitat política. No és un tipus d'anàlisi exclusiva d'aquesta obra sinó que forma part del mètode expositiu de Mill, com s'anirà veient, però en aquesta prenen una significació especial per l'extensió i èmfasi que li dedica. Les "opinions" analitzades encara no havien adquirit en vida de Mill el caràcter d'ideologies a la manera en com aquest concepte es generalitzarà sota la influència del marxisme i es mantindrà polèmicament al llarg del segle XX. No es tracta, doncs, de doctrines consolidades de pensament socio-polític adscrites abstractament a un grup social sinó a creences difusament arrelades com si fossin veritats indiscutibles que de fet les convertien en antecedents directes d'aquestes ideologies.

Estratègicament, s'apropa a les "opinions" en el seu ús parcialment positiu referint-se a elles com a "mitges veritats" a confrontar. Fer la corresponent anàlisi li permetia a Mill fer pedagogia sobre les avantatges i desavantatges de cadascuna d'elles i denunciar el que les feia inservibles.

Segons ell l'opinió, en la seva parcialitat, forma part dels fets i són preguntes i respostes que tenen la virtut de posar de manifest allò que es deixa de banda. En la seva versió menys pessimista, l'opinió constitueix, una pista per apropar-nos a allò que ens falta, per què ens ensenya, en el

negatiu, els errors en els quals es sostenen la majoria de creences i prejudicis que utilitza l'ésser humà¹¹⁸. Inevitablement l'hem de tenir en compte¹¹⁹, afirma, encara perquè en aquestes opinions s'hi comença a detectar els problemes de fons de la societat.

Certament i salvant la distància en el temps, la classificació feta per Mill segueix sent suggeridora per a les circumstàncies actuals. Mill extreu de la societat de l'època quatre tipus d'opinions, les dues primeres, respectivament, optimistes i pessimistes, sobre l'evolució de la societat en termes de progrés, i, dues més sobre el tipus de govern més convenient a la societat del seu temps.

Tenim l'opinió, escriu Mill, dels qui només tenen raons per a l'optimisme. La societat hi ha guanyat en tot els ordres, i d'això en son prova els avenços en tots els camps: en el confort físic, en el coneixement, en el retrocés de la superstició, en les millores de la comunicació, en la suavització dels consums, en la disminució de les guerres, en la realització de grans obres que han comportat la cooperació de molts individus¹²⁰. És tracta de la foto fixa

118 Nueve décimas partes de todas las opiniones que son mantenidas por el género humano, son mantenidas por razones equivocadas. Y ésta es una causa de por qué la erradicación - ahora empeño tan constante- de errores y prejuicios particulares, no contribuya mucho a mejorar el entendimiento general. Por lo común, la última décima parte admitida descansa en presupuestos tan equivocados como el error anterior. ¿Cuál es el remedio? No puede haber una reconstrucción del intelecto humano, como no sea ab imo” Mill. *Diario*. 1996, pàg. 34.

119 “El progreso de la opinión es como el avance de una persona subiendo una colina por un sendero que la rodea en espiral, unas veces está en la ladera mala, y otras en la buena. Pero siempre va ganando altura.” Mill. *Diario*. 1996, pàg 45-46.

120 “...becomes that very common character, the worshipper of ‘our enlightened’”. Mill. *Coleridge*. 1987. pàg. 181.

del liberal de tota època: si es continua d'aquesta manera les coses aniran a més i les misèries del present, hauran de disminuir per força. Per contra, un segon tipus d'opinió insisteix en els alts costos d'aquests avenços i per això mateix qüestionables. Hi ha hagut una pèrdua de caràcter en les societats industrials. El perill que amenaça és el gregarisme, la massa indiferenciada, l'anul·lació de la individualitat¹²¹.

Dues oposicions més complementen a les mencionades quan el criteri per agrupar-les va referit a les opinions sobre el tipus de relació que hi ha entre governats i governants. D'una banda hi hauria, anota Mill a *Coleridge*, els qui opinen que és un error de conseqüències nefastes pretendre atorgar als protagonistes d'aquesta societat industrial de masses, on els avenços ofereixen tant costós balanç, participació en el poder polític, un protagonisme que falsament els fa percebre's superiors als qui sí ho són per cultura. Per a aquests, l'única solució és la d'un govern d'élites aristocràtiques sostingudes per una església

121 "Another fixes his attention, not upon the value of these advantages, but upon the high price which is paid for them; the relaxation of individual energy and courage; the loss of proud and self-relying independence; the slavery of so large a portion of mankind to artificial wants; their effeminate shrinking from even the shadow of pain; the dull unexciting monotony of their lives, and the passionless insipidity, and absence of any marked individuality, in their characters; the contrast between the narrow mechanical understanding, produced by a life spent in executing by fixed rules a fixed task, and the varied powers of the man of the woods, whose subsistence and safety depend at each instant upon his capacity of extemporarily adapting means to ends; the demoralizing effect of great inequalities in wealth and social rank; and the sufferings of the great mass of the people of civilized countries, whose wants are scarcely better provided for than those of the savage, while they are bound by a thousand fetters in lieu of the freedom and excitement which are his compensations." Mill. *Coleridge*. 1987, pàg. 182.

cristiana fermament establerta¹²². La segona posició, - aquí descriu a Bentham i al seu pare, sobretot a aquest darrer -, que l'autogovern basat en capacitat de càlcul sobre els propis interessos, accessible a tothom, és la millor manera per tractar la relació entre governats i governants, Una opinió democràtica que confiaria en la instintiva capacitat del càlcul del propi interès, una capacitat que legitima a tots els individus a defensar els propis interessos, i no cal dir que aquests consistirien en obtenir el major grau de satisfacció possible i els efectes d'aquesta defensa repercutiria sobre el conjunt¹²³.

Com molt bé explica Williams¹²⁴, aquests dos grups d'oposicions agrupades per Mill no responen a una homogenia classificació d'idees compartides en exclusivitat per grups socials determinats homogenis, sinó, més bé, una suma d'opinions en abstracte, registrades a partir del que es podria denominar, suma d'opinions optimistes i suma d'opinions pessimistes. Això vol dir que

122 "We thus see brought together all the elements of a conscientious zealot for an aristocratic government, supporting and supported by an established Christian church. There is truth, and important truth, in this thinker's premises." Mill. *Coleridge*. 1987, pàg. 183

123 "But there is a thinker of a very different description, in whose premises there is an equal portion of truth. This is he who says, that an average man, even an average member of an aristocracy, if he can postpone the interests of other people to his own calculations or instincts of self-interest, will do so; that all governments in all ages have done so, as far as they were permitted, and generally to a ruinous extent; and that the only possible remedy is a pure democracy, in which the people are their own governors, and can have no selfish interest in oppressing themselves." Mill. *Coleridge*. 1987, pàg. 183

124 R. Williams. 1974, pàg. 93 i ss.

el pensament i acció política dels individus concrets ve d'una combinació d'uns i altres¹²⁵.

Com es deia al principi, Mill pensa que tal com estan formulades aquestes opinions, en la seva parcialitat i en la seva incapacitat de referir-se entre elles només en termes contradictoris i oposats - denoten una "crisi de la cultura". En definitiva, Mill qualifica l'estat d'opinió de l'Anglaterra del seu temps d'aglomerat d'opinions parcials, i en les corresponents reivindicacions de les mateixes una manca greu de perspectiva global per als interessos del conjunt de la societat. La tasca consistirà per a Mill a revisar en profunditat (*ab imo*) ajudats per la naixent ciència actual, i tenint en compte que totes elles contenen una veritat parcial distorsionada per efecte de l'exageració de la creença en la que es basa.¹²⁶ I aquesta exageració condueix a un efecte preocupant, que la fragmentació no només afecta al coneixement sinó a la pròpia societat perquè precisament la fragmenta, i aquesta era una preocupació clàssica en la teoria de la cohesió social republicana¹²⁷.

125 El darrer fragment continua amb "One who attends to these things, and to these exclusively, will be apt to infer that savage life is preferable to civilized; that the work of civilization should as far as possible be undone; and from the premises of Rousseau, he will not improbably be led to the practical conclusions of Rousseau's disciple, Robespierre.". Mill. *Coleridge*. 1987, pàg. 182. Notis que el terme que suggereix la contraposició entre opinions és entre vida salvatge i vida civilitzada.

126 "Thus it is in regard to every important partial truth; there are always two conflicting modes of thought, one tending to give to that truth too large, the other to give it too small, a place: and the story of opinion is generally an oscillation between these extremes" (J.S. Mill, *Utilitarianism and others essays*, Mill. *Coleridge*. 1987, pàg. 183.

127 A les primeres pàgines de Mill de *Consideration on Representative Government* Mill torna a fer aquest balança d'opinions i torna a referir-se a la necessitat que tenen els qui estan posicionats darrera d'elles de superar la mentalitat partidista per poder entrar a un altre nivell de debat que es centri en les reformes que necessiten les institucions polítiques.

2.4. Cultura i política

Es deia al principi d'aquest capítol que la modernitat es caracteritza per una ruptura respecte al passat en base a noves idees les quals Mill pensava no s'havien encara articulats d'una manera pertinent i en seria una mostra l'actual estat de fragmentació social que tenia la seva expressió en la pluralitat de creences i opinions (mitges veritats). El procés civilitzatori iniciat a finals del segle XIV i durant el segle XV: humanisme, reforma, descobriments geogràfics i científics, no posseeix encara la cultura que l'ha de cohesionar. Els fets diuen que la societat canvia i avança però el que no es coneix amb propietat és si millora. És en relació a aquest millorament que Mill formula la seva teoria de la cultura. En el contingut d'aquesta proposta, que s'ha dit presenta en discussió amb utilitaristes i idealistes romàntics, ell en destaca tres trets essencials dels quals se n'ha parlat anteriorment i que són resumits a continuació. El primer tret es la seva defensa de la cultura com a "convicció intel·lectual compartida" pels individus; el segon és la cultura com a instrument que articula les noves idees que s'estan obrint pas en la nova etapa històrica; i el tercer, la cultura com a element cohesionador del conjunt

d'individus que protagonitzen la vida social, que en cada moment històric poden ser diferents.

Similar a la noció d'acord o voluntat general de Rousseau la convicció intel·lectual milliana emfatitza el significat del dos termes, el terme "convicció" i el terme "intel·lectual". En la seva combinació Mill està proclamant la necessitat de compartir quelcom des de la individualitat i des de la intersubjectivitat ja que les condicions úniques en què es poden donar els processos intel·lectuals és en la relació amb altres. En definitiva, s'entén que l'individu pot assumir individualment la reflexivitat com a espai de trobada social. Sobre aquesta base construeix Mill la seva concepció d'una cultura política. Sense aquesta cultura política Mill veia difícil el millorament anhelat el qual no es produirà per llei natural sinó per les oportunitats "històriques" que ofereix la nova societat del "coneixement". Per tant, el perill, l'amenaça, no prové dels avenços materials mateixos sinó de no haver pogut proporcionar el marc polític adequat. Aquesta dificultat de trobar la cohesió cultural política - que no vol dir en absolut homogenització com veurem més endavant, no només és possible sinó desitjable. És des d'aquesta interpretació que Mill es mostra clarament republicà perquè en ella està continguda la demanda d'una recuperació en positiu de la política. La resta d'elements

que componen la cultura ja en curs trobaran en aquest espai públic el lloc per desenvolupar-se reflexivament, entre ells, el lliurecanvisme, la revolució tecnològica, el coneixement il·lustrat i la ciència.

El tercer tret al que es feia referència sobre aquesta concepció de la cultura subratlla el paper de cohesió del conjunt de la societat. Mill entén que la societat són tots i cadascun dels individus sigui quin sigui la seva posició dins del sistema social, per tant, les masses hauran d'incorporar-se a aquesta cultura perquè inevitablement no poden ser obviades com podia fer-se en etapes històriques anteriors. Aquest element és rellevant perquè ens introdueix a un dels arguments de Mill, el qual serà tractat més endavant, que il·lustra l'opció democràtica de Mill de reflexionar sobre com organitzar aquesta societat de masses evitant-ne els riscos del seu gregarisme.

Històricament, dirà Mill, cap societat coneguda, ni la més desenvolupada materialment, ha pogut obviar una cultura cohesionadora, so pena de posar en perill la seva supervivència¹²⁸. El que les diferencia són les circumstàncies particulars de cada època i aplicat al moment de Mill, les nacions modernes que l'han

128 "The culture of the human being had been carried to no ordinary height, and human nature had exhibited many of its noblest manifestations, not in Christian countries only, but in the ancient world, in Athens, Sparta, Rome; nay, even barbarians, as the Germans, or still more unmitigated savages, the wild Indians, and again the Chinese, the Egyptians, the Arabs, all had their own education, their own culture, a culture which, whatever might be its tendency upon the whole, had been successful in some respect or other. Mill. *Coleridge*. pàg. 200.

desenvolupat, “la cultura del coneixement”, han estat les que han esdevingut les més consolidades i productives¹²⁹.

Per altra banda, el concepte de cultura així entès li permet mantenir tots els registres amb els que vincula les dimensions individual, social i política. Cultura és cultivar-se - d'aquí la importància del lleure per fer-ho - però també és esforç, disciplina en la cura del propi comportament. Hi ha una manera de referir-nos culturalment a la dimensió individual en tant que caràcter individual, com, també, en les relacions socials es refereix Mill al caràcter social i fins hi tot al caràcter nacional¹³⁰.

Però qualsevol que sigui el “caràcter” que es vulgui considerar, la nota particular que subratlla Mill en la seva teoria de la cultura és que en l'època moderna no hauria de pensar-se aquesta en un mer sentiment o creença a compartir i a partir del qual es crearia una comunitat cohesionada, sinó que el factor clau serà el que ja s'ha anat dient sobre el fet de afirmar-se culturalment en una col·lectivitat “reflexiva”.

Per tant, des d'aquesta interpretació, la teoria de la cultura de Mill comportaria el reconeixement d'una esfera pública

129 Al respecte, i sobre l'actualitat europea escriu: “In modern times the countries which have had that feeling (de grup) in the strongest degree have been the most powerful countries; England, France Holland and Switzzerland; while England in her connection with Ireland, is one of the most signal exemples of the consequences of its absence. ... the evils of Spain flow as much from the absecence of nationality among the Spaniards themselves. Mill. *Coleridge*. pàg 196.

130 “Every form of polity, every condition of society, whatever else it had done, had formed its type of national character.” Mill. *Coleridge*. pàg. 200.

potent, tant potent com per incloure no només una petita minoria sinó qualsevol que si vulgui incorporar. Donat que cognitivament és desitjable el major nombre possible d'aportacions intel·lectuals és obvi que li semblarà a Mill desitjable aquesta incorporació, però aleshores l'educació es converteix en un element capital en la creació d'aquesta cultura que com s'ha dit reclama un visió positiva de la política.

Des de l'experiència dels efectes de la civilització industrial, l'educació de la que parla Mill dóna a la cultura un caràcter de "cultiu" de les pròpies capacitats les quals haurien de permetre anar més enllà d'una civilització centrada en els interessos materials del pur benefici, sent capaç de desenvolupar un autèntic "esperit de cooperació"¹³¹. La vessant en Mill més "intel·lectual il·lustrada"¹³² caracteritza aquesta demanda d'increment cultural que el du a una radical crítica del sistema educatiu anglès al mateix temps que elogia les institucions educatives del continent.

Aquest procés educatiu té per a Mill el valor d'un procés de socialització que fa de la introducció dels hàbits d'aquesta dedicació a l'increment de la pròpia cultura, una tasca d'àmbit nacional, una posada en qüestió dels caducs

131 Mill. *Civilization*. CW. XVIII 1977, pàg. 136.

132 D. Thompson. *John Stuart Mill and Representative Government*. Princeton: Princeton University Press, 1976, pàg. 49-50.

procediments marcadament sectaris de l'educació religiosa¹³³ i universitària anglesa del moment; educació i institució, que seguint les conviccions del seu pare, sempre menyspreà¹³⁴.

2.5. El paper de les ciències socials

Així, l'alternativa a la fragmentació social i política que es reflecteix en la disparitat d'opinions de conservadors i liberals, elitistes i democratistes consisteix en la creació d'aquesta espai públic compartit que haurà de promoure's amb l'educació, en un procés continuat de formació que inclou la dimensió individual, social i "nacional".

El recorregut fet a través dels conceptes d'història, civilització, cultura i educació mostren la rellevància que adquirirà per a Mill el marc epistemològic tenint en compte la seva formació i les característiques del segle. *System of logic* no és només un llibre sobre lògica. El capítol dedicat a les ciències socials és una autèntica declaració de principis en el terreny de les ciències socials aplicades. En ell formula els fonaments d'unes ciències socials capaces de gestionar els conceptes citats anteriorment. El seu interès reiterat pels treballs del

133 *On Geniu* (1832) és una crítica a l'adoctrinament de l'ensenyament cristià i una defensa d'una educació centrada en l'exercici de la "imaginació", "l'abstracció" i la "discriminació". Mill, *On Genius*. CW. I. 1977, pàg. 333.

134 Mill, *Civilization*. CW. XVIII 1977, pàg. 138-46.

“continent” i “d’alguns aquí i allà” d’Anglaterra¹³⁵, és un referent del que desenvoluparà amb la seva metodologia i epistemologia dedicada a les ciències socials. La gènesi de la societat actual i els seus canvis, així com les tendències que poden ser inferides, es podran conèixer, segons Mill, amb l’estudi de les lleis empíriques del comportament humà. Aquest és el paper que tenia que complir en el seu projecte la ciència del caràcter humà o etologia. I la història, com a ciència, tenia un paper molt important en la concepció de l’Etologia, que relacionades amb la psicologia i la política donen una idea de com Mill va intuir la concepció d’interdisciplinarietat de les ciències socials avui inqüestionable (menys per alguns persistents economicistes, que no han superat encara la lectura esbiaixada dels seus reverenciats clàssics del XVIII).

A *Autobiography* insisteix sobre la seva idea de la vinculació entre la història, la política i el progrés. Escriu Mill, “que qualsevol teoria o filosofia política suposa prèviament una teoria del progrés humà, i que aquesta no és altra cosa que una filosofia de la història.”¹³⁶

S’ha vist en relació a les diferències entre civilització i cultura que Mill tracta simultàniament de distingir entre progrés i millora. Passar per alt aquesta distinció ha dut a

135 Els saintsimonians, Comte, els coleridgeans o utilitaristes com Austin i Grote, i sempre present la convicció heretada del seu pare de trencar amb les epistemologies apriorístiques, intuicionistes i trascendentalistes.

136 Mill. *Autobiography*. CW. I 1980, pàg 169

presentar a Mill com un exemple més de pensador il·lustrat obcecat amb la idea de progrés vinculada a una concepció teleològica aristotèlica de l'autorealització humana, procurant d'aquesta manera situar-lo en la línia d'una antropologia "dels antics". Al marge dels notables coneixements que posseïa Mill d'Aristòtil i dels clàssics en general, aquest fet no el fa menys modern. En totes les seves argumentacions Mill es situa en sintonia als plantejaments científics del moment.

A través de la seva fonamentació epistemològica deixarà clar que per a ell la idea de progrés o millora no inclou entendre el canvi com una tendència inevitable cap a uns objectius finals de bé i felicitat comuns, uns objectius que es puguin definir de forma abstracta i universal. Tot el contrari, el progrés s'entén, en el context d'una epistemologia empirista segons la qual tota llei en història és sempre una llei de base empírica, derivada de lleis psicològiques des de les que s'inferiran les lleis històriques i polítiques, per coherència, i justificant metodològicament el seu ús amb l'únic objecte metodològic de facilitar la investigació deductiva dels fets històrics¹³⁷. El que deixa constància aquesta llei del progrés és el fet que la societat canvia, es transforma. En conseqüència els canvis tenen que ser orientats, guiats per la racionalitat -

137 Mill. *System of Logic*. C.W. VIII. 1973, pàg. 911-942.

no una raó pura sinó una facultat psicològica - que no és altra que la capacitat de reflexió humana.

Els diferents aspectes involucrats en aquestes transformacions són les que directament configuren l'agenda política d'una societat. Tal com ho entén Mill, la major o menor càrrega cultural pedagògica expressada des de la societat i des de les institucions polítiques són de capital importància, determinants, per a fer comprensible el moment històric en relació al passat i de configurar les conductes individuals del present d'aquesta societat (i les decisions preses en nom de la col·lectivitat). Cal una guia, com es deia, i aquesta pot desenvolupar-se en el marc de la cultura política que proposa Mill, que de no ser així, diagnòstica, la societat entrarà a la deriva en aquests prolegòmens de la internacionalització; una evident obstrucció dels interessos públics encara que aparentment i de manera immediata no per a alguns de privats. És aquesta inexistent cultura política la que tindria que definir l'agenda política, no només envers l'interior sinó també envers l'exterior. Aquesta mancança per a Mill és més que evident en la política exterior anglesa¹³⁸.

138 "Es notable cómo el pueblo inglés se pone invariablemente del lado del statu quo. En todas las guerras extranjeras, revoluciones, etcétera, es seguro que la opinión inglesa va a ponerse en contra de la facción -ya sea el rey, o el pueblo- que parezca estar intentando alterar el existente orden de cosas. Todas las demás naciones admiten que son posibles los grandes cambios políticos y que los gobiernos pueden ser derrocados por la fuerza, tanto para que haya mejoras como para conservar las ya logradas. Los ingleses admiten esto en teoría, pero sus sentimientos no simpatizan con ello en ningún caso particular" Mill, *Diario*. 1996, pàg. 14.

L'elogi, abans mencionat, de Mill a Coleridge sobre el que aquest representa per al pensament anglès, suggerint la necessitat d'una filosofia de la societat que incloïa una filosofia de la història i que només podia entendre's des d'una filosofia de la cultura, pensa Mill té el seu complement en el desenvolupament d'unes ciències socials que avalin aquesta reflexió de caire més general o especulatiu. Es deia que era a través del famós llibre VI de *System of logic* on Mill proporciona la idea més completa de la seva concepció antropològica, en la que dóna suport a la naturalesa política de l'individu. Cal considerar aquest fragment no només com una mera defensa de la metodologia inductiva més o menys afortunada sinó, i per al que en aquesta lectura de Mill interessa, com un intent de proporcionar els fonaments metodològics a la seva teoria de la cultura quan aquesta es refereix a la seva teoria de la formació del caràcter.

La concepció antropològica que sosté aquesta epistemologia integra tots els registres que afecten a la conducta humana investigada des de les múltiples perspectives de les ciències socials: unes ciències que van des d'una fisiologia encara per desenvolupar, una psicologia que exerceix de subministradora de les lleis empíriques de referència, una etologia que promet facilitar els elements per a una anàlisi estàtica de la conducta

humana, i la sociologia, l'economia, la història i la política. Rebutjada per Mill l'opció d'una definició essencialista d'ésser humà, el que queda és l'articulació de les diferents perspectives des de les que és analitzable un mateix objecte d'estudi, l'individu. L'autonomia de cada una de les disciplines mencionades, facilitada per la capacitat abstractiva de la ment humana, no impedeix la seva interdependència pel que fa a l'ús prèviament argumentat de principis i lleis. Si la història és canvi (progrés de condicions materials) precedit i induït per idees (coneixement: psicologia i etologia) que es donen en un marc social (de l'individu a les condicions de desenvolupament d'aquest) i tot plegat en un marc de relacions de forces (política), a aquesta realitat complexa que és l'individu entès des de la seva interacció amb altres individus li es necessària la posada en comú de totes les perspectives que l'estudien. Els continguts de la teoria de la cultura a Mill s'omplen amb aquesta concepció interdisciplinària descrita en les seves ciències socials.

Altra cop la crítica liberal a aquesta epistemologia de caràcter obert es vista com una indecisa posició de Mill a la recerca d'equilibris impossibles, el resultat d'un cúmul d'influències i, finalment, d'un eclecticisme immadur. Skopurski prefereix descriure-ho com la tensió entre la seva dimensió psicològica, subjectivista, i una altra de

sociologista, procurant Mill situar aquesta tensió en coherència a la seva epistemologia empirista fortament influenciada pels corrents naturalistes¹³⁹. Aquesta suposada tensió tal com la interpreta Skopourski transmet la idea d'un Mill que dubte entre diferents opcions essencialistes i que finalment decideix viure en la indecisió entre elles. El cas, però, és que Mill no té cap obsessió essencialista, simplement accepta la diversitat i multiplicitat individual com un fet, però l'accepta com a un objecte que pot ser estudiat, investigat. La multiplicitat, la diversitat és el *leitmotiv* de tot el pensament de Mill i això arriba fins a la seva concepció epistemològica. A partir de les condicions de coneixement humà, la realitat s'explica, es descriu i se'n fan previsions.

Aquesta concepció d'una epistemologia oberta apreciada per Feyerabend en la versió de *On Liberty* és reflecteix especialment en la seva concepció sobre la història i l'ús d'aquesta en el discurs polític. Com ja s'ha dit en aquest mateix capítol el tema de debat sobre les revolucions republicanes implicava un posicionament sobre el paper de la història com a instrument per aportar llum sobre les circumstàncies del present.

Mill vincula estretament història i política. Les raons de l'estreta relació entre ambdues disciplines es troba en la

139 J. Skorupski. 1991.

concepció de la cultura de la que parlava abans, que sustenta de manera plenament intencionada en la seva reflexió epistemològica sobre les ciències socials a *System of Logic*. Mill defensa una història contrària a les avaluacions morals en el sentit de reproduir vides exemplars i igualment és contrari a la d'una mera recreació imaginativa dels fets. Fins a aquell moment segons podem llegir en la seva autobiografia, la història s'entenia com una manera de practicar la lectura, fer-ne exercicis d'oratória i proporcionar-nos models de conducta més o menys idealitzats¹⁴⁰. La història està prenent una dimensió diferent. Es tracta d'entendre-la com una ciència més; una ciència que investiga els vincles que puguin existir entre diferents esdeveniments tot establint tendències possibles de futur i sempre sense oblidar el que és una llei, qualsevol llei científica en Mill, una hipòtesi¹⁴¹.

Aquesta etapa que l'hi ha tocat viure, pensa Mill, en tant que etapa de transició i per tant de transformacions, diposita en l'acció humana, en el sentit d'acció social i política, la possibilitat de definir l'acció col·lectiva en un

140 Mill, *Autobiography*, CW. I 1980, pàg. 10-17

141 "The progressiveness of the human race is the foundation on which a method of philosophizing in the social science has been of late years erected This method, which is now generally adopted by the most advanced thinkers on the Continent, consists in attempting' by a study and analysis of the general facts of history, to discover (what these philosophers term) the law of progress; which law, once ascertained, must according to them enable us to predict future events, just as after a few terms of an infinite series in algebra ..." i "I cannot but deem them to be mostly chargeable with a fundamental misconception of the true method of social philosophy. The misconception consists in supposing that the order of succession which we may be able to trace among the different states of society and which history presents to us, even if that order were more rigidly uniform than it has yet been proved to be, could ever amount to a law of nature. It can only be an empirical law. Mill. *System of Logic* C.W. VIII. 1973, pàg. 914.

sentit de preservació i progrés, o d'estancament i decadència¹⁴². No perquè els individus tinguin cap “missió” històrica transcendental per complir, un projecte teleològic, una finalitat que ineludiblement hagin de perseguir com a individus i com a col·lectivitat, sinó perquè en aquesta etapa de la que es té experiència, les circumstàncies s’han donat de manera que pot haver-hi no només “canvis” sinó millores per al desenvolupament individual i social. Dins d’aquesta concepció de la història, el que hi ha són individus i aquests consisteixen en una realitat dinàmica resultant de la interacció amb el medi, les circumstàncies. Mai en abstracte.

La insistència a desenvolupar una ciència que amb rigor i sense reduccionismes donés garanties d’estudiar l’acció humana en termes no només psicològics sinó també socials i polítics, fins hi tot, “nacionals”; i en darrera instància, sempre “culturals” li atorga una subtileza que l’apropa de fet a una visió quasi bé comprensiva de les ciències socials¹⁴³, mantenint una elevada capacitat de suggeriments

142 Mill, *Consideration on Representative Government*. C.W. XIX. 1977, pàg. 384 i ss.

143 Gadamer escriu a propòsit de la traducció alemanya de *System of logic*, i referint-se a l’apartat IV dedicat a les que Mill denominava *moral sciences*, “La autorreflexión lógica de las ciencias del espíritu, que en el siglo XIX acompaña a su configuración y desarrollo, está dominada enteramente por el modelo de las ciencias naturales. Un indicio de ello es la misma historia de la palabra «ciencias del espíritu», la cual sólo obtiene el significado habitual para nosotros en su forma de plural. (...) La palabra «ciencias del espíritu» se introdujo fundamentalmente con la traducción de la lógica de J. S. Mill. Mill intenta esbozar, en un apéndice a su obra, las posibilidades de aplicar la lógica de la inducción a la «moral - sciences». El traductor propone el término *Geisteswissenschaften* (1 J. St. Mill, *System der deduktiven und induktiven Logik*, traducido por Schiel, (2) 1863, libro VI: «Von der Logik der Geisteswissenschaften.»)”, H-G. Gadamer; *Verdad y Método*. Salamanca: Sígueme, 1977, pàg 31; i Diltey el cita àmpliament al llarg de la seva obra, per exemple a *Acerca del estudio de la historia de las ciencias del hombre, de la sociedad y del estado* (1875) i a *Sobre psicología comparada* (1895-96) : “Con la distinción entre ciencias del espíritu y ciencias de

en el camp de la metodologia contemporània de les Ciències Socials.

2.6. La diversitat de la condició humana

A la capacitat analítica de la que parlava més amunt se li afegeix una no menys notable capacitat d'articulació de les diferents dimensions que afecten a l'ésser humà sense perdre de vista els dos pols sobre els quals es construirà la moderna en tensió teoria política: la dimensió individual i la social. La intenció de *System of Logic* té l'objectiu explícit de donar aquest fonament epistemològic caracteritzant alhora els supòsits antropològics sobre els que desplegarà la seva teoria política.

Hi ha igualtat, per a Mill, en el fet que els humans comparteixen les mateixes condicions psico-socials però la conducta és una funció de la història mental i de les condicions fisiològiques individuals. Per exemple, explica, el desig és comú a tots però la intensitat i l'objecte del desig no. I encara més, la percepció de la realitat difereix d'individu a individu. En uns casos es privilegia una associació sincrònica de les sensacions mentre que en d'altres se'n privilegia una de diacrònica. En uns casos ens trobarem davant d'una psique inclinada a considerar la

la naturaleza en razón del contenido corre paralela una distinción de sus métodos. Esto ha sido discutido muchas veces desde el famoso ensayo final de la Lógica de Mill." a W. Dilthey. *Psicología y Teoría del conocimiento*. México: Fondo de Cultura Económica, 1978 i W. Dilthey. *Historia de la filosofía*. México: Fondo de Cultura Económica, 1979.

globalitat d'una suma de percepcions que en la ment esdevenen la idea d'un objecte; mentre que en altres casos, les condicions psíquiques d'un individu l'inclinen a considerar les percepcions en la línia de successió en la que es dona.

Hi ha, per tant, una inclinació particular individual en la forma de copsar els fenòmens, aquesta inclinació està inserida en una realitat individual que és processual, encara que pugui interessar fer-ne l'estudi des de la perspectiva estàtica, que seria el moment concret que s'estudia. Igualment, el desig suggereix en un individu la idea d'un objecte considerablement diferent respecte a un altre individu. Aquesta diversitat és conseqüència de diferents causes: pot ser el resultat de "fets originals i últims", pot dependre de "la prèvia història mental dels individus" o pot dependre de "les varietats d'organització física individual"¹⁴⁴.

El cas és que per a Mill arribem a la primera conclusió consistent en una radical diversitat des de les condicions psicològiques individuals, individualisme que és biogràfic i històrico-cultural pel que fa a les experiències mentals, com també ho és per les condicions fisiològiques de la pròpia percepció. Així plantejat, Mill articula l'individualisme psicològic i el metodològic, que inclou

144 Mill, System of Logic C.W. VIII. 1973, pàg. 917 i ss.

temporalitat i experiència amb el fet que no hi ha formació de l'individu sense l'entorn en el que aquest es situa. I l'entorn en el segle XIX - com en el XX i de moment en el XXI - és social¹⁴⁵. D'aquesta comprensió de la condició humana emergeix el que Mill anomena el caràcter (Etologia). En cap cas es tracta de reduir les dimensions descobertes a les anteriors sinó ajudar-se de les lleis i principis de les disciplines que estudien l'ésser humà per prosseguir amb l'estudi de la conducta humana.

Allò que reforça la interpretació liberal de Mill ha estat, per damunt de les tensions a les que es refereix Skorupsky, que finalment era decisiu el fet que Mill estableix una jerarquia segons la qual les lleis deductives es deriven de les empíriques, i aquestes són les psicològiques. Segons això, hi hauria inevitablement un reduccionisme psicologista que recolzaria la tesi d'un pensament afí a l'individualisme metodològic. Aquesta interpretació és però discutible. Com ha succeït en el terreny de les crítiques ideologistes, l'adscripció de Mill en les files del psicologisme epistemològic ha format part de la tendència a la compartimentació de les escoles epistemològiques, tendència molt generalitzada al llarg del segle XX. En tot

145 "Hoy todo es social. (...) La sociedad es ya el ser supremo. La noción de Comte de una religion de la humanidad ha vuelto por sus fuero, y con venganza." Giner, *La urdidumbre moral de la sociedad* a S.Giner i R. Scartezzini (eds), *Universalidad i diferencia* 1996. Arendt també s'hi refereix i fins hi tot en dirà "... la societat de masses ha estat precedida per la societat, i societat també ... pot ésser datada ... és més antiga ... però no més antiga que l'edat moderna..." H. Arendt. ; A. Finkielkraut. *La crisi de la cultura*. Barcelona: Pòrtic (Assaig 3),1989, pàg 31.

cas i en primer lloc, és possible argumentar que aquesta interpretació és poc convincent perquè per a Mill l'individu està impregnat per la seva pròpia diversitat i per l'altre que no està aïllat sinó sempre en unes circumstàncies socio-històriques. En Mill no es dona un sensacionisme a la manera de Bentham que defineix una finalitat de felicitat individual en la satisfacció individual, utilitarisme psicologista que comparteix amb els economistes clàssics per als quals els mòbils de la naturalesa humana estan centrats en els impulsos bàsics d'obtenció de satisfaccions immediates. El que hi ha en Mill és un conjunt d'elements que interactuen en un context en el que hi ha altres individus i allò que són aquests altres es situa en un nivell més o menys organitzat¹⁴⁶. La subtileza de Mill és afirmar que es donen simultàniament les dues condicions, la d'individualitat i la interindividual-social, sense dir-ne d'això altre cosa que es tracta de fets empírics. Aleshores, allò que anomenen civilització és històricament les circumstàncies a partir de les que aquests individus interactuen. El que hi ha en Mill és un individu que es fa immers en un procés canviant.

En segon lloc, el fet que Mill recorri a lleis empíriques i a lleis deductives té un caràcter estrictament metodològic,

146 Mill, *Civilization*. CW. XVIII 1977, pàg. 121 i ss.

de principi d'ordre en la naturalesa de la investigació d'aquest fet que són els individus en acció.

Pel que fa a la perspectiva d'aquesta lectura republicana de Mill, importa afinar sobre la seva argumentació en defensa de la ciència política. La ciència política, segons Mill, té el seu punt de partida en la deducció i això implica que es parteix d'uns principis generals. Aquests principis, explica Mill, els ha de proporcionar, al seu entendre, les lleis dels fenòmens mentals, les maneres en com percebem els fets, i de quina manera es forgen aquests socialment, sent tot el procés d'origen empíric i inductiu¹⁴⁷. Aquestes lleis deductives, com a molt, podran establir que els patrons d'una conducta en diferents individus són els mateixos però no així el grau en què aquests induiran a una acció. La diferència i la pluralitat és sempre present. Cal insistir aquí en el que s'ha dit anteriorment, segons Mill, hi ha diferències de susceptibilitat mental que dependran tant de la "història mental" com de "les condicions fisiològiques en cada cas"¹⁴⁸. Segons això, per exemple, la llibertat cal contemplar-la en els diferents plans. Proposa la llibertat de sentir, de creure i de pensar i

147 Mill afirma que tria les lleis mentals com a lleis empíriques de referència però que serien més adequades les fisiològiques. El fet de triar les mentals ho explica perquè, la psicologia està en un grau de desenvolupament molt més gran que les fisiològiques. No descarta, però, que en un "futur" es pogués cercar aquestes lleis en la fisiologia. Precursor com és de la problemàtica epistemològica contemporània i de noves disciplines, sobre el tema de la fisiologia en el futur, s'aprecia en clau il·lustrada en Mill, allò que avui desperta gran interès, la perspectiva biològica en totes les seves vessants. Mill, *System of Logic* C.W. VII, 1973, pàg. 848-860.

148 Mill, *System of Logic* C.W. VII, 1973, pàg. 856

la fa dependre de la voluntat. La llibertat descansa en la potencialitat processual en què es forma el caràcter.

Quan Mill parla de natura humana està entenent formació del caràcter. Probablement, la famosa ciència del caràcter que pretenia escriure a la dècada dels trenta i que pel que s'anunciava a la Lògica tenia que desenvolupar les bases de la sociologia del futur¹⁴⁹. Certament no la va poder dur a terme perquè no tenia encaix des de la base epistemològica multidisciplinària traçada a *System of Logic*. Es tractava, com escriu Bain, més d'un dictat del cor, "*he cherished this subject for a considerable time*". D'haver-se realitzat tenia totes les possibilitats d'acabar caient en l'error que crítica en Comte, en un científicisme incompatible amb els criteris epistemològics que defensa¹⁵⁰.

149 "While writing this article (Michelet's History of France, 1843), he was projecting in his mind his next book, which was to be on the new science, first sketched in the Logic, and there called 'Ethology'. With parental fondness, he cherished this subject for a considerable time; regarding it as the foundation and cornerstone of Sociology. " There is no chance, he says, for Social Static's at least, until the laws of human character are better treated." A few months later he wrote-" I do not know when I shall be ripe for beginning ' Ethology'. The scheme has not assumed any definite shape with me yet." In fact, it never came to anything; and he seems shortly to have dropped thinking of it. I do not believe there was anything to be got in the direction that he was looking. He was all his life possessed of the idea that differences of character, individual and national, were due to accidents and circumstances that might possibly be, in part, controlled; on this doctrine rested his chief hope in the future. He would not allow that human beings at birth are so very different as they afterwards turn out." A. Bain. 1993, pàg.78.

150 Carlisle és molt dura amb Mill. El Mill fill el que hauria fet és seguir el pla de treball marcat per el Mill pare i la seva ambició seria fonamentalment superar-lo. Així, "Although James Mill distributes the labels, 'theoretical' and 'practical' in ways that his son would not, although he does not envision an intermediate science between psychology and sociology or even use the latter term, in some ways this program is a more accurate forecast of John Mill's work than the list of subjects that he and Harriet Mill drew up in the mid-1850s. The Book of Logic is... the System of logic. (...) The Book of Ethics foretells the writing of the Principles of Political Economy, On Liberty, Considerations of Representative Government, Utilitarianism, and The Subjection of Women, ... (...) The Book of Education that James Mill envisioned corresponds to his son's unwritten ethology. By 1860s ... Mill had stopped using the word ethology altogether, having substituted for it the more widely accepted term education. The research agenda that James Mill published in 1829 was, therefore, remarkably prescient. John Stuart Mill was not only prepared by his father to do the work he did; James Mill also defined that work, just as he defined his son's professional status by putting him at

No hi hagué manera de donar-li “forma a l’esquema”, comenta el propi Mill, segons Bain¹⁵¹.

En relació a aquesta concepció de la naturalesa humana, que pot ser “investigada”, es defineixen els grans temes com ara la llibertat, la sociabilitat, la igualtat i la política, tenint en compte que en el caràcter estan inclosos totes aquestes dimensions. Així, Mill exigirà aquest component d’individualitat al seu meliorisme.

Mill separa el seu optimisme pel que fa a les possibilitats de millora individuals i socials del que és un fet inqüestionable, que els afers humans estan sotmesos als canvis i que l’objectiu immediat es conèixer que és el que els provoca. Del coneixement dels factors desencadenants dels canvis no se’n deriva necessàriament la millora. Per altra banda, la dificultat afegida és que no podem considerar aquestes lleis del canvi altra cosa que “lleis empíriques”, i per això, mai no se’n tindrà certes absolutes.

En recapitular, al començament d’aquest capítol s’ha dit que es pretenia demostrar al llarg d’aquesta lectura que Mill és un pensador que va intervenir en el debat de

his desk its the India House.” J. Carlisle. *John Stuart Mill and the Writing of Carácter* 1991, pag 191.

151 “The mental attribute which seems exclusively dedicated to Progress, and is the culmination of the tendencies to it, is Originality, or Invention. Yet this is no less necessary for Permanence; since, in the inevitable changes of human affairs, new inconveniences and dangers continually grow up, which must be encountered by new resources and contrivances, in order to keep things going on even only as well as they did before.” Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 386

filosofia i teoria política des de les files dels que reconeixien la societat com un fenomen “real” entrant en conflicte amb les concepcions estrictament individualistes. Que això, s’ha argumentat aquí, el duia a desenvolupar una teoria política en la que no només defensaria la virtut clàssica republicana sinó una actualització d’aquesta en el marc d’una politeia que calia que ser pensada tenint en compte les característiques històriques de la civilització industrial. S’ha argumentat, també, que la implicació de Mill en el debat sobre les revolucions republicanes mostren: Primer, aquesta deriva holista mencionada. Segon, la seva defensa de que amb l’aparició de la societat moderna s’ha produït una ruptura revolucionària - no una mera evolució respecte d’un passat remot - pel que fa idees (les quals són les desencadenants dels canvis), a estructures socials i polítiques respecte de les societats medieval i que les revolucions cal entendre-les com moments d’eclosió de les noves provocades per la destrucció prèvia de les antigues classes dirigents. Tercer, que Mill entén que l’etapa en la qual es troba és una etapa crítica i en conseqüència una etapa en la que no s’ha consolidat plenament les transformacions i els canvis en curs. En aquest sentit, s’ha dit que les idees són el motor del canvi però que no han trobat l’articulació adient que consolidi i doni estabilitat a la societat moderna. Quart,

que l'anàlisi de la societat del seu temps evidencia que s'ha produït un gran desenvolupament de la cultura material (civilització) mentre que la cultura política s'ha endarrerit constatant-se un reforçament de cultures de grup però no una cultura pública, per tant, compartida per tots els individus d'una societat. Cinquè, que l'evidència sobre el paper de les idees com a motor de canvi és observable amb l'estudi de la història recent. Sisè, que Mill argumenta, a la llum de tot el que s'ha dit anteriorment que el futur de la nova societat industrial passa per elaborar una teoria de la cultura a desenvolupar a partir de la idea de convicció intel·lectual compartida en la que es reafirma en la defensa de la necessitat d'una esfera pública vigorosa. Setè, que tota aquesta argumentació la recolzarà amb la seva defensa d'unes ciències socials fonamentades en una epistemologia de caràcter empirista.

En suma, s'ha defensat una lectura de Mill segons la qual aquest pensador fou favorable als moviments revolucionaris els quals integrà en una teoria de la història i una proposta de teoria de la cultura en la que s'hi reconeixen l'intent de pensar originalment una comunitat política en el sentit de com s'entén dins de la tradició republicana.

En el proper capítol es tractarà de mostrar l'argumentació de Mill sobre la centralitat de l'interès general d'aquesta

comunitat política, i com la relaciona amb l'interès particular o privat. Sobre aquesta argumentació, es mostrarà, es construeix la seva teoria d'una democràcia "bona", una teoria de la democràcia deliberativa.

3. Mill: *politeia* vs democràcia

3.1. L'estratègia política de Mill

S'ha vist en el capítol anterior, en el diagnòstic de Mill de la situació social i política, com aquest incloïa la defensa d'una concepció rupturista de la societat moderna respecte de la societat medieval i com aquesta ruptura obria a una etapa crítica i de transició. Des d'aquest diagnòstic, les revolucions eren moments particulars dins d'un moviment de ruptura més ampli, provocats per les resistències de sectors de l'antic règim a assumir els canvis estructurals que la societat necessitava i que venien anunciant-se amb la irrupció de noves "idees". S'ha mostrat, també, que la proposta de Mill d'una nova filosofia social tenia que veure amb el debat dels segles XVII i XVIII entorn a la possibilitat d'una virtut cívica que ell entenia era possible a partir de l'expansió d'una nova cultura política, inherent a la filosofia social propugnada, de la qual en seria expressió el que Mill denomina una "nova convicció intel·lectual" oberta al major nombre possible d'individus mitjançant una educació socialitzadora, que era factible per les condicions generals de formació del caràcter individual i social. Aquesta educació asseguraria la

formació d'un caràcter polític en els individus adequat a aquesta virtut cívica individual.

L'origen intel·lectual de la idea d'aquesta nova cultura es forja en Mill progressivament a partir de l'acurada instrucció rebuda i per la seva experiència com a activista polític en la que s'inicia de molt jove, uns mesos després de la seva estada d'un any a França, a casa del germà de Bentham, durant el qual ha assistit a la universitat de Montpellier i ha entrant en contacte amb algunes de les personalitats franceses del moment. Des de les seves primeres col·laboracions a la revista del radicalisme filosòfic, la Westminster Review (1824) s'hi pot trobar la seva crítica a la pusil·lanimitat cultural de les posicions intel·lectuals i polítiques reaccionàries angleses pel que fa a la història recent europea.

De fet, l'esperit reformador no és exclusiu als reformadors utilitaristes ni als radicals en particular. La necessitat de reformes polítiques és quelcom compartit pel conjunt de la majoria de polítics i intel·lectuals, siguin conservadors o whigs, per les pròpies circumstàncies històriques en les que es trobava l'Anglaterra de la revolució industrial. La qüestió era per a Mill, quina calia que fos la millor manera d'incidir en el procés de reformes en curs de manera que el futur Estat i futura forma de govern s'adeqüés als nous temps respectant la realitat d'una societat cada cop més

complexa i en la que els protagonistes eren ja la pràctica totalitat de la població.

El que de seguida revelen els seus articles, les seves ressenyes, també els seus assaigs i tractats publicats és no només la seva intencionalitat reformista radical, en el sentit d'anàlisi, diagnòstic i prescripció, sinó també la rellevància que per ell té desenvolupar una tasca de pedagogia de la política. Des dels seus primers escrits fins l'autobiografia apareguda poc després de morir Mill no només està interessat en els aspectes teòrics i de desenvolupament normatiu sinó que aquests puguin ser compresos per la societat del seu temps. No es pot llegir Mill sense tenir en compte aquest perspectiva en la que actualitat i sentit de l'oportunitat de les temàtiques de reflexió que demanen les circumstàncies descobreixen un plantejament estratègic a curt i llarg termini. Skorupski insisteix en l'existència d'aquesta visió estratègica que obliga a encarar l'obra de Mill tenint en compte el diagnòstic de les necessitats polítiques considerades per Mill més urgents les quals vinculava sempre a una concepció més general, filosòfica i cultural¹⁵².

El focus de resistència principal amb el que es troba Mill consistia en l'arrelada tendència a rebutjar un marc

152 "We can learn a great deal from these arguments (filosòfics), but it is from Mill's strategic vision that we have most to learn – especially about the necessary relations between philosophy, culture and politics" J. Skorupski. 1989, xii.

comprensiu general als problemes i necessitats socio-polítics, el rebuig a replantejar i assumir una perspectiva general, en termes de filosofia i de teoria de la cultura - de la societat¹⁵³. Aquest rebuig l'obliga a ser sensible als aspectes concrets i particulars des dels quals facilitar l'accés a la perspectiva global evitant generar excessives desconfiances.¹⁵⁴ En aquest context, l'individualisme era la referència obligada quan es tractava de polemitzar sobre l'existència d'un interès comú. Des de la divulgació dels treballs dels economistes clàssics i en la pròpia doctrina de l'utilitarisme de Bentham (per a qui l'interès s'entenia a partir del càlcul racional individual optimitzador de les satisfaccions individuals des de les quals es satisfien les generals), la possibilitat de fer plausible un interès comú es feia enormement complexa. Mill s'enfronta amb aquestes doctrines cada cop més arrelades en el conjunt de creences de la societat anglesa de l'època (el que permet parlar de "l'era liberal"), perquè veu en elles la pitjor amenaça per al seu projecte polític radical.

En el fons de la qüestió està la convicció de Mill de que donada la relació de forces i d'interessos en el públic

153 "In England, on the other hand, the very idea of beginning a reformation in men's minds by preaching to them a comprehensive doctrine, is a notion which never would enter into the head of any person who has lived long enough in England to know the people." Mill. *Letter 29; February 1830*. CW. XII 1962, pag 48.

154 "To produce any effect on their minds, you must carefully conceal the fact of your having any system or body of opinions, and must instruct them on insulated points, & endeavour to form their habits of thought by your mole of treating single and practical questions. When you have gained a high reputation with them for knowledge of facts, & skill and judgment in the appreciation of details, you may then venture on enlarged views; but even then, very cautiously and guardedly." Mill. *Letter 29, February 1830*. CW. XII. 1962, pag 48.

anglès, orientada cap a un individualisme de tarannà mercantilista i lliurecanvista, la correlació de forces no afavoreix la creació d'unes condicions que permetin a aquest públic comprendre amb claredat el que hi ha darrera de la distinció que defensa entre civilització i cultura. En resposta a una carta D'Eichthal on aquest elogia l'extraordinari desenvolupament econòmic anglès, Mill li respon que els límits d'aquesta superioritat són el seu caràcter exclusivament mercantil¹⁵⁵. En aquests comentaris s'hi reconeix el que els pensadors de l'època comencen a percebre, que Anglaterra és amb diferència la nació més desenvolupada econòmicament - el taller del món que se'n dirà després -; però, en l'obsessió d'aquesta particularitat, denuncia Mill, creix el que la limita, una obsessió per l'acumulació material i el benefici¹⁵⁶. Es tracta, afirma Mill, d'una superioritat "malsana" sustentada en una estreta cultura de guanys i pèrdues, alimentada i complementada per una cultura de prejudicis respecte d'aquells que no la comparteixen.

En les difícils relacions entre els dos pobles, França i Anglaterra, escriu Mill - apuntats prèviament els defectes

155 "You were very naturally—struck with the superiority of the English to the French in all those qualities by which a nation is enabled to turn its productive and commercial resources to the best account" Mill. *Letter 26, May 1829*. CW. XII. 1962, pag 31.

156 "...this superiority is closely connected with the very worst point in our national character, the disposition to sacrifice every thing to accumulation, & that exclusive & engrossing selfishness which accompanies it". Mill. *Letter 26; May 1829*. CW. XII. 1962, pàg 31.

dels francesos¹⁵⁷ - que la relació entre ambdós països - el 1841 - és especialment delicada, entre altres coses perquè el sentiment de poble “diferent” serà molt més intens i durador entre els anglesos que no entre els francesos¹⁵⁸. El que està expressant Mill amb aquesta caracterització del “sentiment anglès de sentir-se diferents” és justament el que afirmava Burke amb la seva radical desconfiança cap als francesos (en general, respecte a tots els que no siguin anglesos) concretada en el rebuig a considerar-se socialment part integrant d’una entitat política. Com és comprensible, fer pedagogia d’aquesta pèrdua és realment difícil en el context anglosaxó i no només en el segle XIX.

La correspondència amb D’Eichthal (1829-1871) és molt significativa per calibrar “les idees generals” de Mill i on està el límit de la seva generalitat. Aquestes cartes permeten observar com entenia Mill que s’havia de fer política a Anglaterra si es volia avançar per no caure en la marginació i per recuperar positivament la política i des d’ella assentar un sistema social cohesionat que potencies la individualitat de tots els membres de la societat (els ciutadans) al mateix temps que fos capaç de generar unes

157 “In France or Germany the laughable aberrations of sentiment & enthusiasm are common ...” Mill. *Letter 26; May 1829*. CW, XII. 1962, pag 32.

158 “I have always thought that the events which have so deplorably resuscitated the old feelings of alienation between the two nations would produce an effect less sudden & violent on our people than on yours but more deeply rooted & more durable” Mill, *Letter 313*. CW. XIII. 1962, pàg 468.

relacions internacionals inspirades en aquest creixement cultural polític, que Mill considera inferior a l'europeu¹⁵⁹.

En un principi, D'Eichthal estava interessat en atreure a Mill i als seus col·laboradors radicals a l'empresa reformadora visionària dels saint-simonians, però Mill deixa clar també des del principi que només correspon a aquest interès en la mesura que representa per a ell un contrincant intel·lectual amb qui entrar en el debat d'idees de cultura política, un debat impossible en el context anglès que tendeix a desqualificar i marginalitzar aquest tipus de discussions¹⁶⁰. Amb una diferència de nou anys, del 1830 al 1839, Mill l'insisteix a D'Eichthal repetint-li quin és el problema de la intel·lectualitat anglesa: el prejudici envers

159 L'intercanvi epistolar amb d'Eichthal és significatiu, "Here, it requires great tact & knowledge of society to enable a man to appear deeply in earnest on any subject without exposing himself to be laughed at – & the etiquette of what is called good society is to appear profoundly insensible to every impression, external or internal. You say that you dread to think what a great nation we shall be, now, or is, our worst point. It is indifference, moral insensibility, which we have need to get rid of". Mill. *Letter 26, May 1829*. CW. XII. 1962, pàg 32. "You are far ahead of us in France". Mill. *Letter 26; May 1829*. CW, XII, 1962, pàg. 32.

160 A l'Autobiografia la descriu així la seva relació: "... the St. Simonians I continued to cultivate. I was kept au courant of their progress by one of their most enthusiastic disciples, M. Gustave d'Eichthal, who about that time passed a considerable interval in England. ... I read nearly everything they wrote. Their criticisms on the common doctrines of Liberalism seemed to me full of important truth; and it was partly by their writings that my eyes were opened to the very limited and temporary value of the old political economy, which assumes private property and inheritance as indefeasible facts, and freedom of production and exchange as the dernier mot of social improvement. The scheme gradually unfolded by the St. Simonians, ... appeared to me a far superior description of Socialism to Owen's. Their aim seemed to me desirable and rational, however their means might be inefficacious; and though I neither believed in the practicability nor in the beneficial operation of their social machinery, ... I 'honoured them most of all for what they have been most cried down for—the boldness and freedom from prejudice with which they treated the subject of family the most important of any, and needing more fundamental alterations than remain to be made in any other great social institution, but on which scarcely any reformer has the courage to touch. In proclaiming the perfect equality of men and women, and an entirely new order of things in regard to their relations with one another, the St. Simonians, in common with Owen and Fourier, have entitled themselves to the grateful remembrance of future generations. Mill. *Autobiography*. CW. I. 1980, pàg 173-174

els pensaments de caràcter general, les idees¹⁶¹. És en aquest context d'interès mutu en el debat d'idees - l'esperit il·lustrat - que es pot parlar de complicitat entre els santsimonians i Mill. I de la mateixa manera que Mill s'entusiasmà amb Comte i Tocqueville, no l'impedí en tots aquests casos mantenir un esperit independent i original¹⁶². La rellevància que atorga a l'intercanvi d'informació i d'idees serveix per subratllar el sentiment de Mill de trobar-se en una època interessant des d'una perspectiva crítica, que s'expressa molt més atractivament fora d'Anglaterra per la riquesa i varietat del debat intel·lectual.

La vena estratègica de Mill el du en una trajectòria en ziga zaga, indirecta, per publicitar la relació entre cultura i política de la que parla Skorupski. Aquest interès de Mill per introduir un debat polític en profunditat a escala nacional genera les corresponents suspicàcies. En són una mostra les manifestades per Berlin quan l'avalua en la seva

161 "Englishmen habitually distrust the most obvious truths, if the person who advances them is suspected of having any general views" (Mill. *Letter 29; February 1830*. C.W. V. XII. 1962, pàg. 48. "And you know very well that large ideas must be made to look like small ones here, except (at most) within the limits of ancient & and traditional Christianity..." Mill. *Letter 268; November 1839*. C.W. XIII, 1962, pàg. 413.

162 La crítica a Comte i al seu "poder espiritual" es pot seguir a Mill, *August Comte and Positivism*. C.W. X. 1969. La complicitat amb D'Eichtal no ha de confondre's amb una suposada dependència intel·lectual amb el corrent santsimonista a la qual pertanyia aquest. La seva independència intel·lectual - que hem vist defensada davant de Bentham o Comte - és manifestament clara respecte a la tesi santsimoniana d'un repartiment del poder entre industrials i intel·lectuals, "... to the grand practical conclusion of the St Simon school, that the business of government must be placed in the hands of the principal industrials, the pouvoir temporel at least, & and the pouvoir spirituel in the savans & artistes: I do know how it may be in France, but I know that in England these three are the very classes of persons you would pick out as the most remarkable for a narrow & bigoted understanding, & a sordid & contracted disposition as respects all things wider than their business or families" Mill. *Letter. 27, October 1829*. C.W. XII. 1962, pàg 37. I sobre el dogmatisme de Comte: Mill, *Letter 27, October 1829*. C.W. XII. 1962, pag 35-36.

vessant d'activista polític com un pensador mancat d'originalitat¹⁶³ i Skorupski, quan el descriu com un equilibrista entre els diferents corrents de pensament del moment¹⁶⁴.

Reconegudes les seves relacions amb els pensadors socials del continent, molts es preguntaven i es pregunten encara fins a on arribaven aquestes influències "continentals". L'obsessió sobre el caràcter o no anglès de Mill està permanentment present en els seus comentaristes. Des de l'òptica més conservadora i anglòfila, a la manera de Sabine y Gray quan parlen del segle XIX anglès, s'insisteix en què és essencialment liberal, i titllaran les influències sobre Mill dels il·lustrats del XVIII i del socialisme utòpic del XIX¹⁶⁵ com a unes influències poc recomanables que dificultaren la coherència del seu pensament polític. En altres avaluacions de menor càrrega ideològica, Skorupski, reconeixent la rellevància d'aquestes influències recorda que "malgrat tot", Mill era un filòsof anglès¹⁶⁶.

En realitat, però, la sintonia de Mill no és tant amb els intel·lectuals francesos com amb tots aquells que

163 "... solo un maestro: no es un creador ni un innovador. No se le conoce ningún descubrimiento o invención duradera. ... No fue original, y, sin embargo, transformó la estructura del conocimiento de su época" I. Berlin. 1997, pàg. 75.

164 "He is humane and balanced rather than playful and ingenious, incisive and strategic rather than carefully worked-over and exact". J. Skorupski. 1991, pàg. xii.

165 C. Mellizo. 1996, pag. 7.

166 "Mill is very English. The English tradition of the philosopher and practical man of sense, and the English paradox of the conservative radical, go far to explain the strengths and weaknesses of his mind. (...) He liked to lecture his compatriots about the virtues of continental thought, but it was from the island of Albion that he did so. (...) This is not provincialism: the resources of the English intellectual and moral tradition gave Mill the strength and materials to write earnestly and simply and to encounter continental ideas on equal terms. J. Skorupski. 1991, pàg. xii.

coincideixen amb la necessitat de recuperar un marc global de discussió d'idees, en el sentit de politeia moderna, més que una - única i exclusiva - "idea general". Aquest marc global de debat és l'àmbit en el que considera es construeixen les respostes als problemes de la modernització, en tots els ordres, i, entre aquests, en el de l'economia de mercat, la "nova economia".

Des de la perspectiva adoptada en aquesta lectura del republicanisme de Mill, és fa comprensible explicar-se el perquè de les interpretacions generalitzades d'incoherència del seu pensament, justament perquè es fan des d'una lectura liberal. Del que es tracta a continuació és de comprovar des dels textos de Mill fins a on ens du el negatiu d'aquesta interpretació liberal. El punt de partida consistirà en analitzar com entén Mill la relació entre interessos individuals i interès general. En els primers paràgrafs de l'anterior capítol s'avançava que Mill tenia en ment el conflicte que s'arrossegava des del renaixement sobre la relació entre interessos privats i interès general. De fet, s'avançava i s'argumentava després amb la seva proposta de teoria de la cultura, que Mill fou en el XIX un pensador preocupat en la recerca de la virtut clàssica actualitzada a partir de les noves condicions sociològiques de les societats de masses. Aquesta virtut cívica renovada era la resposta al conflicte entre ambdós interessos a favor

sens dubte de l'interès general. La seva teoria de la cultura tenia que ser el marc en el que es pogués resoldre aquest conflicte. En l'educació de Mill s'havien comptabilitzat tan l'estudi de l'antiguitat clàssica com el progrés de la ciència moderna dels segles XVIII i XIX. Des d'aquests coneixements s'explicarà la seva reconstrucció de la virtut cívica republicana¹⁶⁷.

Mill, de manera molts cops indirecta, busca resposta a la pregunta de com pot ser un individu virtuós en una època com la seva i la resposta la du a terme buscant la integració des de totes les perspectives que li ofereixen les noves disciplines científiques com ara la psicologia i la sociologia, la història, fins i tot la fisiologia, totes elles tenint com objecte d'estudi la naturalesa humana. Per defensar les condicions individuals d'un individu virtuós ha de fer front a la generalitzada convicció individualista en la seva vessant pessimista d'ésser egoista i optimista basada en l'individualisme naturalista. L'individu és desig i la pregunta és si respon únicament sota la pressió d'aquest desig buscant satisfer-lo en el que l'envolta. Com pot tenir cabuda l'interès general, l'interès comú genuí del republicanisme, promogut per una virtut cívica a partir

167 Sobre la seva formació hi ha nombroses biografies i també manuals que en parlen. D'altra banda, probablement la millor manera d'assabentar-se'n és la seva pròpia autobiografia i llegir la seva correspondència. Aquesta última ens dóna compte del nombre de contactes que tenia Mill no només a Anglaterra sinó a diferents països europeus.

d'aquestes teories psicològiques del desig, de la motivació humana, de la voluntat, i la de la formació del caràcter?

En revisar la teoria de la formació del caràcter de Mill es podrà atreure l'atenció sobre l'existència d'una esfera pública on aquest individu es desenvolupa. Aleshores, es podrà comprendre la seva teoria d'una democràcia "autèntica", d'una democràcia "bona", a la que hi ajudarà la crítica de Mill al que ell anomena "falsa democràcia". El trajecte en aquest capítol conclourà examinant la configuració institucional d'aquesta democràcia amb les propostes de reforma específiques que ell anima siguin discutides i debatudes, les quals apareixen al seu assaig *Consideration on Representative Government*. Aquí es defensarà que les crítiques d'ingenuïtat, d'idealisme i de conservadorisme elitista provenen del paradigma de pensament liberal que les inspira, i que, per al contrari, encaixen positivament des del paradigma de pensament republicà d'orientació democràtica.

Aquesta perspectiva no ha estat adoptada per la gran majoria d'investigadors, com ja es deia, a nivell general, en el primer capítol. De fet, la interpretació de la democràcia milliana s'ha dut a terme sempre pensant en un Mill liberal més o menys democràtic segons el cas. A la pregunta de sobre la teoria del govern representatiu de Mill van aconseguir finalment algun tipus d'èxit no hi ha hagut

unanimitat en les raons però l'avaluació ha tendit a ser negativa.

Per a Gray¹⁶⁸ és evident que les seves idees acabaren impregnant el liberalisme de finals del XIX però no tant per renovar-lo intel·lectualment com per posar-lo en crisi. Mill hauria accentuat la vessant democratista des de la que progressivament es qüestionen i desvirtuen els pilars bàsics del sistema liberal. Gray, doncs, fa una interpretació a tenir en compte en la nostra investigació per al negatiu de Mill. Macpherson¹⁶⁹, per la seva banda; sostindrà que les propostes de Mill fracassen rotundament i la democràcia liberal de finals de segle prendrà un rumb sota uns criteris diferents, i, en part, aquest fracàs explicaria les dificultats en les que es troba la democràcia avui¹⁷⁰. Els dos autors citats són representatius de les dues visions oposades sobre Mill divulgades al llarg del segle XX. Per a Gray, Mill és qui, des de les pròpies files liberals, posa en qüestió la doctrina econòmica del *laissez faire*, i amb ella l'essència de la concepció de la societat liberal ¹⁷¹, es tractaria en realitat d'un precursor poc lúcid dels treballs

168 J. Gray. 1994.

169 C.B. Macpherson. 1982, pàg 87.

170 C.B. Macpherson. 1982.

171 "... en Principios de economía política Mill establece tal distinción, entre producción y distribución en la vida económica, que los arreglos distributivos son vistos como un asunto sujeto a la elección social, lo cual suprime la óptica liberal sobre el carácter de la vida económica como algo que contiene todo un sistema de relaciones, entre las cuales las actividades productivas y distributivas se encuentran inextricablemente mezcladas. Es esta distinción errónea ...la que marca su alejamiento del liberalismo clásico y la que constituye su conexión real con los liberales tardíos y con el grupo de pensadores fabianos ... crea un sistema de pensamiento que legitima las tendencias intervencionistas y estatistas que adquirieron gran fuerza en Inglaterra a lo largo de la segunda mitad del siglo XIX". J. Gray. 1994, pàg. 54-55.

de T.H. Green¹⁷² favorable a l'intervencionisme estatal. Mentre que per a Macpherson, amb Mill, el liberalisme perd l'oportunitat d'una teoria democràtica participativa, i d'orientar-se envers una societat que no s'ha de confondre individualisme amb egoisme¹⁷³.

El fet és que després de mort, Mill és progressivament oblidat, entre altres raons, per les noves orientacions tant en el terreny de l'economia com en el de l'epistemologia i metodologia de les ciències socials, les quals tendeixen a una major matematització i formalització lògica¹⁷⁴ i per tant no estaran interessades en l'enfoc lògic de Mill. Aquesta pèrdua de prestigi en el terreny de l'epistemologia i de la metodologia - molt importants en la teoria política milleana - contribuirà al descrèdit de la seva teoria democràtica de difícil encaix en la democràcia liberal competitiva que s'acaba imposant. Serà després de la segona guerra mundial que torna Mill a ser revisat recuperant-se el seu pensament a partir del debat sobre el grau d'intervencionisme de l'estat en el marc de la crisi de l'estat de benestar¹⁷⁵, un debat ubicat no en l'àmbit de les relacions entre cultura i política, sinó entre doctrines

172 T. H. Green. (1836-1882).

173 "(La societat, segons Mill) No tenia que ser, y no debería ser una masa de consumidores y apropiadores competitivos, conflictivos y egoístas. Podía y debe ser una comunidad de personas que ejercitaran y desarrollaran sus capacidades humanas." i "...el sistema de partidos produjo la existencia del modelo de S.M. pero también terminó destruyéndolo..." E.B.. Macpherson. 1982, pág. 66 i 87.

174 P. Schwartz. *La "nueva economía política" de John Stuart Mill*. Madrid: Tecnos, cop. 1986.

175 J. Gray. 1994.

econòmiques rivals, la del *laissez faire* i el keynessianisme. Finalment, i a finals del segle passat i primers del present, Mill és recuperat a partir dels renovat esforços d'investigadors que tenen com a tema de discussió principal la credibilitat dels sistemes democràtics.

Sovint, la temptació ha estat la de convertir a Mill en el clàssic defensor d'una societat de classes mitjanes, típica d'una societat del benestar fent una transposició mecànica del pensament de Mill als arguments intervencionistes centrats en la dimensió tecnocràtica i paternalista en el que ha esdevingut finalment la societat del benestar, abandonant el motiu essencial que animava a Mill, i que es mencionava abans, entendre a Mill en la seva proposta radical d'una cultura no només política sinó "polititzada".

El balanç, pensant en el segle XX, ha estat que Mill es queda fora del corrent principal del pensament polític - no només de la versió liberal (negativisme polític) sinó també de la benestarista o socialdemocrata (paternalisme polític) - quan defensa una democràcia representativa en la que l'obsessió és la qualitat i no la quantitat. El que hi ha de qualitatiu en Mill, en la seva distinció entre el que anomena *falsa i vertadera democràcia*, és, d'entrada, la denuncia del sufragi universal per inconsistència, quan aquest no es dóna en el sí d'una societat *politeica*, això és, en una societat amb una cultura pública potent.

També i superposat a aquest balanç s'ha discutit sobre el tipus de democràcia que defensa Mill. A partir dels paràmetres ideologitzats que ha utilitzat el segle XX, Mill ha estat posicionat en les files dels demòcrates elitistes¹⁷⁶ - d'experts - i en el bàndol contrari, el dels participacionistes¹⁷⁷, i encara uns altres, en el d'una democràcia deliberativa¹⁷⁸. Entre totes aquestes possibles interpretacions sobre la democràcia milleana, la que menys habitual ha estat és la d'una democràcia republicana¹⁷⁹. Aquesta és la que es proposa aquí. El recorregut del present capítol consistirà en aprofundir en l'argumentació que presenta la seva concepció de l'interès comú com el nucli de la seva proposta de democràcia republicana.

3.2. Interessos particulars i Interès general

3.2.1. Individualitat i socialitat

Si per complir les condicions d'una virtut republicana és necessària almenys la possibilitat d'una predisposició envers a un "bé comú" o "interès general" o, com a vegades s'hi refereix Mill, "interès de la humanitat" cal

176 A.S. Kahan. 1992

177 C. Pateman. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press 1975 (Reprinted 1999)

178 C.B. Macpherson. 1982.

179 No ha estat molt habitual la interpretació republicana de Mill. Algunes referències (vegis detall a bibliografia) són les de Semmel, 1984; Justman 1991; Urbinati. 1998 i, entre nosaltres, Mellizo i una referència molt breu d'A. Domènech 1989. Habitualment, més enllà dels debats concrets sobre (elitista vs. participacionista, coherent vs. contradictori ...) les interpretacions sobre Mill s'han focalitzat entorn a la disputa ideològica central del segle XX: liberalisme vs. socialisme.

primerament assentar una antropologia que vagi més enllà de la concepció atomista liberal de la que ja s'havia començat a tractar en fer referència a la seva epistemologia. La qüestió serà aprofundir en aquesta argumentació superadora de l'individualisme des de la que es podrà explicar la seva teoria de la democràcia. En aquesta argumentació es posarà a prova fins a quin punt Mill fa aquest pas més enllà de la interpretació liberal superant la tensió contradictòria entre els dos pols clàssics de la modernitat l'individual i el social.

Pateman, que és una de les defensores d'una interpretació de Mill en termes de democràcia participativa, sosté que tant en Rousseau com en Mill "hi ha una interrelació entre l'estructura de l'autoritat de les institucions i les qualitats i actituds psicològiques individuals de l'autoritat."¹⁸⁰ Si es troba algun tipus de predisposició a la participació, afirma, és perquè les condicions psicològiques ho permeten. Igualment Thompson suggereix la complementarietat de les tres dimensions en l'antropologia milleana: la dimensió psicològica, la social i la política. Certament, Mill se n'ocupa d'aquestes tres dimensions i a més referides a la noció d'interès. Mill constata que l'individu té els seus "propis interessos"¹⁸¹ però aquest fet

180 C. Pateman. 1999, pàg. 27.

181 "A man's interest consists of whatever he takes an interest in. Everybody has as many different interests as he has feelings; likings or dislikings, either of a selfish or of a better

conté una concepció més complexa sobre el que cal entendre per individualitat en el ser humà.

Mill es refereix a l'individu com un complex energètic de major o menor intensitat depenent tant de les pròpies qualitats fisiològiques i psíquiques, i modificades en la seva interacció amb l'entorn - les circumstàncies. Aquesta energia es projecta en diferents direccions, que és el mateix que dir que es manifesta en diferents plans - fisiològic, psicològic (afectiu i mentals/intel·lectuals) - observables en la conducta externa de l'individu i en la descripció dels fenòmens mentals i de la vida afectiva, això és: els instints, els desigs i la producció intel·lectual, sempre en un context històric i de 'intersubjectivitat'.

Les circumstàncies tenen un paper fonamental per entendre el pas d'un individualisme que subratlla la radicalitat de la diferència i la diversitat de la condició humana respecte la seva realitat com a fet intersubjectiu i social¹⁸². El caràcter d'intersubjectivitat i de context social servirien per marcar distàncies respecte de les antropologies de caràcter metafísic basades en un

kind. It cannot be said that any of these, taken by itself, constitutes 'his interest'". Mill, *Consideration on Representative Government*: C.W. XIX. 1977 pàg. 123-124.

182 La de l'individualisme radical, la mirada naturalista de l'atomisme social és una perspectiva generalitzada. Macpherson concep la modernitat des del que ell anomena "individualisme possessiu": "Los supuestos básicos del individualismo posesivo -que el hombre es libre y humano en virtud únicamente de la propiedad de su persona, y que la sociedad humana consiste esencialmente en una serie de relaciones mercantiles- impregnaron profundamente los fundamentos del siglo xvii. Estos supuestos fueron lo que dio su fuerza a la teoría original, pues correspondían a la realidad de la sociedad mercantil del siglo XVII. La teoría liberal moderna ha conservado los supuestos del individualismo posesivo en una medida que no siempre se comprende." C.B. Macpherson. *La teoría política del individualismo posesivo*. Barcelona: Editorial Fontanella, 1979, pag 231.

naturalisme *sui generis* o en un simplificat i tosc empirisme sensorial. Per a Mill, l'anàlisi empirista no justifica la mirada de l'epistemologia positivista que estableix jerarquies pretesament científiques a partir d'una concepció atomista de la societat. Mill està lluny de fer de les seves observacions empíriques una ontologia de l'ésser humà per la raó de que pensa que les circumstàncies que permeten apreciar la dimensió social de la individualitat no obliguen a cap transcendentalització ni del fet individual ni del fet social.

Així, les circumstàncies formen part d'aquest complex energètic que és l'individu. Aquestes circumstàncies permeten l'òptim desplegament, la canalització i/o l'obstrucció dels fluxos energètics. El fet que les circumstàncies condicionin no vol dir que determinin fatalment -el seu fat - la conducta envers la realitat objectual, matèrica, humana, cultural sobre la qual es descarregarà aquesta energia, perquè tant les circumstàncies com l'energia individual subministren en grau variable el desig de modificar la realitat en curs i, per tant, les circumstàncies mateixes¹⁸³.

El fet social, per tant, és tant originari (cap ho és) com el fet fisiològic i psicològic, i els uns i els altres no podran ser tractats com a realitats totalment independents. La

183 En Mill està present encara l'avui 'oblidada' noció de 'voluntat' que es substituirà per l'aparent més "científica" de motivació. Marina, El misterio de la voluntad perdida, 1997.

realitat individual no depèn només d'ella mateixa sinó de les condicions que li permetin ser ella mateixa. La proposta antropològica de Mill evita l'oposició abstracta i tòpica entre individualitat i socialitat, la qual ve argumentada quan pretenen presentar-se en oposició per una pretesa relació de necessitat que les vincula com a entitats diverses que es causen i/o es jerarquitzen. L'oposició atomisme i holisme pren en el terreny de la política un caire ideològic aliè al pensament milleà.

Segons Mill, la història ens ha donat prou exemples, tant en societats avançades com en no avançades, de com les conductes de cooperació han resultat profitoses per al posterior descobriment del paper de la individualitat en el conjunt social, i a l'inrevés, com la individualitat descobreix en la necessitat de la supervivència els avantatges de la cooperació. L'individu és peça clau per a la societat però és la societat la que descobreix a l'individu i en un cert sentit li serveix a l'individu per descobrir-se. En aquest descobriment hi té un paper fonamental la intel·ligència, la reflexió que són les que desvetllen la individualitat, la diferència, l'excentricitat, el geni; diferència que passa a alimentar i enriquir el conjunt de la societat.

Caràcter individual i caràcter social són els termes utilitzats per Mill per referir-se a aquest ésser divers

respecte dels altres éssers que posseeixen les mateixes condicions, com a conseqüència de les variants físicopsíquiques i de les diferents vivències. Així, el meu caràcter, definirà Mill, és el resultat del 'meu organisme, de la meva educació i de les circumstàncies'¹⁸⁴.

Aquesta afirmació ens mostra la perspectiva epistemològica i metodològica amb la que arrenca l'anàlisi. La naturalesa humana en el sentit milleà de "condicions naturals" revela que hi ha un fet radical, no en sentit transcendental, en la naturalesa humana, que és la individualitat, una radicalitat que no és metafísica sinó fisiològica i psicològica (empírica). Però aquesta individualitat té un registre diferent a la concepció atomista, és una individualitat entesa com a diversitat de l'espècie, no per raó d'una individualitat ontològica amb privilegis exclusius sobre la conducta. Efectivament, no hi ha en el planeta, afirmarà Mill, dos individus iguals perquè no hi ha dues experiències humanes idèntiques, com tampoc dues percepcions - sensibles, emocionals, intel·lectuals- idèntiques. Però per a la formació d'aquesta diversitat individual, per observació, Mill considera provat que es produeix en la relació amb el medi, amb altres éssers¹⁸⁵.

184 Mill, *System of Logic* C.W. VII, 1973, pàg. 840.

185 Tot el Llibre IV de *System of Logic* és un intent encara avui suggeridor sobre l'articulació interdisciplinària entre les diferents ciències que tenen per objecte l'estudi del ser humà. Mill, *System of Logic* C.W. VIII, 1973

De totes maneres, el fet que Mill accentuï en la seva concepció antropològica la dimensió biogràfica no garanteix encara que aquest individu sigui "virtuós". El que ho sigui demana que hi hagi la possibilitat que aquest individu posseeixi una voluntat no només de deixar de banda els seus interessos particulars per defensar l'interès general sinó que fins i tot sigui capaç de sacrificar-se per aquest interès general (el patriotisme republicà). I per això encara hi ha un trajecte que Mill subratlla no es pot obviar si es vol comprendre les condicions en les que opera l'individu. Aquest és el trajecte que va del desig a la formació del caràcter. En com formula aquesta constitució psico-biogràfica de l'individu mostra una altra de les diferències amb l'utilitarisme de Bentham. El d'aquest serà conegut com un "utilitarisme de l'acte" mentre que el segon l'anomenaran "l'utilitarisme de la regla conseqüencialista". En aquesta distinció ja s'hi reconeix que entre un i altra hi ha la distància que va entre la dependència del primer a la immediatesa del desig i, en el segon, l'existència d'una mediació encara que sigui a posteriori, entre el desig i l'acció. De totes maneres tampoc el "conseqüencialisme" seria el tret fonamental, encara que hi és, perquè l'avaluació no té lloc només a posteriori sinó que és produeix dinàmicament en el caràcter processual de les condicions humanes de producció de les decisions.

3.2.2. Del desig al caràcter

Aquesta “mediació” es podrà explicar mitjançant la seva teoria de la formació del caràcter. En la terminologia psicològica¹⁸⁶ de l'època, per a Mill les accions humanes tenen el seu origen en motius entre els quals inclou el caràcter. Els motius tenen el seu origen en els desigs, entre els quals fa una distinció notable entre desigs de medis i desigs de fins¹⁸⁷. Aquesta distinció tindrà importància quan es projectarà sobre l'argumentació del seu utilitarisme ètic ‘qualitatiu’ perquè marcarà la diferència pel que fa al paper que juga la raó en les eleccions individuals, això és, les facultats intel·lectuals. En Mill és diferent el “càlcul racional” referit a medis que referit a fins. De moment serveix per puntualitzar quelcom que interessa per a la seva manera d'entendre el caràcter que farà possible l'individu “virtuós” modern dins d'una teoria democràtica “deliberativa”. El desig dels medis es produeix molts cops sense que existeixi càlcul racional sobre la gratificació que ens produirà aquest ni tampoc si el medi evitarà algun tipus de dolor. És un desig més proper a un impuls, a una manera instintiva d'acció, o a un sentiment que no ha estat

186 Les fonts psicològiques del moment: Hartley, Helvetius... Hi ha hagut nombrosos autors que han encasellat la filosofia de Mill en un psicologisme excessivament simplificador: “El psicologismo de Hume no es suprimido, sino simplemente continuado en línea recta por el empirismo de Stuart Mill”. J. Hirschberger; *Historia de la filosofía, Mill*, Barcelona: Herder. 1979, pàg. 349-350.

187 Mill. *System of Logic*. CW. VIII. 1973, pàg. 842.

sotmès a reflexió. Entre aquestes dues menes de reflexivitat Mill s'inclina per la segona, la reflexivitat sobre fins. El segon, però, no té perquè donar-se. Segons afirma Mill, trobem empíricament tant el primer com el segon tipus de reflexivitat i qualsevol dels dos poden esdevenir hàbit, costum, però com es comprendrà les conseqüències seran importants d'adoptar un hàbit o l'altre.

Així, el desig, ens diu, parteix d'una relació amb l'entorn considerablement diferent d'individu a individu. Les causes poden remetre'ns a "fets originals i últims", dependre de "la prèvia història mental dels individus" o poden dependre de "les varietats d'organització física individual"¹⁸⁸. D'aquesta comprensió de la naturalesa humana, que ben poc té de naturalista en el sentit ontològic i que s'oposa, de manera clara, al determinisme de causalitat necessària¹⁸⁹, emergeix el que Mill anomena el caràcter.

188 "The commonest observation shows that different minds are susceptible in very different degrees to the action of the same psychological causes. The idea, for example, of a given desirable object, will excite in different minds very different degrees of intensity of desire (...) These differences of mental susceptibility in different individual may be, first, original and ultimate facts, or, secondly, they may be consequences of the previous mental history of those individuals, or, thirdly and lastly, they may depend on varieties of physical organization". Mill. *System of Logic*. CW. VIII. 1973, pàg. 856.

189 "So Mill was forced to show that a scientific sociology and psychology could in no way impair our freedom of choice. ...he was satisfied that the problem was no more than pseudo-problem; generated by miscalling determinism by the name of necessity ...in *Hamilton* Mill addresses himself directly to the problem of whether a determinist account of human action is compatible with moral responsibility, while in the *System of Logic* he puts forward the problem as more obviously methodological... Ryan, A. *The Philosophy of John Stuart Mill* London: Macmillan, 1987, pàg 104.

El caràcter - capacitat per a l'acció que inclou tant el sentit negatiu com el positiu, en termes d'objectius y de moralitat - és motiu de la capacitat autònoma del individu. És motiu amb el que és vincula - positivament o negativa - amb els altres, forjant, si les circumstàncies ho faciliten, un caràcter col·lectiu, el que Mill anomena un *caràcter nacional*. Quan parlem del *caràcter nacional* s'haurà de tenir en compte aquesta diversitat en el desplegament de la personalitat perquè el mencionat *caràcter nacional* s'entén des del procés de maduració personal - l'univers interindividual - i de la possibilitat que aquest pugui ser l'element central del conjunt de les interaccions entre els individus.

La descripció que fa Mill d'aquesta relació entre individu i societat és essencialment reflexiva, de medis o de fins, i, en la manera en com l'aplica en l'àmbit polític, va més enllà de la mera perspectiva comunitarista de "sentiments" de pertinença a un grup humà encara que aquesta hagi pogut ser important en èpoques passades. En les primeres organitzacions humanes, en les primeres hordes, escriu Mill, hi havia societat política per què hi havia disciplina¹⁹⁰. Així, per exemple, podem apreciar un major

190 S'ha discutit molt sobre un suposat idealisme naturalista a Mill - l'ideal humanista - sobre el que no m'allargaré aquí. De totes maneres seria interessant veure en Mill un precedent de l'antropologia materialista, en la que l'idealisme comunitarista seria repensat sobre la base d'una antropologia protopolítica en algunes de agrupacions tribals que coneixem. No seria l'absència d'autoritat el que les caracteritzaria sinó l'absència de dominació. Possiblement del materialisme il·lustrat podrien aportar llum sobre aquest tema, per exemple, Colomer apunta com a fonts dels pensament mil·lenà el "neopiecurisme de la

grau de cooperació en els pobles capaços de disciplinar-se i la dominació o la supervivència vindrà donada per aquesta disciplina¹⁹¹; també, tenim pobles que canalitzen totes les seves energies envers objectes materials, i aquests reeixiran en l'augment de les seves riqueses; d'altres, tendiran a potenciar l'energia intel·lectual amb la qual cosa entendran més cabdalment les oportunitats que els hi ofereix individualment la cooperació. Aquesta energia intel·lectual és la que, segons siguin les circumstàncies, revisen les modalitats de cooperació que s'ofereixen a l'individu. En l'etapa que s'obre amb el que es conegut com a societat moderna, la intervenció de la raó humana no l'entén només com un simple càlcul el resultat del qual podríem arribar a mesurar en una relació de 1 a 10 l'avaluació dels nostres interessos individuals sinó que la caracteritza com a una activitat, reflexiva, deliberativa individual per la qual és possible distanciar-se de la immediatesa de la proposta de racionalitat de l'utilitarisme de Bentham. En una projecció ràpida d'aquesta psicologia milleana a l'anàlisi del comportament social de la societat anglesa, aquesta reflexivitat és "l'assignatura pendent

ilustración materialista francesa". J. Colomer. *El utilitarismo. Una teoría de la elección racional*. Barcelona: Montesinos. 1987. El propi Mill anota en el seu Diari escrit entre gener i abril de 1854: "Una de las cosas sobre las que más se requiere escribir, y escribir mucho y bien, es la perfecta suficiencia de lo que en teoría es llamado materialismo, para proporcionar el fundamento científico del idealismo en el sentimiento y en la práctica." Mill, *Diario*. 1996, pàg. 41.

191 "Considerere even war, the most serious business of a barbarous people; see what a figure rude nations, or semi-civilized and enslaved nations, have made against civilized ones, from Marathon downwards. Why? Because discipline is more powerful than numbers, and discipline, that is, perfect co-operation, is an attribute of civilization.." Mill. *Civilization*. CW. XVIII. 1977, pàg 122.

(dels anglesos) que si bé “superen” a totes les altres nacions en la seva capacitat productiva són en canvi un poble sense capacitat intel·lectuals notables, molt per darrera dels francesos.

Mill dedica el seu article *Civilization* (1836) a subratllar la importància de la vida en grup, amb avantatges individuals i col·lectius - fet, escriu, observable en innumbrables casos - pel que fa a la supervivència. Els individus viuen en societat perquè és el medi històric generalitzat amb el que tenen plantejada la seva relació amb els reptes de l'entorn. Es tracta per a Mill d'un fet observable empíricament: que les condicions de supervivència s'optimitzen com a resultat de l'esforç conjunt dels individus. La millora d'aquestes condicions i el fet de sobreviure mateix són possibles gràcies a la cooperació i aquesta fa possible la civilització. El fet civilitzatori es funda en la capacitat històrica concreta de cooperació entre els individus. Mill no va més enllà d'expressar la possibilitat - hipòtesi¹⁹² - que en el seu estadi primitiu ja s'hi continguessin efectes perniciosos o perversos en relació a aquesta cooperació. Sobreviure demana organització i tota organització està subjecta a la possibilitat del fracàs en la modalitat de les diferents

192 ” ... It will not give the laws of society in general, but the means of determining the phenomena of any given society from the particular elements or data of that society. ...All the general propositions which can be framed by the deductive science are, therefore, in the strictest sense of the word, hypothetical.”. Mill. *System of Logic* CW. VIII. 1973, pàg. 900.

variants de decadència. Però totes aquestes consideracions li serveixen per cridar l'atenció sobre un punt essencial, que si bé històricament en determinades etapes aquesta supervivència bé donada per la coacció externa sobre l'individu, d'altres, particulars circumstàncies històriques (el cas de l'època moderna), pot ser també resultat de la reflexivitat de "fins" i "mitjans" a la que es feia menció al principi substituint a la mera coacció.

Cooperar, segons Mill, comporta un grau suficient d'organització i, amb aquest, el corresponent repartiment d'obligacions. En cadascun dels casos, un reconeixement d'autoritat que en el desenvolupament de la complexitat social i de les seves realitzacions civilitzatòries s'obrirà a un procés de desenvolupament polític, a una institucionalització de l'autoritat, elemental en els seus orígens i amb grans dosis d'espontaneïtat. El poder polític, en el plantejament milleà, la cooperació - sigui aquesta del tipus que sigui - sorgeix amb el fet organitzatiu mateix. I aquesta cooperació trobarà diferents formulacions segons sigui l'Atenes del segle -V, la Roma del segle XII o l'Anglaterra del segle XIX.

3.2.3. L'Interès general

Com es deia, Thompson¹⁹³ ha resumit les accepcions de Mill sobre interessos particulars i interès comú en una triple mirada que és la que s'està presentant aquí: psicològica, social i política. L'interès individual a Mill, és, segons Thompson, aquell impuls vers un objecte que l'individu creu el pot satisfer encara que res no pugui assegurar tal satisfacció o, simplement, pot ser que l'objecte no sigui ni tan sols real; l'interès social, l'explica com aquella mirada imparcial d'allò que convé a tots, els interessos de tots (*interest of all*), i, des d'una dimensió més política, la consideració dels interessos comparats decidint entre aquells que són els interessos "sinistres" (egoistes i particulars) i aquells altres que són reconeguts com el bé general de la comunitat¹⁹⁴.

Ja a nivell social es produeix una primera identificació de l'interès general però serà a nivell polític que es produeix la confirmació. La diferència per tant entre interessos particulars i l'interès comú en Mill radicaria en el grau de reflexió en la consciència individual i interindividual, que a fi de comptes resulten ser el mateix. No hi ha pacte, hi ha aclariment dels interessos que convenen a tots. Segons Thompson, Mill considerava que la visió expressada per Aristòtil a la *Política* (el govern mixt d'aristocràcia i democràcia) accentuava més la dimensió pactista, estàtica i

193 D. Thompson. 1976.

194 D. Thompson. 1976, pag 15

d'estabilitat que no la dinàmica i processual adequada a la realitat sociològica de les societats modernes. El sistema d'Aristòtil era més pactista que no deliberatiu¹⁹⁵.

En tot moment Mill situa la política en la perspectiva de l'interès comú. En aquesta perspectiva 'republicana', l'interès particular és una fantasia o una orientació conductual irreflexiva i l'interès comú és la millor resposta per reflexiva i intel·lectual al debat sobre els interessos individuals.

Mill, s'ha estat veient, creia en la possibilitat d'un interès general que no és ni la suma dels interessos individuals, ni una mera abstracció buida de contingut. Les crítiques de pensament incoherent i contradictori van adquirint el caràcter d'una interpretació que respon a una deformació generalitzada no només sobre Mill sinó sobre el pensament polític de tradició republicana tal com denuncia Pettit¹⁹⁶. Des d'aquesta tradició republicana, Mill passaria a ser vist com un defensor de la cosa pública en termes creatius i imaginatius. En la línia de la interpretació d'Urbinati, els textos polítics i socials més emblemàtics de Mill mostren la seva intenció de recuperar l'esperit de la *politikos* per a les institucions modernes, amb la seva *Boule* (òrgan deliberatiu que proposa l'agenda pública) i la seva

195 "...(*politeia*) is his second-best regime, the best constitution for most cities and most of mankind, while Mill's representative government is under favorable conditions the "ideal type of a perfect government." D. Thompson. 1976, pàg. 93.

196 Ph. Pettit. 1999.

ecclesia, l'assemblea dels ciutadans, tot plegat simbolitzat per la mitificada *Agora*¹⁹⁷.

Les condicions del segle XIX no són evidentment les de la Grècia dels textos clàssics. Idealment, a l'*ecclesia* es donava de manera simultània totes les modalitats de participació: la d'oients, la de oradors i votants, i la decididors. En el segle XIX - no gaire diferent de les condicions de primers del segle XXI - l'única manera que es podés representar aquest escenari idíl·lic seria complementar el parlament, l'assemblea, amb algun altre tipus de procediment en el que l'*agora* mantingués la seva presència encara que no presencial; una mena d'*agora* virtual, una "plaça" on trobar-se. Mill confia, com si preveies alguns dels discursos optimistes conseqüència de la revolució tecnològica de la Informació de finals del segle XX, que "els diaris i el ferrocarril estan resolent el problema de proporcionar un lloc a la democràcia a Anglaterra, tal com, a Atenes, aquest paper l'oferia l'*agora*"; així doncs, els avenços en les comunicacions permetran crear unes condicions generals de deliberació adequades¹⁹⁸.

¹⁹⁷ Parlem que Mill recupera l'esperit però no la lletra en tant que el model de democràcia que defensa aquest pensador del XIX - com la majoria - és el representatiu, mentre que el model grec, l'elecció democràtica estava basada en el procediment del "sorteig" i el Principi de rotació. B. Manin. *Elections, Elites and Democracy: on the Aristocratic Character of Election*. University of Chicago. Barcelona: Cursos de Doctorat. Fotocòpies. 1993.

¹⁹⁸ "The newspapers and the railroads are solving the problem of bringing the democracy of England to role, like that of Athens, simultaneously in one Agora". Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. CW, XVIII. 1977, pàg. 165.

Si bé per a alguns autors aquest paral·lelisme es un absurd¹⁹⁹ per a altres com Nadia Urbinati no té res d'absurd. Per a aquesta darrera, la novetat de la democràcia milleana consisteix en la novedosa percepció sobre els nous mitjans de comunicació i difusió posats al servei de l'elucidació de l'interès comú²⁰⁰. Així doncs, és en la xarxa de comunicació sobre la que és construïble la comunitat política.

S'ha mencionat que el sistema polític millean, a diferència del que propugnà Aristòtil amb el seu pactisme de constitució mixta, dóna una gran importància al procés a partir del qual s'elabora l'interès comú però aquest procés només serà possible si la política és capaç de situar l'interès comú en l'interior d'un procés deliberatiu. La qualitat d'aquest discurs en procés depèn de les capacitats dels seus elaboradors en el marc d'unes específiques circumstàncies, sigui en situacions d'élites governants o en situació de democràcies de masses.

Per què això? I encara més, de quina manera queden expressats l'interès comú, l'interès de tots, en aquesta xarxa de comunicació?

199 M.P. Finley, *Politics in the ancient World*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

200 "... is the intermediary network of communication than can fill the gap between the speaking/hearing moment and the rectifying/voting moment."

N. Urbinati, *Rhetoric and Representation: The Politics of Advocacy*. <http://www.src.uchicago.edu/politicaltheory/urbinati99.pdf> 1998.

No va ser fàcil en temps de Mill un paper de pedagogia republicana per part del mitjans de comunicació i encara menys avui. Com escriu Giner "La tarea de elaborar una pedagogia política para la era mediática está enteramente por hacer". Giner, "Cultura republicana y política del porvenir". A: Giner, S. (et al.) *La cultura de la democracia: el futuro 2000*. Barcelona: Ariel, 2000.

En primer lloc, una xarxa de comunicació suposa, com ja s'ha dit, un procés i no una acció isolada. L'interès comú de Mill no podrà ser el mateix que el que defensava el seu pare, James Mill. Per a Mill pare l'interès comú s'identificava amb la majoria representada en el parlament, pensant-la aquesta majoria parlamentaria respecte dels electors com el que reflecteix una mirall²⁰¹. Tampoc el seu interès comú coincideix amb una determinada interpretació conservadora de Rousseau, que accentua en aquest el rebuig del pensador francès a considerar el pluralisme d'interessos que no fa altra cosa que obstruir la consecució del "bé general" i és una font de conflictes.

Si per a Rousseau el "bé general" emfatitza la superació de la pluralitat d'interessos, és a dir, l'establiment de la "voluntat general", per a Mill és important que el "bé general" sigui entès de manera processual no només en el "procediment" sinó també en el seu resultat final i això vol dir que es reversible i pot tornar a ser debatut. Tot plegat, tal com és el fet de la comunicació mateixa.

Mill no s'ha mostrat en cap dels seus escrits massa favorable a Rousseau de qui desconfiava fonamentalment de la seva concepció apriorística de la naturalesa humana. La idealització de l'ordre natural en Rousseau, la qual forma part de l'emergent orientació romàntica, facilitava

201 Una de les modalitats de representació política elaborada per Pitkin. H.F Pitkin, *El concepto de representación*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1985

una interpretació autoritària a les forces més reaccionaries britàniques, que subratllaren en Rousseau la dimensió de l'ordenació per unanimitat de les societats modernes. Les institucions i la llei acabarien bastint el rígid edifici des del qual els individus adquiririen la virtut. Per a Urbinati no hi ha cap dubte sobre aquesta apropiació de Rousseau per part dels polítics conservadors. Els conservadors haurien accentuat aquella lectura de Rousseau que vinculava una república ben ordenada amb un dòcil i silenciós parlament²⁰².

Però en altres aspectes hi coincidien plenament. Coincidia Mill amb Rousseau en l'aspiració a despertar políticament l'interès comú entre els ciutadans, la importància de la participació sostinguda per una apropiada "educació cívica", i, ambdós coincidien, també, en què aquesta només era possible a través de l'acció²⁰³.

Ara bé, si el "bé públic" no es pot identificar amb l'interès comú majoritari a la manera de Mill pare ni amb el de la voluntat general roussoniana, en què queda? Què en diu Mill?

202 "The dichotomy between a deliberative republicanism and a rationalist republicanism bore its fruits in the post-Revolution era, when the conceptualization of representative government was perfected. In Mill's time, the English conservatives who opposed a democratic transformation of the state referred explicitly to the rationalist tradition. In spite of his anti-republican stand, for instance, the "reactionary" William Mitford relied on Rousseau who, like Harrington and unlike Machiavelli linked a well-ordered republic to a silent assembly, to corroborate his anti-democratic ideas" N. Urbinati. 1998.
203 D. Thompson. 1976, pàg. 46-48.

Per a Mill el “bé públic” només és tangible en el fet de la comunicació mateixa, de manera que aquest es converteix en un principi regulatiu d’aquesta comunicació²⁰⁴. Ara ja no cal que hi hagi identitat entre governants i governats en el significat lògic del terme. No té cap sentit perquè és poc raonable ni gaire recomanable que pugui donar-se aquesta identitat. Entre altres coses perquè el bé comú, com la veritat, depèn de la deliberació²⁰⁵. No hi ha més veritat que la que sorgeix de la discussió, de la deliberació, del propi fet comunicatiu i la primera cosa que caracteritzarà a un bon govern és la capacitat de promoure la “virtut” i la intel·ligència²⁰⁶.

Queda clar des d’un principi, que hi ha interessos diferents i que és convenient que cadascú se’ls defensi perquè no hi ha qui pugui defensar-los millor, segons Mill, que els propis interessats. Es convenient doncs aquesta defensa en el marc d’una cultura cívica que ha fet de la comunicació i de la reflexió el laboratori de proves de l’interès comú. La dificultat és conjuntar la natural diversitat d’interessos

204 N. Urbinati. 1998.

205 “... en tots aquells temes en què és possible la diferència d’opinió, la veritat depèn de l’equilibri assolit entre dos conjunts de raons en conflicte”. Mill. *Sobre la llibertat*. Barcelona: Laia. 1993, pàg.85.

206 “...conditions good government in all its senses, from the humblest to the most exalted, depends, we find that the principal of them, the one which transcends all others, is the qualities of the human beings composing the society over which the government is exercised. (...)The first element of good government, therefore, being the virtue and intelligence of the human beings composing the community, the most important point of excellence which any form of government can possess is to promote the virtue and intelligence of the people themselves. The first question in respect to any political institutions is, how far they tend to foster in the members of the community the various desirable qualities, moral and intellectual; or rather (following Bentham's more complete classification) moral, intellectual, and active.” Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 389-390

particulars amb el que és de capital importància per a Mill en un govern, el de vetllar pels “interessos de la humanitat” i no només pels d’uns quants. En això l’educació es converteix en el factor clau.

La realitat de la pluralitat d’interessos - el reconeixement de la diversitat individual i social - el porta a acceptar el model de democràcia representativa. La conveniència de que tots els individus i els grups tinguin accés al poder, hi puguin participar, que no en quedin exclosos. La possibilitat però d’evitar accions polítiques particularistes dependrà de la cultura política i dels dos - interessos i cultura- es decidirà la *forma* de govern convenient.

Amb una sensibilitat inclusiva, Mill pensa que el sistema ha de protegir els caràcters *descontents* i inquiet, que són necessaris en la ‘xarxa pública’. En el desenvolupament del seu argument, - baixant a un àmbit psicològic- actualitzarà la màxima socràtica afirmant que “és més fàcil que un caràcter inquiet adquireixi les qualitats d’obediència que no pas que un caràcter passiu adquireixi l’energia dels insatsifets”²⁰⁷. L’ideal de govern, (“...the ideally best form of government...”²⁰⁸), escriu Mill, és aquell que té la

207 “A contented character is not a dangerous rival. Yet nothing is more certain than that improvement in human affairs is wholly the work of the uncontented characters; and, moreover, that it is much easier for an active mind to acquire the virtues of patience than for a passive one to assume those of energy. Mill. *Consideration on Representative Government*, CW. XIX. 1977, pàg. 407.

208 ... is that in wichMill the sovereignty, or supreme controlling power in the last resort, is rested in the entire aggregate of the community; every citizen not only having a voice in the exercise of that ultimate sovereignty, but being, al least occasionally, called on to take an

sobirania en el poble, però aquest ideal no deixa de presentar perills importants que poden afectar a l'interès comú, entre altres coses per un problema cultural. Altra vegada cultura i política. Hi ha pocs països que poden aspirar a aquest ideal i el principal problema està en la cultura/incultura dels seus ciutadans²⁰⁹ (el major o menor grau de "convicció compartida" que dóna contingut a l'anomenada "virtut cívica" i que només es generalitzarà a partir de "l'educació cívica"

La cultura política que facilitava aquesta aspiració és la que promou un govern que crea les condicions per a una vida participativa no només pel que fa a les deliberacions sinó també pel que fa als diferents nivells executius a escala local. Les repercussions d'un govern d'aquest tipus sobre la vida pública són d'una enorme importància i no ho són menys sobre l'individu i la seva vida privada²¹⁰

En definitiva, una societat convenientment representada²¹¹ és un estímul per als governats, d'entre els quals cap se

actual part in the government, by the person discharge of some public function, local or general". *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg 403-404.

209 "... the ignorance, the indifference, the intractableness, the perverse obstinacy of a people, and the corrupt combinations of selfish private interests armed with the powerful weapons afforded by free institutions..." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg 402

210 "Still more salutary is the moral part of the instruction afforded by the participation of the private citizen, if even rarely, in public functions. He is called upon, while so engaged, to weigh interests not his own; to be guided, in case of conflicting claims, by another rule than his private partialities; to apply, at every turn, principles and maxims which have for their reason of existence the common good ..." Mill. *Consideration on Representative Government* . CW. XIX. 1977, pàg 412

211 "...the participation of all in these benefits is the ideally perfect conception of free government ..." Mill, *Consideration on Representative Government*, C.W. XIX. 1977, pàg. 406.

sent inferior als altres²¹². De no donar-se o trobar-se amenaçades aquestes condicions, les conseqüències poden ser nefastes. Mill no només està convençut dels beneficis d'una cultura política que anima a compartir un ininterromput diàleg entre ciutadans, sinó que assegura que de faltar aquest energètic debat d'idees, de que, en definitiva, si falla la participació i la deliberació en la comunitat, definitivament participació política, se'n ressent tant la moralitat pública com la privada. Es pot dir, que quan falla *l'agora*, allò que està fallant és la comunicació i amb ella la creació de la 'xarxa pública' a la que aspira tota *polis*.

Sense aquesta participació del major nombre possible, participació que és fonamentalment deliberativa, aleshores el govern representatiu serà en realitat, encara que construït sobre una representació formal d'interessos de majories i minories, el govern d'una minoria que vetllarà exclusivament pels seus interessos.

Aquesta participació *popular* pensa Mill que es pot veure potenciada si els representats posseeixen el caràcter adequat. El caràcter dels que accepten l'autoritat al mateix

212 "... (Popular Government) superiority in reference to present well-being rests upon two principles, of as universal truth and applicability as any general propositions which can be laid down respecting human affairs. The first is, that the rights and interests of every or any person are only secure from being disregarded when the person interested is himself able, and habitually disposed, to stand up for them. The second is, that the general prosperity attains a greater height, and is more widely diffused, in proportion to the amount and variety of the personal energies enlisted in promoting it. Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 404.

temps que no admeten sotmetre's. Es tracta altra vegada d'aquesta peculiar composició amb la qual descriu les diferents forces que operen en el caràcter humà: en aquest cas, el sentiment de domini no pot ser superior al d'independència²¹³; i, això segons ell, s'aprèn. Aquesta hauria de ser la cultura cívica accessible mitjançant l'educació cívica.

Fins aquí Mill està expressant les noves idees polítiques inspirades pels revolucionaris del XVIII, i que queden prou explícites en assegurar que en la constitució²¹⁴, pel que s'hi troba escrit així com en la moralitat política i positiva en la que està contextualitzada, el poder suprem és el poble i en les societats industrials modernes l'única forma de govern possible és la democràcia. Ara bé, aquesta nova realitat no està exempta de perills. També la democràcia ha de ser sotmesa a l'extensió i intensificació de la deliberació entre els ciutadans, és més, no té cap sentit com no vingui acompanyada d'una politització de la societat.

3.3. La falsa democràcia

213 There are nations in whom the passion for governing others is so much stronger than the desire of personal independence, that for the mere shadow of the one they are found ready to sacrifice the whole of the other. Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 420.

214 There is in every constitution a strongest power- one which would gain the victory if the compromises by which the Constitution habitually works were suspended and there came a trial of strength. Constitutional maxims are adhered to, and are practically operative, so long as they give the predominance in the Constitution to that one of the powers which has the preponderance of active power out of doors. This, in England, is the popular power. Mill, *Consideration on Representative Government*, C.W. XIX. 1977, pàg. 423.

Mill dóna peu a diferents interpretacions en relació a la seva teoria de la democràcia. El desenvolupament del sistema liberal-democràtic comença a configurar-se a principis del XIX i els estudiosos coincideixen en dir que a Anglaterra quedarà prou definit a finals del mateix segle²¹⁵. Mill està, per tant, biogràficament, en el moment clau de la constitució del sistema que es perllongarà fins als nostres dies. Igualment, el moment és especialment important des del punt de vista de la constitució de les grans ideologies de la modernitat. En termes generals s'ha dit que l'aportació de Mill al desenvolupament de la democràcia s'insereix en el corrent de teòrics que intenten pensar un ordre socio-polític en el que es garantís tant la seguretat com la optimització de la distribució de la riquesa²¹⁶. Ja s'ha dit abans que això es concreta en contraposades opinions com la d'un liberal tradicional de l'estil de John Gray o un teòric de la democràcia participativa com és el cas de Macpherson.

En general, les circumstàncies de política real durant el segle XX ha comportat l'obsessió per interpretar-lo des dels paràmetres de les ideologies emergents del moment - liberalisme i socialisme - deixant en un segon pla el que sembla més decisiu i que fa entendre la seva teoria i

215 C.B. Macpherson. 1982.

216 "La obra de Mill supone el intento de reunir en un todo coherente la seguridad de la persona y de la propiedad, la justicia equitativa y un estado suficientemente fuerte... ". D. Held. *Modelos de democracia*. Madrid: Alianza Universidad. 1987, pàg. 128.

pràctica política. Aquest aspecte més decisiu és la defensa d'una manera de fer política en el que la política fos un aspecte clau per a l'individu al mateix temps que no quedés supeditat als formalismes d'un liberalisme interessat en retirar la política de la societat civil. Aquesta nova manera d'entendre i de fer política haurà de tenir en compte les característiques de l'etapa històrica durant la qual noves forces socials inicien el seu protagonisme com és el cas de la classe obrera, de les dones i de les classes mitjanes.

Mill reafirma la política amb majúscula. Existeix una comunitat política, hi ha un interès comú, un *public good*, que no és merament, veiem en l'anterior apartat, ni la suma dels interessos individuals, ni el resultat d'un pacte consensuat respecte a aquests interessos individuals. Aquest "bé comú", es deia, situa a Mill clarament dins de la tradició republicana democràtica. Mill comparteix amb Rousseau la noció d'una ciutadania política activa definida en termes de defensa de la llibertat no en el sentit liberal sinó en la concepció d'un poder polític que a més de reconèixer els drets individuals s'erigeixi en salvaguarda de relacions de no dominació entre individus i entre grups i individus²¹⁷. Anant més enllà que Rousseau²¹⁸ contempla

217 D. Thompson. 1976.

218 "La libertad, escriu Rousseau, consiste menos en actuar de acuerdo con el deseo de uno que en no estar sujeto a la voluntad y al deseo de otras personas" (De Carta 8, Oeuvres

que els límits de l'Estat té també el seu límit en el compromís d'aquest de garantir que no seran els individus els qui el substitueixin esclavitzant-se entre ells. Aquesta preocupació per redefinir una cultura política de la no-dominació està emblemàticament present tant a *On Liberty* com a *Consideration on Representative Government*.

Les conegudes reserves de Mill contra la democràcia l'enfronten entre altres amb al seu pare. Per a James Mill la democràcia queda expressada en la majoria numèrica, i Mill, receptiu a la crítica de Macaulay al seu pare en l'aparició del seu assaig *Essay on Government* (1829) està convençut que aquesta no és el tipus de democràcia que convé a les societats modernes. Aquesta democràcia no serà mai l'instrument idoni capaç de crear les condicions per a una òptima deliberació sobre l'interès comú, serà més bé l'instrument per a fer prevaler els interessos de minories emmascarades en hipotètiques majories electorals. La democràcia sense comunitat política no garanteix un govern que miri per l'interès comú. En conseqüència, i davant les condicions històrico-socials que permeten observar l'existència de múltiples interessos de grups ben organitzats i consolidats l'única alternativa és evitar que la comunitat política pugui caure sota la dominació d'algun d'aquests interessos partidistes. El que

l'interessa a Mill és una organització socio-política que preservi el vigor i l'energia dels individus en la definició de l'interès comú, no una mera suma d'interessos o d'interessos sectaris, representació que només pot conduir que a una dominació implacable de les minories²¹⁹.

Per a Mill l'interès comú és un compromís en el que hi conviuen l'error i l'encert. Es tracta d'un compromís provisional, dinàmic, instal·lat en la comprensió d'una realitat construïda en aquest escenari que és el la comunicació humana. La democràcia, que emergeix per les condicions sociològiques del moment històric, ha de situar-se en aquest escenari dinàmic. Això és el que el sedueix del que llegeix sobre la democràcia americana a Tocqueville i que, en el moment del coneixement de l'obra d'aquest, el du a substituir com a font d'inspiració i referència la discussió sobre l'abast de les revolucions a França.

En la democràcia americana hi examina la posada en escena del debat a partir dels desigs individuals en un escenari descentralitzat, cadascú defensant el que creu, puntualitzant el que ofereix, si la població entra a considerar que l'interès no només és l'interès propi sinó l'interès comú, prèvia l'assumpció, clar està, de la "convicció intel·lectual" que els individus viuen en una

219 "The triumph of democracy, or, in other words, of the government of public opinion, does not depend upon the opinion of any individual or set of individuals that it ought to triumph, but upon the natural laws of the progress of wealth, upon the diffusion of reading, and the increase of the facilities of human intercourse". Mill. *Civilization*. CW. XVIII. 1977, pàg. 127

comunitat política d'aquest tipus. El propi interès, l'interès individualista i fins i tot egoista, és assumit només com un punt de partida, mai com la veritat última i definitiva. Allò que es fa natural és la simultània presència de la dissidència amb la relativització de totes i caduna de les posicions defensades. Per a Mill, en definitiva, el debat és un exercici de la capacitat de posar-se en la perspectiva de l'altre²²⁰.

Aquesta concepció del que és el bé públic ens fa a Mill molt proper a la percepció actual sobre allò que manca a la democràcia: aclarir quines són les condicions d'elaboració de l'interès comú, en un moment que des del punt de vista tecnològic s'ha revitalitzat la comprensió de la comunicació com a xarxa i *liaison*, en un escenari que suggereix que la política podria ser pensada des de la pluralitat, des de les minories, des de la individualitat i, també, en definitiva, des de la diversitat.

Urbinati²²¹ assenyala que el debat sobre la democràcia en els darrers trenta anys ha tingut com a referent l'impossible d'una democràcia pura, la democràcia directa, idealitzada com la democràcia real i autèntica. El mateix que opinaven els teòrics polítics del XIX. Dunn resumeix aquest esperit amb el que ha estat seguida la

220 N. Urbinati. 1998
221 N. Urbinati. 1998.

democràcia amb tota claredat quan afirma que la democràcia és tant inaconseguible com desitjable²²².

Els mítics models de democràcia clàssica són tan inaccessibles com problemàtiques eren aquestes democràcies mítiques .en el seu temps. Estudis recents²²³ han mostrat com en tots els casos aquelles democràcies tenien mancances participatives començant per l'assistència física dels ciutadans a la *Ecclesia*. També alguns autors han expressat amb claredat els seus dubtes sobre la capacitat d'aquelles democràcies de transcendir els interessos particulars i en això qüestionant-ne el seu caràcter dialògic²²⁴. El mateix Aristòtil s'havia referit a la democràcia com un teatre en el que es representaven les lluites entre l'oligarquia i el poble (*demos*). Però tot i els seus defectes i reconeixent-los, Mill destaca que el que importa era l'esperit de la *politeia*, convertint-se en referència en una època que presentava indicis en el que el coneixement, l'activitat reflexiva tornava a ser un valor en alça, en definitiva era rellevant el alt potencial deliberatiu que sustentaven aquells sistemes²²⁵.

222 "Today, in politics, democracy is the name of what we cannot have –yet cannot cease to want". Dunn. *The Political Thought of John Locke: An Historical Account of the Argument of the 'Two Treatises of Government*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, pàg. 28.

223 R.A. Dahl. *La democracia y sus críticos*. Barcelona: Paidós, 1992.

224 M.P. Finley. 1983.

225 "Notwithstanding the defects of the social system and moral ideas of antiquity, the practice of the dicastery and the ecclesia raised the intellectual standard of an average Athenian citizen far beyond anything of which there is yet an example in any other mass of men, ancient or modern. The proofs of this are apparent in every page of our great historian of Greece; but we need scarcely look further than to the high quality of the addresses which

L'escepticisme respecte la democràcia ha estat generalitzat en el XIX i el XX. Constant és un bon exemple del rebuig del model clàssic, del que representava la tradició republicana recuperada per Maquivel. L'escriptor francès, perseguit durant l'etapa jacobina de la convenció republicana, a primers del segle de Mill, és símbol emblemàtic d'un abans i després en diferenciar entre la democràcia dels antics i la dels moderns, definint a partir d'aquesta distinció la que tindria que ser la llibertat dels moderns. I certament, sembla que els temors de Mill de com no s'ha d'entendre la democràcia ni la llibertat es confirmen perquè circumstàncies socio-polítiques dificultaran el desenvolupament d'una democràcia deliberativa del tipus que defensava Mill. Segons ell, el perfeccionament del sistema democràtic es basava en dos pilars fonamentals: (1) el control del sistema polític i (2) l'extensió del debat polític a l'àmbit de la societat civil, de les seves institucions socials i econòmiques. Mill, per tant, és contrari a la tesi liberal d'un individu i d'una societat civil al marge de la política perquè segons Mill és a través de la discussió política que l'individu esdevé conscient de pertànyer a una gran comunitat (és la discussió la que fa comunitat, no el sentiment encara que aquest, també,

their great orators deemed best calculated to act with effect on their understanding and will.”
Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 411

pugui desenvolupar-se)²²⁶. Per al liberalisme el límit d'aquesta indiferència política estaria en la militant defensa de la pròpia privacitat procurant reduir el màxim el protagonisme de l'estat, i sobretot, deixant ben establerta la separació entre individu - societat civil - i estat. En això els liberals s'apropen a la formulació de Hobbes sobre el que és la llei i l'estat, una llei forta, protectora de privacitat i propietat mentre que Mill segueix la tradició lockeana d'una societat civil forta i creativa també en l'exercici de la seva influència sobre l'estat. Quan en el transcurs del segle XIX, el socialisme i en particular el marxisme disputa l'hegemonia ideològica al liberalisme, es centrarà el debat en el rebuig de la democràcia liberal per inautèntica denunciant l'estat liberal com un estat de dominació de classe, per tant un estat al servei d'una minoria i denunciant la manca de contingut de la pretesa neutralitat de l'estat. L'experiència real del marxisme en els països sota regim socialista durant el segle XX transforma aquesta percepció d'un liberalisme estatista. El liberalisme es percebrà com la doctrina i el sistema polític que posa límits a l'estat mentre que el marxisme i socialisme acabà sent identificat amb l'estat totalitari, reafirmant-se així el descrèdit de la política. En aquesta tensió, els esdeveniments històrics del darrer quart del segle XX, finalment, en resulten els efectes

226 C. Pateman. 1999, pàg 33.

doctrinals de reforçar la vinculació de la democràcia amb el liberalisme, la qual cosa no deixa de ser paradoxal, perquè una i altra parteixen d'una consideració inicial diferent sobre el valor de la política. La democràcia representativa ha esdevingut finalment democràcia liberal i es percebuda com l'únic sistema democràtic possible²²⁷.

Els teòrics liberals des dels anys 70's insisteixen en completar des d'una perspectiva ètica no ja la legitimitat del liberalisme econòmic sinó la possibilitat del liberalisme democràtic²²⁸. Però al mateix temps, la desfeta del discurs ideològic marxista que denunciava la democràcia com a democràcia "formal", vinculada a les experiències distorsionades dels socialisme "real", deixa més camp per a una reflexió sense menys constriccions des de dins de les pròpies files liberals; sense les urgències de la confrontació amb el marxisme. És en aquest context que determinats portaveus inicien una reflexió que situa el debat en una reconsideració dels arguments comunitaristes, de

227 G. Sartori, *La democracia después del comunismo*. Madrid: Alianza. 1993.

228 Requejo explica com liberalisme i democràcia intenten articularse, "... un Estado liberal no tiene más remedio que ser un Estado de derecho, mientras que esto no es necesario para un Estado democrático que no parta de los principios organizativos liberales. Es en este sentido que podemos afirmar que la democracia liberal no tiene ninguna vocación de convertirse en democracia política. Es decir, no tiene ninguna vocación de maximizar su dimensión democrática estricta. Más bien al contrario, la democracia liberal se erige como un sistema alternativo frente a todos los intentos de construir una democracia política «verdadera». La democracia liberal supone, pues, una articulación de dos perspectivas distintas, y como tal remite al terreno empírico, al ámbito práctico, en el momento de concretar cómo se articulan los valores y procedimientos de ambas perspectivas de modo que ninguna de ellas anule a la otra." F. Requejo. 1990, pàg. 91.

democràcia participativa i finalment de la tradició republicana.²²⁹

I és en aquest nou context que les aportacions de Mill prenen una rellevància paradigmàtica per a una democràcia escindida entre la por a la política i l'aposta per la política. Mill suggereix des de la distància d'un segle i mig interessants consideracions, no tant sobre les propostes concretes que aporta - sobre sufragi, rol del parlament i de l'executiu com per els suggeriments sobre els problemes i les dificultats respecte la democràcia representativa.

En breu, seria dir, en primer lloc, que la desmitificació de les democràcies com a "democràcies directes" han quedat per a la història; en segon lloc, que la "democràcia representativa" passa a ser considerada no en oposició a la "democràcia participativa" sinó com a complementària²³⁰. L'interès de Mill per la "democràcia clàssica" ja només serveix per delimitar dues orientacions diferents en el seu moment, que poc tenen què veure amb aquelles democràcies reals a les que fa referència, una *politeia* a l'estil atenenc o una altre a l'estil espartà. Mill es decanta

229 Vegis com a exemple l'obra de Thiebaut, en particular *Vindicación del ciudadano* (1998) on l'autor centralitza tota la discussió sobre la ciutadania en el triple pol de liberalisme, comunitarisme i republicanisme: "... en el campo liberal, y como pronto se mostró en declaraciones explícitas de Rawls y de Ronald Dworkin, no se entendía que la tradición liberal pudiera alejarse tampoco del republicanismo cívico, terreno, pues que se está convirtiendo en lugar de encuentro - si no todavía de combate - de teorizaciones inicialmente contrapuestas ..." C. Thiebaut. *Vindicación del ciudadano: un sujeto reflexivo en una sociedad compleja*. Barcelona: Paidós, 1998. pàg. 42.

230 N. Urbinati. 1998.

“pedagògicament” pel mite de la democràcia atenenca, a la que incorpora la perspectiva d’una epistemologia moderna, anti-dogmàtica i anti-metafísica. És la democràcia de la retòrica, de la parla, de la comunicació en tant que acció en procés i que vincula la comunitat. I el paper de l’educació és fonamental.

Abans s’ha dit que Mill i Rousseau coincideixen en l’educació cívica, també és cert que difereixen en l’abast dels objectius d’aquesta. Coincideixen els dos que afavoreix la identificació de l’interès comú i la prioritització de l’espai públic; difereixen en què per a Rousseau l’educació cívica és la manera d’arribar al consens, a la unanimitat, mentre, per a Mill, és el desenvolupament d’una intel·ligència crítica i en el seu desenvolupament l’extensió del coneixement entre els ciutadans. Per a Rousseau l’educació cívica és política d’hàbits, socialitzadora, i per tant, el bon ciutadà no cal que posseeixi grans coneixements científics per a ser un bon ciutadà; en Mill intel·ligència, ciència i política responen a una condició comuna a tots els individus, una característica de l’època, que és l’activitat reflexiva²³¹ – a la

231 “... the end of education is not teach, but to fit the mind for learning from its own conscioisness and observation... As the memory is trained by remembering, so is the reasoning power by reasoning; the imaginative bi imagining; the analytic by analysing; the inventive by finding out”. Mill. *On Genius*. CW. I. pàg. 338.

que hi tenen un accés individualment diferent per les seves condicions biogràfiques que inclou les motivacionals²³².

Per a Mill, la democràcia representativa pot limitar el perill de la tirania “dels més”, de “l’opinió pública”, i de les minories que pretenen apoderar-se de l’interès general, i això, sempre que es tinguin en compte les condicions amb les quals s’estableix l’interès general. L’assemblea o parlament no pot ser una voluntat general acabada, plenament definida i última, i tampoc la decisió d’una majoria. Cal que sigui l’assemblea de tots, l’assemblea de la diversitat. L’interès comú sorgirà no per la imposició d’un grup sobre altres sinó de la discussió i de l’expressió reflexiva dels interessos de cada individu i de cada grup.

A parer de Mill, dues són les amenaces contra la jove democràcia. Una, els interessos de classe en la mesura que aquests puguin organitzar-se de manera excloent; i, aquí, és tan perniciosa la classe obrera com les classes terratinents o la dels grans propietaris. La segona és l’opinió pública basada en una cultura dels prejudicis²³³. Mill parla de l’opinió pública com d’una entitat consolidada que pot traslladar-se fàcilment de l’àmbit

232 Thompson segueix desconfiant de Rousseau: “The goal of civic education is not only the creation of a public-regardin spirit – el cas de Rousseau - but also the development of critical intelligence and extensive knowledge in citizens.” Això, als ulls de Thompson fa “més” liberal a Mill. D. Thompson. 1976., pàg. 47-49.

233 “Mill distinguishes two broad kinds of majority tyranny. First, what may be called political tyranny of the majority occurs when a majority of the electorate or the legislature enact laws or adopt policies against the general interest... Second, social tyranny takes place when de majority act through public opinion to impose their own beliefs and values on society.” D. Thompson. 1976, pàg. 69.

social al polític en el seu poder de conformar majories polítiques democràtiques.²³⁴

Dos anys abans de ser publicat *Consideration on Representative Government* veia la llum el famós assaig milleà *On Liberty*. En aquest, la pitjor amenaça contra l'individu no és només la democràcia de possibles majories parlamentaries, sinó l'opinió pública del perjudici, de les creences sectàries i dogmàtiques que es projectarà sobre el parlament. L'agent amenaçador, en aquest cas, no és una instància política sinó social.²³⁵

En aquesta preocupació queda reflectit el fet de que el problema no és només de "llibertats negatives", de llibertat respecte del poder, de no interferència del govern vers l'individu, sinó de llibertat en termes de no dominació que inclou qualsevol instància, sigui aquesta social, econòmica o política. I si algun agent constitueix el pitjor enemic per a la democràcia aquest és per a Mill, sens dubte, el sectarisme de l'opinió pública, amenaça tant o més formidable que qualsevol altre imaginable o coneguda al llarg de la història. Segons Mill això és així perquè l'opinió pública, respon a allò que ell anomena "principi

234 "Faith in public opinion, says M. De Tocqueville, becomes in such countries a species of religion, and the majority its prophet". Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 179.

235 "la tirania de l'opinió i dels sentiments prevalents. contra la tendència de la societat a imposar, per altres mitjans que la legislació penal, les seves pròpies idees i pràctiques". Mill. *Sobre la llibertat*. Barcelona: Laia. 1983, pàg. 46.

psicològic d'ordre pràctic"²³⁶, consistent en què la conducta individual queda sotmesa a ella. No estranya aleshores el desànim que arriba a transmetre les conseqüències d'aquest principi quan afirma que qui té el poder és aquesta opinió pública²³⁷. Tant pel que fa al principi psicològic pràctic com l'afirmació que l'opinió pública és la que governa tenen avui plena ressonància sobre la manera en com es desenvolupen les democràcies liberals actuals.

L'objectiu, per tant, és barrar el pas al principal enemic. Es tracta de crear la "força social" sobre la que ha de ser construïda l'assemblea política disposada a vèncer i contrarestar l'amenaça de la tirania de l'opinió pública. Les competències de l'assemblea de diputats són, a més de les de "controlar", la d'enriquir el debat sobre l'interès comú. L'assemblea és una institució on s'expressen lliurement els diferents interessos particulars, on es debat, es discuteix²³⁸, es delibera; juntament amb aquestes competències n'hi ha altres de caire més "controlador" com

236 "el convenciment en l'esperit de cadascú que tothom hauria d'obrar com ell i com aquells amb els quals simpatitza els agradaria que obrés". Mill. *Sobre la llibertat*. 1983, pàg. 47.

237 "En el camp de la política és gairebé una banalitat afirmar que ara és l'opinió pública la que governa el món". Mill. *Sobre la llibertat*. 1983, pàg. 123.

238 "...the Parliament has an office, not inferior even to this in importance; to be at once the nation's Committee of Grievances, and its Congress of Opinions; an arena in which not only the general opinion of the nation, but that of every section of it, and as far as possible of every eminent individual whom it contains, can produce itself in full light and challenge discussion; where every person in the country may count upon finding somebody who speaks his mind, as well or better than he could speak it himself- not to friends and partisans exclusively, but in the face of opponents, to be tested by adverse controversy ...". Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 432.

són les d'intervenir²³⁹ i sancionar, en sentit positiu i negatiu, les actuacions de les altres instàncies del poder: l'executiu i l'administració.

3.4. El principi de qualitat en les institucions en una democràcia representativa

En el capítol de reformes concretes és evident que aquestes escapen al model de democràcia que finalment es generalitzarà. La presentació i argumentació les ofereix Mill a *Consideration on Representative Government*. Pateman les ha interpretat afirmant “que hi ha una profunda ambigüitat entre els fonaments de la seva teoria participacionista i algunes de les seves propostes pràctiques”²⁴⁰ mentre que Thompson²⁴¹, vistes des de la globalitat de l'assaig on analitza *Consideration on Representative Government*, hi apreciarà l'intent no sempre afortunat de compatibilitzar el “principi de participació” amb el “principi de competència”.

239 “Instead of the function of governing, for which it is radically unfit, the proper office of a representative assembly is to watch and control the government: to throw the light of publicity on its acts: to compel a full exposition and justification of all of them which any one considers questionable; to censure them if found condemnable, and, if the men who compose the government abuse their trust, or fulfil it in a manner which conflicts with the deliberate sense of the nation, to expel them from office, and either expressly or virtually appoint their successors,…” Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 432

240 Pateman prefereix remarcar les ambigüetats: “... there is a profound ambiguity between the participatory foundations of his theory and some of his practical proposals ...” C. Pateman. 1999.

241 Sobre l'equilibri milleà entre el principi de competència i el principi de participació veure D. Thompson. 1976.

Des de la lectura que es fa de Mill en aquestes pàgines, les propostes de reformes concretes inherents a la seva teoria d'un "govern representatiu" cal considerar-les tenint en compte tres aspectes principals, el primer, la denuncia del que no funciona de la democràcia anglesa del moment, (a) del seu sistema bicameral -parlament i cambra dels Lords- que ho són respectivament per representació de majories (parlament) i de control vitalici per part dels estaments nobiliaris (cambra dels Lords); (b) un govern executiu subordinat a les majories parlamentàries i en ocasions controlador del parlament; (c) i un aparell administratiu sumament burocratitzat i clientelista; el segon, les propostes de reformes per a l'increment de la qualitat de la del sistema representatiu a partir de les condicions i experiència concretes històriques²⁴²; i el tercer, abordar aquestes reformes tenint en compte les condicions sociològiques empíriques del moment, és a dir, els grups socials que componen la societat. Els tres aspectes es complementaran en l'objectiu d'un sistema polític competent, participatiu i de qualitat.

242 "Algunas de las instituciones mas características de la democracia moderna, incluido el propio gobierno representativo, no fueron el mero producto de un razonamiento abstracto sobre los requisitos que debía cumplir un proceso democrático sino que derivaron de modificaciones específicas sucesivas de instituciones políticas ya existentes. Si solo hubieran sido el producto de los propugnadores de la democracia, que trabajasen basados exclusivamente en esquemas abstractos sobre el proceso democrático, posiblemente los resultados habrían sido distintos.. [pero] ... el gobierno representativo no se insertó en la idea democrática simplemente a raíz de la inercia y de la familiaridad con las instituciones existentes. Quienes emprendieron la labor de modificar esas instituciones sabían muy bien que, para aplicar la lógica de la igualdad política a gran escala del Estado nacional, la democracia "directa" de las asambleas ciudadanas debía ser reemplazada por (o al menos completada con) un gobierno representativo. Esto se observó en repetidas oportunidades, hasta que pudo darse por sentado como algo obvio, como hizo Mill..." R.A. Dahl. 1992, pàg. 261.

El to escollit per Mill mentre va desgranant les seves propostes no és tant el de fer el dictat exacte i precís de les mateixes sinó el d'animar a una discussió per a la reforma de les mateixes. És en aquest to que inicia Mill el seu assaig de 1861 sobre el "govern representatiu". En les seves primeres pàgines demana que liberals i conservadors superin les seves "mitges veritats" per després passar a rebutjar les formes "falses" de democràcia i apuntant de forma pràctica unes reformes que tindran com a principi general el d'assegurar la qualitat del govern representatiu. Tenint presents els fonaments de la seva teoria d'una democràcia representativa, el que cal ara, segons Mill, és posar-los en pràctica discutint quina seria la millor manera d'organitzar aquesta democràcia inevitable (parlament, executiu, segona cambra, administració i processos electorals) procurant que no traeixi els tres principis generals de competència, participació i qualitat deliberativa.

3.4.1. El Parlament i l'executiu

La recerca de l'equilibri entre els tres principis s'aprecia en el desenvolupament de les principals institucions de poder. Sobre el Parlament, per exemple, Mill no volia conferir a l'assemblea competències d'execució política, administrativa o legislativa, sinó competències d'institució

consultiva, deliberativa i de control de l'executiu, perquè, el problema, insisteix Mill, no és tant que el poble governi - democràcia directa o representació de majories - sinó que el poble s'asseguri un bon govern i una manera d'aconseguir-ho és fent que el "bon" govern conegui què és el que vol el poble²⁴³. Si el parlament és el lloc on ha de ser discutit quin és l'interès general de la societat, i si en aquest lloc hi estan els més capaços, més val no contaminar aquests debats amb mesures executives.

Per a Mill la idea d'un sistema polític racional comporta, no només la coherència lògica del mateix i l'adequació lògica entre mitjans i fins (competència), sinó, molt important, que el mateix sistema sigui racional en l'altre significat que recull el terme i que és definitori de la seva concepció d'una comunitat política; això és, que sigui un sistema reflexiu i discursiu.

Mill, s'ha vingut defensant, entén que societat civil i "estat" o sistema polític estan íntimament vinculats. No dibuixa entre aquests dos un frontera nítida sinó més aviat tendeix a considerar-los com una única realitat. El parlament és el lloc on millor s'exemplifica una manera col·lectiva de viure perquè fixa les regles de relació dins d'una organització humana que és la més representativa

243 "The idea of a rational democracy, escriu Mill, is, not that the people themselves govern, but that they have security for good government. This security they cannot have, by any other means than by retaining in their own hands the ultimate control. If they renounce this, they give themselves up to tyranny". Mill. *De Tocqueville on Democracy in America* (I), C.W. XIX. 1977, pàg. 71.

del sistema social global. Per tant, amb l'assignació al parlament de tasques deliberatives - es recorda aquí de recerca de l'interès general - el que expressa Mill és el que considera la forma de vida per excel·lència d'uns individus que tenen interessos per protegir, aquesta és "la forma de vida deliberativa". Mill assigna altres rols complementaris al parlament igualment rellevants com són el respecte al poble com a poder suprem i legitimador, i el rol d'institució pedagògica i terapèutica, en el sentí aquest últim, de superadora dels conflictes socials. Per a Mill aquest parlament tindria la virtut de que no estaria sotmès als discursos d'allò que és "políticament correcte" ni els seus membres serien "meres prolongacions dels seus partits polítics competitiu", sinó que sobresortiria la individualitat recolzada en la inexistència de límits a la llibertat d'expressió de les pròpies opinions. En això consistiria l'acció terapèutica i pedagògica de la paraula en el discurs.

L'assemblea de diputats es converteix en una capsa de ressonància dels interessos i anhels de la població, un lloc on contrastar les diferents opinions, també un lloc on es donaran a conèixer aportacions d'esperits genials, potser. En el parlament, les classes socials, les forces socials s'hi troben per defensar el seus interessos i sobretot per expressar-los. Per a Mill, decididament, és superior la

deliberació que l'execució i la legislació, ja que la llei i els governs en l'escala de valors estan sotmesos a la deliberació. Així, per a Mill, ni el poder executiu com tampoc el legislatiu poden derivar directament de la institució parlamentària on estan representades les forces socials perquè el que cal assegurar és la qualitat del procés deliberatiu amb la seva independència²⁴⁴.

Respecte de l'executiu Mill es mostra "reflexiu" i també avaluatiu respecte dels procediments que estan emprant les democràcies anglesa i nord-americana. Afirma la importància del control parlamentari sobre l'executiu però considera que no ha de ser la seva principal tasca, sempre que la "cultura política" a la que es feia referència (el nucli de la seva filosofia política "republicanista") s'hagi generalitzat suficientment. El criteri és unes institucions polítiques que respectin el principi d'independència entre executiu i parlament. L'aspiració de Mill és assegurar la independència de les dues institucions fins al punt que el nomenament de l'executiu no depengui d'un procés d'elecció, ni per part del parlament ni per part de l'electorat. Seria dir, parlament i electorat poden fer dimitir però no poden nomenar, si més no directament. Els procediments emprats en les democràcies per als

244 "... the head of executive must be elected by some agency entirely independent of the representative body; or the body must content itself with naming the prime minister, and making him responsible for the choice of his associates and subordinates" Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg 428.

nomenaments faciliten la introducció d'elements corruptors pel que fa a la autèntica naturalesa dels objectius de les respectives institucions. Aquests serien el principis reflexius que aporta Mill i que té en compte alhora de sospesar entre les diferent modalitats d'elecció democràtica dels sistemes vigents.

Així, sospesa pensant en les possibles reformes immediates entre la modalitat britànica d'elecció de l'executiu a través del parlament o la formula presidencialista nord-americana. Aquesta darrera ofereix l'avantatge que desvincula des del punt de vista dels procediments el parlament i executiu en fer descansar el nomenament en processos electorals diferents dels que duen a anomenar els representants a les cambres parlamentàries. Però els desavantatges immediates les fa notar en el seu pessimisme sobre la provisional i circumstancial educació cívica dels electors i la rellevància dels recursos manipulatiu de tota mena dels que disposen els qui es presenten, que tendeixen a convertir el procés electoral en una farsa o espectacle. Mill està prou informat sobre el model americà i denuncia el caràcter personalista de les eleccions presidencialistes americanes les quals serveixen més per ocultar el debat polític que no per afavorir-lo, i en conseqüència es convertiria en un perillós instrument en mans d'interessos partidistes.

De la mateixa manera que desconfia de l'electoralisme quan aquest és converteix en el factor destacat de la vida política també desconfia de la representativitat entesa com a delegació. El representant no pot ser un delegat dels seus electors com tampoc, ja s'ha dit, ho ha de ser el govern respecte del parlament. De la mateixa manera que cal trobar formules que assegurin la independència del representant sense que es perdi el control sobre el mateix, també cal assegurar la independència del representant i del govern respecte del parlament. Amb una llarga experiència en política, Mill sap que la censura a l'executiu no sempre obeeix a raons derivades de l'interès general sinó a simples correlacions de forces polítiques en competència. Se'l pot criticar a l'executiu i amb la crítica anunciar la fi del mandat quan aquest s'hagi complert; se'l pot controlar, però no obstruir l'execució de la seva política²⁴⁵.

En tot moment, en Mill es donen dues lògiques diferents, la de la deliberació i la de l'execució, la de la "competència" que diria Tohmson. La de la deliberació és

245 "I will not affirm that it would at all times and places be desirable that the head of the executive should be so completely dependent upon the votes of a representative assembly as the Prime Minister is in England, and is without inconvenience. If it were thought best to avoid this, he might, though appointed by Parliament, hold his office for a fixed period, independent of a parliamentary vote: which would be the American system, minus the popular election and its evils. There is another mode of giving the head of the administration as much independence of the legislature as is at all compatible with the essentials of free government. He never could be unduly dependent on a vote of Parliament, if he had, as the British Prime Minister practically has, the power to dissolve the House and appeal to the people: if instead of being turned out of office by a hostile vote, he could only be reduced by it to the alternative of resignation or dissolution. The power of dissolving Parliament is one which I think it desirable he should possess, even under the system by which his own tenure of office is secured to him for a fixed period" Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg 525-526.

la que s'exerceix des del parlament i també en tots els òrgans anàlegs locals; la de l'execució consistirà en l'aplicació de les línies d'acció pertinents per a la consecució dels objectius segons marqui el procés deliberatiu. Per aquesta doble lògica hi ha també dos temps diferents. En aquest cas per a Mill és preferible que el temps de l'executiu sigui prèviament fixat marcant un cicle que no pugui ser obstaculitzat. En els fonaments de deliberació-competència és preferible que pugui dissoldre's el parlament mitjançant la consulta directa amb el poble quan aquest parlament entri en una dinàmica no de deliberació sinó de censures partidistes. El perill prové sempre de les minories interessades.

Aquesta autonomia de l'executiu podria ser mal interpretada sinó estigués sustentada sobre l'única legitimitat que considera Mill pertinent, d'una societat que cerca el progrés amb la suficient consciència de la importància de l'estabilitat requerida i que aquesta no sigui una mordassa per a la llibertat. Extensió del sufragi, institucionalització de la publicitat i de la transparència, discussió, participació fins on aquesta és possible²⁴⁶; però

²⁴⁶ "As between one form of popular government and another, the advantage in this respect lies with that which most widely diffuses the exercise of public functions; on the one hand, by excluding fewest from the suffrage; on the other, by opening to all classes of private citizens, so far as is consistent with other equally important objects, the widest participation in the details of judicial and administrative business; as by jury trial, admission to municipal offices, and above all by the utmost possible publicity and liberty of discussion, whereby not merely a few individuals in succession, but the whole public, are made, to a certain extent, participants in the government, and sharers in the instruction and mental exercise derivable from it. The further illustration of these benefits, as well as of the limitations under which

els mals que li són inherents no deixen de preocupar-li. Entre altres la ignorància, la incompetència. Una preocupació que quan s'oblida el que entén per cultura política, ha dut a les interpretacions d'un Mill elitista o paternalista.

Ell observa que si bé el sistema representatiu-democràtic és un fre a les rutines de la burocratització amb totes les nefastes conseqüències polítiques²⁴⁷, no és menys cert que amb la institucionalització del sistema de majories numèriques²⁴⁸ aquesta burocratització no podrà evitar-se: la instauració de l'egoisme, un egoisme que en termes parlamentaris serà l'egoisme d'una classe²⁴⁹.

Per aquest motiu insisteix en la necessitat de reforçar mecanismes compensatoris que protegeixin les condicions per a un desenvolupament d'una comunitat política no burocràtica, obliga a arbitrar mesures d'increment de la qualitat de la política, i, per tant, demana descobrir,

they must be aimed at, will be better deferred until we come to speak of the details of administration." Mill, *Consideration on Representative Government*, C.W. XIX. 1977, pàg 436.

247 "A bureaucracy always tends to become a pedantocracy. When the bureaucracy is the real government, the spirit of the corps (as with the Jesuits) bears down the individuality of its more distinguished members. In the profession of government, as in other professions, the sole idea of the majority is to do what they have been taught; and it requires a popular government to enable the conceptions of the man of original genius among them to prevail over the obstructive spirit of trained mediocrity." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg 439.

248 "Looking at democracy in the way in which it is commonly conceived, as the rule of the numerical majority, it is surely possible that the ruling power may be under the dominion of sectional or class interests, pointing to conduct different from that which would be dictated by impartial regard for the interest of all." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 442.

249 "... the greatest dangers, therefore, of democracy, as of all other forms of government, lies in the sinister interest of the holders of power: it is the danger of class legislation; of government intended for (whether really effecting it or not) the immediate benefit of the dominant class, to the lasting detriment of the whole." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg 446.

atreure, i formar 'els millors'. Li convé al sistema des del mateix 'interès comú', del bé públic, evitar l'exclusió dels millors al mateix temps que evitar que aquests quedin en l'òrbita de la cultura dels interessos individuals²⁵⁰. Mill està pensant aquí en la necessitat d'atreure cap a les posicions a l'emergent classe professional liberal que és la que més fàcilment pot entendre les regles del joc que deriven d'aquesta "convicció intel·lectual" que reclama com a cultura cívica.

En una percepció plenament contemporània, criticarà el sistema democràtic del qual res bo pot esperar-se, quan el *demos* significa només una part de la població, un *demos* numèric; i sobretot quan la cultura política no aspira impregnar aquest *demos*. Aquest *demos* suposaria introduir els interessos egoistes, particulars, i facilitar la demagògia i l'oportunisme dels qui no tenen escrúpols; significaria imposar una legislació de classe. Ningú ha de ser exclòs, però el sistema té que apropiat-se dels més preparats per elevar el llistó de la cultura política d'una societat. I, insisteix, l'amenaça no prové tant de les classes treballadores, amb més dificultats per apoderar-se del 'govern', com d'aquelles classes molt més preparades per a

250 "A certain amount of conscience, and, of disinterested public spirit, may fairly be calculated on in the citizens of any community ripe for representative government. But it would be ridiculous to expect such a degree of it, combined with such intellectual discernment, as would be proof against any plausible fallacy tending to make that which was for their class interest appear the dictate of justice and of the general good" Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977 pàg. 445.

aconseguir-ho, principalment de la que ell anomena la classe comercial (*commercial class*).

3.4.2. La classe comercial

La classe comercial, segons Mill és un efecte de la civilització (de la cultura material) i no de la democràcia com havia suposat Tocqueville. És una apreciació molt important perquè mostra fins a quin punt el pensament de Mill s'aparta del pensament liberal en la seva prolongació democràtica. L'interès d'aquesta classe "que no és un efecte de la democràcia", el defineix com "self-interest", i s'imposa no per ser l'interès de cada individu sinó el d'un tipus d'individu que té en el capitalisme la seva expressió. Això no fa de Mill un socialista perquè per a ell no és problema l'emergència d'un interès que cerca el benestar individual, el problema és que aquest interès domini i esdevingui l'únic interès conformant una opinió pública que monopolitzi la veritat, fins hi tot quan la veritat ja no té les dimensions transcendents i dogmàtiques del passat. És el que Tocqueville denomina "The hypocrisy of luxury"²⁵¹, i que, com es deia, el francès atribueix erròniament a la democràcia. No hi ha cap motiu d'elogi a la posició dominant de la "comercial class"²⁵². És més, aquest esperit, aquesta opinió pública no és exclusiva ni la

251 Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. C.W. XVIII. 1977, pàg. 193.

252 Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. C.W. XVIII. 1977, pàg. 195.

necessita la democràcia, és un signe dels temps civilitzatoris, de la cultura material²⁵³. Aquesta classe és una modalitat de l'amença de les masses sobre l'individu, però no de les masses treballadores sinó de les masses conformades per una opinió pública que té en els valors de la *comercial class* la guia de la seva conducta²⁵⁴.

En realitat, el que pretén Mill és un altra model de comunitat política el qual defensa pot ser igualment eficaç per als propis interessos individuals²⁵⁵. Un sistema d'aquest tipus cal que sigui defensat - fins hi tot *malgré lui* - sobre la base d'un equilibri que obstaculitzi qualsevol majoria esclafadora²⁵⁶. Aquesta serà una idea nuclear a Mill que recorrerà tot el tractat i amb la que ens hi tornarem a trobar.

Argumentarà a favor d'aquesta mirada vigilant de que quan existeix una permanent contrastació d'opinions, es

253 "The mere visible fruits of scientific progress in a wealthy society, the mechanical improvements, the steam-engines, the railroads, carry the feeling of admiration for modern and disrespect for ancient times down even to the wholly uneducated classes. For that other mental characteristic which M. De Tocqueville finds in America – a positive, matter-of-fact spirit – a demand that all things shall be made clear to each man's understanding – an indifference to the subtler proofs which address themselves to more cultivated and systematically exercised intellects; for what may be called, in short, the dogmatism of common sense – we need not look beyond our own country. There needs no Democracy to account for this; there needs only the habit of energetic action, without a proportional development of the taste for speculation. Bonaparte was one the most remarkable examples of it ..." Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*, CW. XVIII. 1977, pàg. 196.

254 "The devil is not the preponderance of a democratic class, but of any class" Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 196.

255 "What is requisite in politics for the same end, is not that public opinion should not be, what it is and must be, the ruling power; but that, in order to the formation of the best public opinion, there should exist somewhere a great social support for opinions and sentiments different from those of the mass" Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 198.

256 "In all human affairs conflicting influences are required to keep one another alive and efficient even for their own proper uses" Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 439.

posen les condicions d'un govern representatiu en el qual es construeix una base social que defensa la justícia i l'interès comú. El més important és que cap interès de grup s'imposi de manera permanent i hegemònica; i que aquell interès general que coincideixi amb un de particular ho sigui en consciència pública perquè coincideix amb l'interès general ²⁵⁷.

El que és important és l'interès general no la democràcia. Quan Mill es declara demòcrata ho fa amb reticències i per exigències civilitzadores i sociològiques. Amb aquestes reticències assenyala el seu rebuig a la fórmula simplista que uneix 'sobirania popular' amb 'voluntat de la majoria'. La ignorància i els interessos de grup són fatals tant a la llibertat individual²⁵⁸ com a l'elaboració de l'interès general, perquè els interessos particulars són nefastos si no són situats en el context de l'intercanvi d'opinions que proporciona la deliberació política, imprescindible tràmit de qualificació. La llibertat, la diversitat, la individualitat són els valors claus des dels que raonar uns límits a un sistema que pot posar-los i els estan posant en perill, però

257 "The reason why, in any tolerable constituted society, justice and the general interest mostly in the end carry their point, is that the separate and selfish interests of mankind are almost always divided; some are interested in what is wrong, but some, also, have their private interest on the side of what is right: and those who are governed by higher considerations, though too few and weak to prevail against the whole of the others, usually after sufficient discussion and agitation become strong enough to turn the balance in favour of the body of private interests which is on the same side with them." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 447.

258 "It has been seen that the dangers incident to a representative democracy are of two kinds: danger of a low grade of intelligence in the representative body, and in the popular opinion which controls it; and danger of class legislation on the part of the numerical majority, these being all composed of the same class." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977 pàg. 448.

aquest valors només es manifesten en sentit positiu quan intervenen en la “cosa pública”.

3.4.3. El vot: dret i deure

El tarannà republicà de Mill torna a posar-se de manifest en relació al procés electoral i al sistema de votacions en el qual també introdueix mesures correctives que assegurin la qualitat del procés. L'exigència de transparència i amb ella de publicitat (per allò de la cosa pública) du a Mill a desconfiar del vot secret. Un dels seus més íntims col·laboradors, Bain, expressa el desconcert propi i dels seus correligionaris quan Mill proposa les votacions públiques, i no secretes, al parlament. Es preferible per a Mill afrontar els perills d'una votació no secreta - perills d'autocensura, de complicitats - que no les secretes, perquè l'anonimat juga a favor de les influències d'una opinió pública no política, sense esperit 'públic' i per tant deformadora. A més a més, la seva proposta de sufragis 'qualitatius', és a dir, sufragis en els que no tots els vots valen igual corrobora la idea que un sistema democràtic de qualitat no comporta necessàriament la igualtat d'un home, un vot.

Mill té dos arguments més per demanar que el vot sigui públic. Un, d'ordre lògic-conceptual, l'altre, d'ordre psicològic i sobretot pràctic. Ambdós són rellevants perquè

il·lustren com Mill encara un dels grans mites sobre el que es construeix el liberalisme anglès, el de la privacitat²⁵⁹.

El primer argument és que els diputats, els representants escollits correspondran a aquesta publicitat dels seus vots en els parlament amb unes actuacions igualment públiques, mantindran més íntegre el seu respecte a les seves obligacions envers els interessos generals²⁶⁰. És inconcebible que les exigències de publicitat i transparència no siguin recíproques en la relació electors - representants. La professió de diputat està tan carregada del sentit del deure envers el públic com el fet d'emetre un vot²⁶¹.

A més, aquesta obligació dels electes envers els electors i dels electors envers els electes (el vot el pensa Mill a la manera republicana com un deure, no com un dret) ens recorda el caràcter eminentment de servidors que tenen els polítics envers la comunitat política. Aquest és un bon argument per temperar les interpretacions elitistes de Mill. No oblidem que existeix obligació compartida de governants (servei) i governats (obediència).

259 X. Arbós I S. Giner. *La gobernabilidad. Ciudadanía y democracia en la encrucijada mundial*. México.: Siglo XXI 1993.

260 "To be under the eyes of others- to have to defend oneself to others- is never more important than to those who act in opposition to the opinion of others, for it obliges them to have sure ground of their own". Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 493

261 "... It is strictly a matter of duty; he is bound to give it according to his best and most conscientious opinion of the public good. Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977 pàg. 489.

El segon argument sobre els avantatges del vot públic és que donada la consciència dels electors, orientada més als interessos particulars i egoistes dominats per la irreflexió, probablement la publicitat facilitarà la reflexió, jugaran a favor d'una cultura política orientada a la 'cosa pública'²⁶².

Aquesta cultura política ha d'afavorir segons Mill que en el govern s'imposi un criteri de qualitat que exigeix un consens entorn a unes normes de moralitat política que predisposaran als governants a prendre decisions que tinguin com a guia les necessitats públiques abans que per les privades, una moralitat que és la que s'expressa en la "convicció intel·lectual" a la que s'ha fet referència reiteradament i que anomenarà *moralitat constitucional*²⁶³.

Però quin serà el criteri que permetrà als electors jutjar l'acció política dels seus representants?. Mill mateix diu que aquest criteri es molt difícil de trobar i sobretot de

262 "...Everybody has two kinds of interests, interests which he cares for, and interests which he does not care for. Everybody has selfish and unselfish interests, and a selfish man has cultivated the habit of caring for the former, and not caring for the latter." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg 444 i "A great number of the electors will have two sets of preferences- those on private and those on public grounds. The last are the only ones which the elector would like to avow. The best side of their character is that which people are anxious to show, even to those who are no better than themselves. People will give dishonest or mean votes from lucre, from malice, from pique, from personal rivalry, even from the interests or prejudices of class or sect, more readily in secret than in public. And cases exist- they may come to be more frequent- in which almost the only restraint upon a majority of knaves consists in their involuntary respect for the opinion of an honest minority". Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 494.

263 "... The very existence of some governments, and all that renders others enduring, rests on the practical observance of doctrines of constitutional morality; traditional notions in the minds of the several constituted authorities, which modify the use that might otherwise be made of their powers." Mill. *Consideration on Representative Government*, CW. XIX. 1977, pàg. 505.

formular positivament²⁶⁴ impossible fins i tot; però queda el recurs de que als diputats se'ls hi ha reconegut el que ha fet palès la seva elecció: la seva superioritat intel·lectual, que els legitimaria per a ser elegits però no per a dominar²⁶⁵.

És coherent Mill quan afirma que si bé en el curs de l'acció política diària un representant pot exigir llibertat i autonomia respecte dels seus electors sobre la base de que en totes les qüestions està més preparat i dotat, igualment no és menys cert que els electors poden exigir conèixer les seves accions i, en dissentir de les qüestions polítiques essencials, aquests electors tenen perfecte dret de privar-los de la seva confiança i obligar-los a dimitir. Tot i així, Mill afirma que si tot el que s'ha estat dient sobre la necessitat de crear una força social sobre la es sostingui una acció política de naturalesa deliberativa no obté resultats positius, aleshores, més que mai, els diputats cal que siguin autònoms respecte dels electors perquè serà l'única manera de que puguin tenir cabuda i expressar altres opinions que els d'una opinió pública desinformada.

264 "How are they even to select him in the first instance but by the same standard? It will not do to choose by mere brilliancy- by superiority of showy talent. The tests by which an ordinary man can judge beforehand of mere ability are very imperfect: such as they are, they have almost exclusive reference to the arts of expression ... what criterion remains to them of the ability to govern well?" Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 506.

265 "Democracy is not favourable to the reverential spirit. That it destroys reverence for mere social position must be counted among the good, not the bad part of its influences ... democracy, in its very essence, insists so much more forcibly on the things in which all are entitled to be considered equally, than on those in which one person is entitled to more consideration than another, that respect for even personal superiority is likely to be below the mark." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 508.

3.4.4. L'educació: la segona cambra i l'administració

Mill considera que l'educació té una importància capital en aquest context. És una condició del tot necessària per conformar el cos polític, la comunitat política cohesionada a la que s'aspira. La *politeia* que descobrim en Mill es sostindria en un esperit públic que inclou el desenvolupament d'una intel·ligència crítica per part dels ciutadans²⁶⁶.

L'educació és l'instrument per condicionar i salvar a la democràcia de la degradació provocada per un igualitarisme pervers, "*On tots som iguals, - escriu - tots hem de ser igualment lliures, o igualment esclaus*"²⁶⁷.

El bé públic al qual aspira Mill és una forma de coneixement el qual farà possible la virtut cívica. No es tracta aquí d'identificar coneixement amb virtut, el que fa Mill és situar el coneixement com una condició de la virtut²⁶⁸. En això fa acte de presència una de les definicions clàssiques de republicanisme: bons ciutadans, que gaudeixen de la igualtat jurídica i que participen²⁶⁹. Per l'educació i els seus resultats és pot mesurar el grau de

266 "The goal of civic education is not only the creation of a public-regardin spirit but also the development of critical intelligence and extensive knowledge in citizens." D. Thompson. 1976, pàg.47.

267 Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (I)*, CW. XVIII. 57.

268 D. Thompson. 1976.

269 V. Camps. *Paradojas del individualismo*. Barcelona: Crítica, cop. 1993.

civilització d'una nació i mitjançant l'educació és possible harmonitzar un sistema que està desequilibrat.

Segons Mill, un govern pot ser jutjat des del criteri d'observar la seva capacitat d'augmentar el nivell d'instrucció dels seus ciutadans. En la progressió d'aquesta educació estava el futur d'una democràcia autèntica, forta i consolidada, que no suposés una nova tirania, en aquest cas la de les majories numèriques.

Tres exemples de la importància de l'educació cívica pensada en la reforma de l'estat els tenim en les seves propostes d'una segona cambra deliberativa, en les condicions per accedir a l'administració de l'estat, i finalment en la rellevància d'organitzar la vida política a nivell local.

Pel que fa a la segona cambra, es tracta d'una mesura que pretén evitar "els mals" de la democràcia. Mill proposa decididament la creació d'una segona cambra²⁷⁰ que sigui la institucionalització de tot el que s'ha anat dient fins ara. Es tracta d'una institució que ha de ser una garantia contra les deformacions, manipulacions que puguin derivar de processos electorals sense contingut deliberatiu²⁷¹. Seria

270 Segons Thompson, Aristòtil pensava la seva politeia en termes "mixtes" entre demos i aristocràcia, Mill el que vol és assegurar un equilibri entre la participació i la competència. D. Thompson. 1976, pàg. 95.

271 "That there should be, in every polity, a centre of resistance to the predominant power in the Constitution- and in a democratic constitution, therefore, a nucleus of resistance to the democracy- I have already maintained; and I regard it as a fundamental maxim of government." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 515

una institució que incrementaria la descentralització del poder i accentuaria la importància decisiva de la intel·ligència superior²⁷² que en la seva opinió, pensa, cal que caracteritzi a la classe política i que la democràcia per ella sola no està en condicions de poder assegurar. Hi ha en Mill una concepció meritocràtica de la política que cal contextualitzar en una societat que és pensada viu políticament en una nova era en què el coneixement és la seva característica fonamental²⁷³. Aquesta segona cambra complementària corregiria la ignorància que inevitablement és pròpia de bona part dels diputats escollits per sufragi, seria en paraules de Mill, reconèixer el rol fonamental en política d'aquells qui són els seus líders naturals.

També, aquesta educació cívica, hauria de reflectir-se en aquells que volguessin accedir a l'administració, els quals haurien de tenir una formació de tipus humanístic²⁷⁴. Interessa una sòlida i ampla formació per damunt de

272 Colomer tendeix a la tipificació formalista sense tenir en compte la dialògica quan resumeix així la qüestió: “el diseño de Mill solo es consistente con el supuesto de que la elite cultivada careciera de fines propios en su condición de gobernante y actuara con motivaciones altruistas...educar al pueblo promoviendo la participación hasta hacer innecesaria su propio papel protector.” J.M. Colomer. 1987; i l'elitista a càrrec de A.S. Kahan. 1992.

273 “The deficiencies of a democratic assembly, which represents the general public, are the deficiencies of the public itself, want of special training and knowledge. The appropriate corrective is to associate with it a body of which special training and knowledge should be the characteristics.” Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 516.

274 “About one thing the objectors seem to be unanimous, that general mental cultivation is not useful in these employments, whatever else may be so. If, however (as I presume to think), it is useful, or if any education at all is useful, it must be tested by the tests most likely to show whether the candidate possesses it or not. To ascertain whether he has been well educated, he must be interrogated in the things which he is likely to know if he has been well educated, even though not directly pertinent to the work to which he is to be appointed.” Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 531.

coneixements especialitzats, perquè pel que fa a aquests últims es d'esperar que l'individu els adquireixi en la pràctica de la seva professió. Uns funcionaris d'aquesta mena són essencials en el projecte de crear un estat capaç de fer extensiva l'educació i la instrucció polítiques entre els seus ciutadans; un estat capaç de formar individus impregnats de la moralitat política de la que s'ha parlat abans. De totes maneres, Mill no pot deixar de veure aquests professionals a la manera de les altres professions "liberals", en aquest cas, les emergents professions lligades a sabers específics. Seguint el model d'uns professionals que en molts casos tenen el seu prestigi per la seva dedicació generacional familiar, el model aleshores el situa a l'antiga Roma i a la moderna Venècia, totes dues exemples de govern republicà²⁷⁵ on el poder està basat en aquestes famílies. D'aquí prové la interpretació aristocràtica d'alguns, com també la pretesa similitud platònica de la seva idea del bon governant com el d'un governant savi. Però Mill està parlant d'una "bona democràcia", expressant-la així de manera inequívoca com un sentiment que comparteix tota la comunitat i d'uns

275 "The governments ... of ancient Rome, and modern Venice, were of this character; and, as all know, for ages conducted the affairs of those states with admirable constancy...". Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (I)*, CW, XVIII. 1977, pàg. 79.

procediments d'accés als càrrecs polítics sota diferents modalitats de control²⁷⁶.

El tercer dels exemples seria el desenvolupament de les administracions locals. Clarament diferenciades han d'estar les funcions i competències de les administracions estatal i locals. Prenent nota d'allò que és essencial en l'ideari de Mill, el poder local té una importància capital no tant per les matèries de les que s'ocupa com sobretot pels efectes que pot aconseguir en l'àmbit de l'educació política de les masses.

Mill és de la idea que el control dels funcionaris executius locals hauria de recaure d'alguna manera sobre els ciutadans de les localitats en qüestió, però naturalment no pot esperar-se ni desitjar-se que aquest control sigui "directe". Convé que en l'àmbit local s'institucionalitzi una vida política anàloga a la que opera en l'àmbit estatal, el que vol dir que la vida local i provincial s'ha de regir per assemblees representatives les quals han de tenir una base electiva el més extensa possible. Referint-se als impostos, sosté Mill que siguin assumits per la majoria de la ciutadania, evitant-se al màxim la carrega impositora indirecta, fent coincidir l'extensió del sufragi amb l'extensió dels impostos directes.

276 "After mankind have out grown the child-like, unreflecting, and almost instinctive love of country, which distinguishes a rude age, patriotism and public spirit, as a sentiment diffused through the community, can only exist under a democracy" Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (I)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 87.

La vida política local - s'ha afirmat- té uns avantatges educatius més interessants inclòs que els que es puguin donar en l'àmbit nacional. Repassant les diferents modalitats de participació ciutadana²⁷⁷ en el govern, comprovem que a més de les derivades de la pròpia llibertat d'expressió i reunió, estarien en el cas de la vida local la possibilitat - aquí no tan remota com en el cas nacional- de ser elegit²⁷⁸.

Mill assegura que en aquesta esfera es dóna la possibilitat d'educació²⁷⁹ de la ciutadania mitjançant les seves possibilitats de participació²⁸⁰ a diferents nivells - sobre tot, si com pensa ell, no és un àmbit ambicionat per les classes superiors, intel·lectualment parlant sinó més bé objecte d'interès per part de les classes humils. La relació

277 "Except by the part they may take as jurymen in the administration of justice, the mass of the population have very little opportunity of sharing personally in the conduct of the general affairs of the community. Reading newspapers, and perhaps writing to them, public meetings, and solicitations of different sorts addressed to the political authorities, are the extent of the participation of private citizens in general politics during the interval between one parliamentary election and another. Though it is impossible to exaggerate the importance of these various liberties, both as securities for freedom and as means of general cultivation, the practice which they give is more in thinking than in action, and in thinking without the responsibilities of action; which with most people amounts to little more than passively receiving the thoughts of some one elseed." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 535.

278 "...that books and discourses alone are no education – escriu; that life is a problem, not a theorem; that action can only be learn in action" Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)* CW. XVIII. 1977, pàg. 168-169.

279 "...that what really constitutes education is the formation of habits; and as we do not learn to ride or write, to ride or swin, by being merely told how to do it, but by doing it, so it is only by practicing popular government on a limited scale, that the people will ever learn how to exercise it on a larger". Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (I)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 63.

280 "A juicio de Mill, al brindar a todos la oportunidad de participar activamente en la vida política, la democracia promueve...la independencia, la confianza en uno mismo y la preocupación por la cosa pública....Supongamos que estamos persuadidos de que los adultos deben poseer....capacidad para cuidarse de sí mismos....ser moralmente autonomos....actuar en forma responsable....aceptar debatir libre y francamente con los otros....tiene la capacidad potencial de desarrollar estas cualidades , y de que el grado en que lo hace depende de las circunstancias que rodean su nacimiento y el medio en que se desenvuelven." R.A. Dahl. 1992, pàg. 115.

entre les autoritats centrals i locals cal que sigui anàloga a la de mestre i deixeble. L'autoritat central, autoritat per mèrits, donarà les indicacions generals pertinents sense baixar als detalls però assessorarà en tot el que faci falta a les locals. Si convé, intervindrà directament quan els errors o la manipulació porti a perjudicar a les minories o a tercers fora de la localitat. Mill resumeix aquestes idees afirmant que mentre el poder pot estar localitzat - podríem dir-ne descentralitzat- el saber cal que estigui centralitzat.

Mill s'esforça per aconseguir l'equilibri entre les necessitats de l'acció, de l'execució i la igualment necessària deliberació que defineix el bé públic, l'interès comú²⁸¹.

Recapitulant el que ha estat aquest capítol, en primer lloc, hem deixat establerta la possibilitat d'una interpretació republicana en Mill pel que fa a la defensa de la centralitat de l'esfera política en la vida social. Si al capítol 2 és mostrava el pensament de Mill a partir dels esdeveniments històrics concrets posant de manifest la rellevància de la història en el desenvolupament de les "ciències de la societat", en aquest capítol s'ha posat de relleu dos aspectes que tenen continuïtat amb el darrer mencionat: Mill treballa la idea d'un interès comú al qual s'hi arriba mitjançant el tràmit de la reflexió social dels interessos

281 D. Thompson. 1976: l'equilibri entre el principi de competència i el principi de participació.

individuals, compartida pels individus amb interessos. L'interès públic l'entén en dependència d'un procés públic de discussió, i és partidari d'una representació deliberativa recolzada en la participació de tots a incrementar mitjançant una enèrgica instrucció, educació cívica, favorable a la vivència política dels individus integrants de la societat.

En segon lloc s'ha deixat establert en aquest capítol, que la concepció democràtica milleana és en els seus trets més específics, una democràcia sociològica, instrumental i històrica. Per a Mill, les formes democràtiques no són més que una optimització de la seva concepció dinàmica de l'organització social. El que és rellevant en qualsevol organització és la generació qualitativa d'idees i l'àmbit en el que es produiran el proporciona la realitat sociològica històrica, que en aquest cas s'inclina per les formes democràtiques.

En tercer lloc, ha quedat posat de manifest que Mill anuncia l'error polític en curs de centrar amb exclusivitat, i per això mateix ideològicament, el debat polític en la disjuntiva individu vs societat. Individu i societat són dos fenòmens inseparables d'una realitat històrica única que és la de l'època moderna a Europa.

I en quart lloc, s'ha mostrat com les propostes concretes de reforma de les institucions persegueixen un objectiu

principal que era el de l'elevació de la cultura política, i per tant, s'afegia nou principi als ja mencionats de competència i participació, i aquest era el de qualitat del procés deliberatiu.

4 . La llibertat

S'ha argumentat en el capítol anterior que la teoria de la democràcia de Mill està pensada com un instrument d'elaboració de l'interès general a partir de la institucionalització de la participació i de la deliberació del major nombre possible d'individus que reuneixin els requisits de la "convicció intel·lectual" sobre com exercir la vida pública, l'equivalent al que coneixem com a virtut cívica; també s'ha argumentat que el desenvolupament institucional proposat per Mill pretenia ser coherent a aquesta concepció deliberativa i havia estat pensat tenint en compte la naturalesa mateixa de l'activitat política simbolitzada per l'esperit de la *politeia* clàssica, i preservant els tres principis que són els de "competència", "participació" - als que es referia Thompson²⁸² - i "qualitat", adequades a la complexitat de les característiques històriques de la modernitat. Aquest plantejament el basava Mill en una concepció antropològica desenvolupada en la seva teoria de la formació del caràcter, la qual contempla el ser humà des de la doble dimensió - com a mínim²⁸³ - psíquica i social.

282 D. Thompson. 1976.

283 En aquests segles es posen les bases de l'estudi de la ment en obres que Mill segueix amb atenció sobre la relació entre operacions mentals i organisme físic. Mill es referirà als treballs del seu pare (James Mill, *Análisis of The Phenomena of The Human Mind*) als del

La nova cultura cívica a la que fa referència Mill depèn de l'encert d'aquesta concepció antropològica i també de l'anàlisi històrica. Per a Mill la democràcia dels antics no serveix per als temps moderns, encara que no per les mateixes raons que esgrimí Constant. Les raons d'aquest últim eren netament liberals, és a dir, de garantia de la defensa de la llibertat individual en sentit negatiu i per la idea d'una separació radical entre societat civil i poder polític. D'haver-hi democràcia en el sentit liberal, aquesta consistiria en el desenvolupament dels procediments que garantissin en cada moment que el poder polític no pogués ultrapassar els límits dels seus deures protectors sobre la propietat i els drets civils. En canvi per a Mill, la raó era que no es podia pretendre reinstaurar la democràcia antiga mecànicament a la modernitat però sí inspirant-se en el mite de l'esperit participatiu i deliberatiu, això és, l'esperit de cercar la convivència dels individus com a ciutadans compartint entre tots el futur de la "politeia". Entre uns i altres s'obra l'abisme de dues concepcions antropològiques radicalment diferents com també era diferent la consideració que els mereixia la història.

L'antropologia de Mill l'hem vista configurada per una epistemologia de caràcter empirista que es desenvolupa en tots els fronts disciplinaris en consonància amb la irrupció

en el segle XIX de les ciències socials. La història, disciplina d'aquestes darreres, li ha proporcionat l'argument de la rellevància del coneixement, de les idees com a motor dels canvis estructurals els quals per a ell queda clar són de caràcter rupturista respecte de les societats premodernes, ruptura que comença amb la subversió de l'univers cultural catòlic hegemònic de l'etapa medieval. Es deia aleshores que per a Mill la transició necessitava ser completada amb l'elaboració d'una nova cultura compartida que es reflectiria en una actitud individual generalitzada a la manera del que anomena "convicció intel·lectual". Aquesta convicció consistiria en què tots i cadascun dels individus assumirien l'existència positiva d'una esfera pública en la que tractar sobre els afers de la societat i on dirimir els conflictes d'interessos elaborant i decidint l'interès general. Per aconseguir aquesta consciència de politeia hi tindrà un paper destacat l'educació cívica que és la que facilitaria que les conviccions intel·lectuals arribessin al més gran nombre d'individus possibles. Aquesta cultura compartida no és altra que la formació de l'hàbit de la reflexivitat. Es tracta, com descriu a *On Genius*(1832), de crear els hàbits de reflexivitat en els individus, habituar-los en la distància reflexiva respecte de la immediatesa dels seus desigs i impulsos i també dels interessos sectaris.

Amb aquesta reflexivitat els interessos originats en l'individu adquireixen una dimensió nova i poden ser contrastats amb altres transformant-se en interès comú, interès general de la societat. A través d'aquest procés inacabable, allò que era abans un interès particular es transforma en una aportació que no pretén l'exclusivitat egoista ni reivindicar figurar com una veritat inamovible pera tot els ciutadans.

Aquesta teoria de la democràcia indisociable de la seva concepció sobre l'interès general és la que dóna peu a defensar aquí que Mill és un pensador no només continuador de la tradició republicana en la seva vessant democràtica - interès general diferent a la mera agregació d'interessos individuals - sinó un renovador de la mateixa a partir de les noves condicions sociològiques i les aportacions del saber humà iniciades amb els naturalistes i materialistes de la il·lustració i continuades pel moviment positivista del segle XIX.

Coherent amb l'esperit republicà de la seva teoria de la democràcia Mill desenvolupa la seva teoria de la llibertat. Si la seva teoria sobre la democràcia ha estat objecte d'incisives crítiques des de les ideologies aparegudes en el segle XIX, també la seva teoria sobre la llibertat que desenvolupa a *On Liberty* (1859), ja des del mateix moment

de la seva publicació²⁸⁴, ha merescut comentaris adversos. Fins i tot els seus amics i col·legues tenien les seves reserves sobre que pretenia Mill amb *On Liberty*, amb anterioritat fins i tot a la seva publicació. Bain, en la que es coneix com la primera biografia sobre la vida intel·lectual de Mill, escriu que l'amic Grote²⁸⁵ li confessà les seves reserves pels comentaris que li havia fet Mill sobre els continguts de l'assaig (*On Liberty*) quan l'estava preparant. Aquests comentaris anaven en la direcció de vincular la llibertat amb alguna mena de control de la conducta individual, un control que ultrapassava els límits considerats admissibles de protecció de la propietat i dels danys directes sobre els individus; era un control que feia referència a formes de viure i de conducta²⁸⁶. A continuació, del que es tractarà és justament d'examinar en què consisteix aquest control i quina relació hi ha entre aquest i la seva preocupació pel que pensa són els perills que amenacen la llibertat dels individus en les societats modernes. A través d'aquesta anàlisi de la teoria de la llibertat desenvolupada per Mill es mostraran les dificultats, un cop més, d'encaix amb el concepte de llibertat del liberalisme ortodox i, en conseqüència, és

284 Pyle recull en un volum les significatives reaccions crítiques que en el seu moment va provocar l'aparició de *On Liberty*. A. Pyle (ed), *Liberty, Contemporary responses to John Stuart Mill* 1994

285 A. Bain. 1993.

286 J. Hamburger. 1999.

podrà constatar que les recriminacions del liberalisme ortodox són totalment justificades.

En concret del que es tracta a continuació és reinterpetar el pensament de Mill com hem vingut fent, que en aquest cas consistirà en revisar el concepte de llibertat tractant de demostrar que Mill, a la manera de la tradició republicana, vincula a una teoria sobre la igualtat basada en la virtut cívica.

4.1. Llibertat i progrés humà

Ja s'ha dit que el radicalisme i utilitarisme polítics tenien com a meta la reforma de les institucions polítiques. En aquest sentit, Mill era un reformista com ho foren Bentham i el seu pare. Com aquests, està imbuït de la idea de progrés la qual, per a ell, n'era una evidència empírica el desenvolupament de la cultura material de la civilització europea, facilitada per l'aparició d'un nou tipus de coneixement, d'idees. En el cas de Mill, aquestes reformes perseguien l'adequació de les estructures polítiques a una societat d'individus que poguessin defensar els seus interessos de manera discursiva i reflexiva. Condició bàsica per al manteniment d'aquest progrés en termes de millores reals, era assegurar el desenvolupament

intel·lectual i cultural²⁸⁷, i per això era fonamental promoure les condicions adequades a aquest desenvolupament. I quines eren aquestes condicions bàsiques? Doncs, seguint les passes d'un altre republicà anglès, Milton, es tractava fonamentalment de garantir la "llibertat de pensament, d'expressió i d'estils de vida", llibertat que es converteix d'aquesta manera en la llibertat essencial, per a Mill, de la modernitat.

Mill no concebia la llibertat com un fi en si mateix, ni menys un atribut ontològic d'un ésser humà ideal. Tampoc té que veure amb la traducció de la llibertat "divina" medieval a un naturalisme secularitzat, a la manera del pensament polític naturalista del XVII. De la llibertat en fa una màxima instrumental que adquireix tot el seu significat a partir del diagnòstic que fa Mill de la societat moderna i el lloc que ocupa el coneixement en ella. La llibertat és un instrument amb dos objectius complementaris, un, l'alliberament de l'individu de les constriccions socials i polítiques relatives a les circumstàncies històriques del moment, i, dos, l'efectiu potenciament de la creativitat, l'energia i la vitalitat individual.

En la presentació de quins seran els continguts del seu assaig -*On Liberty* - avisa des del principi que aquest no té

287 W.T. Bluhom. *¿Fuerza o libertad?* Barcelona: Editorial Labor 1985.

per objecte el tema de la llibertat individual respecte del poder polític (control del poder polític, del govern i de l'estat), que considera suficientment "estudiada", si nó que té com a propòsit tractar d'una altra tipus de llibertat que és per a ell l'autèntic substrat de la primera. De la llibertat de la que vol parlar és la de l'individu respecte del poder coercitiu, de constricció, exercit per altres individus. Ens quedem, doncs, en el terreny de la societat civil. Pot ser molt bé, argumentarà Mill, que a l'individu se li reconegui la llibertat respecte del poder polític però de poc li servirà aquesta llibertat política sinó té la garantia que prèviament no pugui desenvolupar-se com a individu lliure dins de la societat. En definitiva, l'individu, segons Mill, ha d'estar tan protegit de les arbitrietats de l'estat com de les que puguin provenir de la propia societat²⁸⁸.

Ja s'ha mencionat la vena "estratègica" de Mill, i en aquest sentit, *On Liberty* no és una excepció respecte de la resta d'assaigs. Cadascun d'aquests pretenia desenvolupar algun concepte particular que aprofundís en alguna de les dimensions de la seva filosofia social i política i de la seva teoria de la cultura per a les societats modernes. L'objectiu era evidenciar les dificultats en forma de mancances teòriques i conceptuals o de resistències ideològiques i

288 F. Requejo. 1990, pàg 90

culturals que posaven en dificultats el particular projecte reformista de Mill²⁸⁹.

La “llibertat de pensament, d’expressió i de formes de vida” era, en aquest context, una prioritat en els dos sentits abans expressats, d’una banda, venia a desenvolupar la teoria més enllà dels tòpics liberals individualistes, traslladant el problema de la seva realització no en les relacions entre individu i estat sinó en les relacions entre l’individu i els altres individus, per tant en termes de cultura social. Per altra banda, l’univers de *On Liberty* és, també, una reivindicació de la llibertat individual al mateix temps que una denuncia dels principals enemics d’aquesta llibertat, el propi individu en la seva deficient formació de caràcter i la deformant manipulació per part d’una cultura social nefasta. Dit d’una altra manera, la pitjor amenaça per a la llibertat individual és privar a l’individu d’una vida enèrgica i vital darrera de la qual s’entén està un individu reflexiu, creatiu i imaginatiu, en definitiva un individu que pot ser virtuós. A la manera de veure de Mill, aquest individu virtuós està en perill no per un poder polític intervencionista o despòtic sinó pels efectes d’una cultura social embrutidora i tirànica.

289 Un altre text emblemàtic és el *The Subjection of Women*

Sens dubte, la irritació que es detecta en les pàgines de *On Liberty* es pot resumir en la denuncia contra el que Mill anomena una “individualitat miserable”, resultant d’unes circumstàncies socials també miserables. El pitjor enemic al que feia referència Mill en altres obres seves des d’una perspectiva política, com per exemple veiem a *Consideration on Representative Government* (1861), es despatxa aquí centrant-se en la dimensió socio-cultural. Malament es pot desenvolupar una reforma política democràtica, sostindrà Mill, si nó es presta atenció als problemes que tenen els individus en les relacions socio-culturals de la seva existència. Si com s’ha vingut argumentant, Mill entengué que l’època moderna era l’època del “coneixement” i també de la societat com a nova realitat (abans limitada a uns pocs i ara a la majoria), aleshores, el progrés tenia que mesurar-se en termes de creixement intel·lectual i aquest creixement era inseparable del creixement intel·lectual individual i poques possibilitats hi ha de creixement si les condicions en són contràries. Contràries sobretot si tenim en compte que quan Mill fa referència al creixement intel·lectual està pensant en la capacitació de l’individu com a ésser reflexiu, condició que per a ell és la condició de la virtut cívica imprescindible per a una vida política com la que es

descrivia en el capítol anterior en parlar de la seva teoria de la democràcia deliberativa.

4.2. Llibertat i caràcter

A *System of logic* (1843) i al ja citat capítol VI dedicat a les ciències socials, Mill insisteix que l'aspecte més important per a l'estudi de la conducta humana està centrat en el procés de formació dels caràcters individuals. La triada de caràcters - individual, social i polític, a la que acompanya també l'anomenat caràcter 'nacional' - és la concreció de la condició individual, social i política de l'ésser humà. Ja en aquest text Mill puntualitzà, sobre el tema de la llibertat, el fet que en la conducta humana el "principi de necessitat" amb el que s'opera en l'establiment de relacions causals entre diferent fenòmens naturals és inadequat per a descriure la conducta humana. La plasticitat i flexibilitat amb la que concep Mill les condicions de desenvolupament de la personalitat el du a afirmar que no es pot demostrar en cap cas les relacions de "necessitat" i que més aviat el que evidencia l'experiència és el ser humà és capaç de modificar des d'ell mateix les circumstàncies que conformen la seva conducta.

Així que, a escala individual, la llibertat és la porta d'entrada a la possibilitat individual de modificar l'efecte determinant de les circumstàncies que l'envolten, i

aquesta possibilitat inclou la modificació de les nostres percepcions i energies conformades biogràficament²⁹⁰. Mill entén l'ésser humà bàsicament en termes energètics que es manifesten en sentiments, emocions y aquests condueixen a comportaments i maneres de percebre la realitat variables i diversos. En les condicions d'una era del coneixement i de l'impuls de la civilització industrial del segle XIX, l'efecte és una societat de masses, amb un protagonisme d'aquestes desconegut fins al moment, aleshores, l'individu ha de fer-se amb el control de la seva energia, de la seva vitalitat, en definitiva, de les seves facultats psíquiques. Forma part de la construcció del seu futur ús de la llibertat social el que faci créixer un caràcter fort i no dèbil. En les seves específiques condicions físiques i psíquiques, el caràcter fort comportarà prendre la direcció de les seves accions. La qüestió és si s'està a temps per salvaguardar la formació del caràcter individual, d'aquí que la seva principal preocupació sigui la força de l'opinió pública del moment. El risc és, doncs, greu i concret; no es tracta en cap moment d'una discussió teòrica sobre la llibertat en termes abstractes i metafísics.

Contra tota mena de determinismes - fisiològic, psicològic,

290 "A man's choices are, indeed, conditioned by his character, but his character is not something that he has no power to alter. The circumstances which form it include his own desires, and on such desire, which can often be realised, is the desire to make himself, in some degree, a different sort of person. In Mill's view 'this feeling, of our being able to modify our own character if we wish, is what constitutes our feeling of moral freedom'. A.J. Ayer. "Introduction". A: *The logic of the Moral Sciences*. London: Open Court Publishing Company. 1988, pàg 13.

sociològic i cultural (moral) - l'individu té la possibilitat d'exercitar aquesta reflexivitat, i és qui en última instància recrea les condicions de conformació a les quals està sotmès. Depenent de la voluntat 'reflexiva', dirà Mill, l'individu construeix l'autodisciplina d'hàbits i rutines que facilitaran interioritzar la pròpia responsabilitat davant els impulsos i desigs immediats.

Com és habitual en tota l'obra de Mill i en raó del seu activisme reformista, les seves anàlisis descriptives incorporen propostes prescriptives i normatives. Naturalment que entre unes i altres s'hi troba el diagnòstic avaluatiu sobre l'estat en el que es troba la societat britànica i per extensió l'europea. El diagnòstic avisa sobre les dificultats amb les quals es troba l'exercici de la llibertat en els termes que aquí s'ha explicat. El pessimisme s'accentua quan l'anàlisi tracta de la situació en la societat britànica. Així, escrits com *The Spirit of Age* (1831) i *Civilization* (1836) donen conte d'una situació social extremadament amorfa i acrítica. També a *On Liberty* i a *Consideration on Representative Government* aquest diagnòstic pessimista s'expressa quan es refereix a aquelles situacions en les que s'afavoreix la manipulació de les ments individuals, i en cas polític, en els perills del desenvolupament de la ja comentada "falsa democràcia" i, en general, en les referències a la passivitat dels

“governats” respecte de les decisions polítiques dels “governants”. En tots aquests casos, però, les minories que es sostrauen a la passivitat i a la manipulació constitueixen una esperança pel seu caràcter obert a la resta de la societat en termes de virtut cívica. Aquestes minories, també individualitats, mai les formula en la seva teoria sobre la llibertat en el sentit de ser per norma les úniques i els únics que poden accedir a la llibertat. En aquest sentit i resseguint la seva teoria del caràcter no hi en Mill una intenció elitista sinó el reconeixement que des de l’observació tal caràcter és variable i divers.

És més, com succeeix amb la seva teoria de la cultura i la seva teoria de la democràcia també la llibertat està pensada per al major nombre possible d’individus. En referència a les condicions de la societat moderna, Mill defensa la conveniència que la llibertat “cívica” plena de la que s’està parlant sigui accessible al major nombre possible d’individus amb semblants arguments de caràcter socio-històrics com els que aconsellen la implementació d’una democràcia representativa de tipus participatiu, arguments als quals s’ha fet referència en el capítol anterior. Seran les circumstàncies històriques les que facilitaran o impediran que això sigui possible, però en qualsevol cas les minories i individualitats esmentades tenen interès en l’extensió de l’educació cívica i la

possibilitat d'ampliar les aportacions gràcies a aquesta extensió²⁹¹.

S'han donat dues menes de crítica a aquesta concepció de la llibertat. D'una banda estan els que la denuncien per excés de racionalisme resultat de les males influències rebudes per Mill de les filosofies racionalistes europees. Respecte d'aquesta crítica el judici d'intencions extrapola la teoria de Mill si retenim el concepte de raó o racionalitat emprat per aquest pensador i del que se n'ha parlat anteriorment. Mill utilitza el concepte de raó referit a l'activitat reflexiva i per tant dialògica. La segona de les crítiques s'ha referit al caràcter elitista segons la qual la llibertat només seria accessible a alguns, aquells que poguessin adquirir un determinat nivell de coneixements intel·lectuals, una mena de savis a la manera platònica. Ja s'ha dit alguna cosa al respecte. Certament, Mill podria ser considerat elitista si en sentit estricte podés demostrar-se que defensa l'existència d'un exclusiu grup intel·lectual posseïdor d'una superior intel·ligència, i si fos cert que feia dependre la inclusió/exclusió de la comunitat segons els continguts de "coneixement" posseïts pels individus, però ell mai va defensar aquest criteri, en realitat, el que es pot apreciar a *On Liberty* és que va defensar

291 G. Himmelfarb ha estat una de les comentaristes de l'obra de Mill que han insistit en les contradiccions entre el Mill de *The Spirit of Age* (1831) i *On Liberty* (1859). En el primer, Mill es argumentaria en clau elitista i clarament pessimista pel que fa a una democràcia participativa, mentre que el segon accentuaria els seus trets democràtics i participatius.

insistentment que els qui per les seves condicions “biogràfiques” (fisiològiques, psicològiques i de circumstàncies) tinguessin major disponibilitat de l’apreciat recurs del coneixement, aquests no podien de cap de les maneres quedar exclosos (com tampoc ho serien per origen social ni per no disponibilitat de recursos econòmics), i, si alguns haurien de quedar al marge de la comunitat política seria, no per major o menor nombre de coneixements, sinó pel rebuig de la regla de joc bàsica: la convicció intel·lectual compartida amb la capacitat d’actuar conforme a la virtut cívica moderna (és a dir, reflexiva). Que alguns individus estiguin en millor condicions, afirmarà, per a l’exercici de les capacitats intel·lectuals és realista a partir de la seva teoria de la formació del caràcter, procés en el que, ja s’ha dit, la diversitat forma part dels fets observables empíricament.

Per això, la gran amenaça es centra contra la individualitat. Mill denuncia el perill de les masses en ofegar la individualitat i anuncia temps difícils que exigiran molt d’aquells que en tenen control. La brutalitat de les masses reiteradament denunciada per Mill no està referida a la dimensió individual de la ignorància dels qui pertanyen a les classes treballadores sinó a la ignorància de qualsevol individu de qualsevol grup social²⁹² (classe

292 “All classes (it might be said) are in a most imperfect state of intelligence and knowledge ...” Mill, *Rationale of Representation*. CW. 32.

obrera, 'classe comercial', classe mitjana), perquè aquesta ignorància els converteix en una majoria indiferenciada que emergeix com a conseqüència d'una opinió pública basada en els prejudicis.

Si el diagnòstic és pessimista no és, però, fatalista. El propi tarannà reformista generalitzat empeny en el seu cas a un prudent optimisme a mig termini sobre les possibilitats que ofereix les capacitats reflexives de la ment humana i això queda exemplificat en el paper que atorga Mill a l'educació com a facilitador de les condicions més òptimes i per al major nombre pel que fa a la formació de caràcters individuals forts que es projectin a caràcters socials i polítics sense abandonar la pròpia individualitat.

En allò que és més revelador de la seva concepció política sobre la llibertat, Mill compren que aquesta només té sentit quan s'és capaç de fer individus que poden potenciar les seves capacitats en tant que éssers psico-socials, és a dir, psicològicament oberts a la reflexivitat. En aquest sentit, Mill podrà distingir entre dues menes d'opinió pública, una que nega la llibertat i una altra que vetlla per ella.

La primera correspondrà a les per ell anomenades "naturaleses inferiors", i la segona a les "naturaleses superiors"²⁹³. La primera és l'opinió pública del prejudici, dels interessos de classe, de la deformada defensa d'un

293 Mill. *Sobre la llibertat*. 1983, pàg.115 i ss.

desig i emotivitat que és expressió no mediatitzada de l'animalitat de l'instint, que és irreflexiva, que cerca la seguretat i la maximització del benestar egoista com a últim objectiu de l'acció; l'altra, una opinió pública que ha fet de la reflexivitat la seva forma de viure; forma de viure que s'encarregarà de la seva pròpia defensa amb sistemes de control - social i penal - sobre els esperits inferiors; cultura, finalment, que cercarà consolidar-se mitjançant l'educació - socialització - de les noves generacions.

En aquesta etapa de transició que ell afirma es troba la seva generació és important considerar, primer, la importància i dimensió de les forces que s'oposen a la refundació de la societat: la cultura dels antics privilegis reforçada per la cultura del cristianisme sectari que en el contingut i en la forma donen suport a la cultura de la dominació. Aquesta llibertat de caràcter social és fonamental per garantir les condicions d'una *politeia* moderna. Res del que s'ha dit en l'apartat anterior sobre una democràcia "bona" és factible sense una societat que no tingui en la virtut cívica el seu pilar fonamental. La separació entre societat civil i societat política és dissol en una concepció en el que la societat civil és polititza, es converteix no en l'àmbit sacralitzat d'una privacitat que exclou els altres sinó d'una privacitat que no exclou la interrelació amb els altres, és més, que la necessita en unes

condicions de reflexivitat.

En la lectura que aquí es proposa de Mill les relacions entre societat i institució política estan íntimament vinculades. No hi ha escissió entre Societat Civil i Estat. Mill entén que l'actitud social, la cultura que impregna el cos social, és definitiva per a l'èxit de les decisions polítiques perquè remet a aquella convicció intel·lectual de la que s'ha parlat. La demanda d'una nova teoria de la cultura a *Coleridge* i el seu entusiasme per l'experiment nord-americà analitzat a través de l'obra de Tocqueville té a *On Liberty* una renovada elaboració. L'anàlisi de les condicions socials adequades per a la llibertat individual la completa Mill en la seva fonamentació moral amb els seus assaigs *L'Utilitarisme* (1863) i en la seva dimensió de crítica de la religió amb els seus dos assaigs publicats postumament juntament amb un tercer elaborat més tard, però els dos primers (*Nature* i *The Utility of Religion*) elaborats entre 1850 i 1858, és a dir, a la mateixa època que preparava *On Liberty*. A *L'Utilitarisme*, part del material del qual va ser elaborat també a la dècada dels cinquanta (en particular la seva concepció sobre al justícia), el tema serà reconduir la doctrina utilitària sensacionista de Bentham a una defensa de la reflexivitat com a font de plaer intel·lectual. Sobre la religió, la seva crítica va dirigida contra l'ús de la religió i de les sectes quan

esdevenen forces socials projectades al poder polític. No qüestiona, en canvi, un altre ús, que tolera a mig termini, en el que destaca l'orientació comunitària del cristianisme. D'aquest és possible conservar la vessant més "progressista", això és, les idees de justícia, d'igualtat, i les de vincles emotius i sentimentals entre els humans, però en la refundació de la societat, aquesta cultura comunitària cal substituir-la per la representada per la cultura de l'humanisme cívic. En qualsevol cas, si la cultura religiosa cristiana accentua el model paternalista dominador, present en la doctrina, anul·la els seus valors d'altruisme que proclama i per tant allò que els pot vincular a l'humanisme cívic²⁹⁴.

4.3. Llibertat i responsabilitat: la cultura del civisme

En el segon capítol s'ha fet referència a l'afirmació de Mill de que la filosofia anglesa estava estancada i necessitada d'una autèntica revitalització; les raons d'aquest estancament es remunten al trauma no superat dels conflictes civils europeus dels segles XVII i XVIII; dit d'una altra manera i en relació a Anglaterra, segons Mill els anglesos estan estancats en el seu sectarisme; les

294 "La moral cristiana (si així la podem anomenar) té totes les característiques d'una reacció: en gran part, constitueix una protesta contra el paganisme. El seu ideal és negatiu més que positiu; passiu més que actiu ... predica ... l'abstinència del mal més que no pas la recerca enèrgica del bé (Pursuit of Good)..." *Sobre la llibertat*. (traducció i introducció de L. Flaquer) Barcelona: Laia, 1983).

dificultats de reconèixer les seves vinculacions a la cultura europea en una nova era marcada per la internacionalitat de l'economia, i, en definitiva, en el fet que els seus dirigents eren incapaços de reconèixer l'amenaça de descomposició social que es podien percebre en la degradació dels seus costums i hàbits de la població.

És cert que, paral·lelament a aquest diagnòstic catastròfic Mill observa determinats aspectes molt positius del caràcter anglès que són els que li han facilitat aconseguir una posició hegemònica dins de les societats civilitzades, no només situant-los com a primera potència industrial sinó en un forjar-se un caràcter que li repèl convertir-se en el dominador d'altri. Aquesta descripció positiva del caràcter no dominador és la que resumeix la seva manera d'entendre la llibertat. És tracta d'un caràcter individual, afirma Mill, que ha sabut situar a la classe política en el lloc que li correspon, és a dir, en el de servidors més que no pas en el de senyors. Però Mill manté la seva mirada severa pel que fa als símptomes que mostren una deriva perjudicial cap a una societat malaltissa.

Aquests símptomes són els vicis socials: el joc, l'alcoholisme, el llibertinatge, l'ociositat -especialment menyspreable en les classes adinerades - la brutícia, l'auto-indulgència, l'egoisme²⁹⁵. Aquesta individualitat

295 Mill. *Sobre la llibertat*. 1983, pàg.140.

miserable afirma Mill està dominada per la cultura de l'egoisme i es propi d'una formació del caràcter incompleta i desviada.

En el rigorisme mostrat per Mill contra aquesta cultura alguns dels seus crítics hi ha vist, en major o menor grau, el rostre sinistre d'un pensador moralista propens al totalitarisme i a la defensa de la censura sobre les conductes privades. Certament, si prenem com a punt de partida de la seva filosofia social la seva proposta de regeneració cultural, entesa a la manera d'un apriori moral sobre el qual es construeix el seu pensament, acabaríem compartint la desqualificació dels qui l'han senyalat com un autoritari i un censor dels costums no victorianes.

La preocupació de Bain i Grote estaven en aquesta línia en relació a *On Liberty*. Però cal tenir en compte el que s'ha dit sobre la manera de treballar de Mill. En aquest sentit hi ha barrejats els dos nivells d'exposició presents en totes les seves obres, d'una banda, l'anàlisi descriptiva i, de l'altra, les propostes prescriptives i normatives. Una cosa és dir "quina és la situació" i una altra és "quina hauria de ser". Dins de la primera, tenim la corrupció, el joc, la prostitució i, entre altres, la menyspreable subjecció femenina; dins de la segona, que aquest fets no tenen per que ser necessàriament "tal com són".

Entre el que hi ha i el que hauria d'haver s'hi situa la virtut la qual segons Mill depèn de la reflexivitat. No hi ha ni apriorisme ni intuicionisme moral perquè sorgeix de la condició psicològica de l'activitat reflexivo-intel·lectual. El "voluntarisme" sorgeix en la reflexió sobre les necessitats individuals dins de la col·lectivitat tant com la reflexió individual sobre la naturalesa dels plaers individuals. Es tracta d'un hedonisme intel·lectual que no depèn exclusivament de l'individu psicològic, en tant que la reflexivitat obliga a un distanciament respecte de la immediatesa egoista i considera el context de la realitat social històrica. No hi ha naturalisme en el sentit de definició d'una naturalesa humana de la qual se'n derivi necessàriament com cal que sigui el comportament humà²⁹⁶. Per això la llibertat té una projecció política, en el sentit de politeia. En el quadre d'exigències morals - de cultura -, que descriu Mill per a tots i no per uns pocs, hi ha un optimisme il·lustrat sobre les possibilitats de l'espècie humana de construir una esfera pública, una comunitat política, des d'una societat individualment lliure en la vivència social de l'existència. La llibertat social responsable, virtuosa, reflexiva tendeix a situar els individus per damunt de les passions irracionals, per egoistes, que són les que han caracteritzat a la classe

296 Contra Moore i la seva crítica de l'anomenada fal·làcia naturalista a Mill. Vegis M. Warnock. "Introduction". A: Mill, J.St. *Utilitarianism, On Liberty, Essay on Bentham (together with selected writings of K. Bentham and J. Austin)*. London: Fontana Press 1990.

política dels darrers tres-cents anys, i de les que només es coneixen algunes excepcions de prínceps il·lustrats²⁹⁷. En la major part dels casos, dirà Mill, la classe aristocràtica ha destruït les condicions bàsiques per a l'existència de la comunitat política. En front d'aquestes l'esperança és una ciutadania guiada per l'educació cívica.

El radicalisme, en la distinció entre aquestes naturaleses superiors i inferiors mencionades anteriorment, és especialment sever amb els qui tenen majors responsabilitats - és aconsellable que tothom en tingui en major o menor grau, d'això es tracta participar en la comunitat - i els qui ocupen aquests càrrecs per raons de privilegis heretats més que no per mèrits. La inflexibilitat de Mill en alguns dels seus comentaris sobre la responsabilitat i autocontrol la recull en la seva aposta de defensar el radicalisme de la convenció republicana francesa - de la que se'n va fer ressò Berlin²⁹⁸ -, disposada a liquidar a tota una generació dirigent nefasta i incapaç de respondre dels seus actes i de les exigències que el seu paper els reclama.

A la manera de veure de Mill, la regeneració moral, inscrita en una regeneració cultural, reclama una severa responsabilitat social i això no és incompatible amb la llibertat, n'és una garantia. Mill arriba fins al detall sobre

297 Mill. *Rationale of Representation*. CW. Pàg.23.
298 I. Berlin. 1997.

aquestes qüestions. Defensa la responsabilitat sobre les conseqüències del despotisme matrimonial²⁹⁹, en unes relacions sexuals entre gèneres equivalents al maltractament que avui és notícia permanent; famílies desestructurades, incapaces de respondre pel benestar dels seus fills; en suma, una mirada severa contra la debilitat de l'auto-indulgència i de l'egoisme i d'una espontaneïtat instintiva que està convençut està lluny d'un comportament humà entès reflexivament. Aquest és el rigorisme moral que despertà la desconfiança dels defensors de la privacitat en la que reduïren l'ideal de llibertat modern.

4.4. Igualtat i llibertat en democràcia

Malgrat les crítiques sobre un suposat autoritarisme³⁰⁰, *On Liberty* ha sigut considerat durant molt temps un símbol de la defensa de la llibertat individual quedant d'aquesta manera dins de la tradició liberal i en conseqüència com un símbol de la llibertat entesa negativament. Però una lectura atenta descobreix que ni la llibertat defensada és tan "negativa" ni l'individualisme que defensa és tan "individualista". D'una banda, els aspectes de control i

299 Deu anys després de publicar *On Liberty*, el 1869, publica *The Subjection of Women*. En aquest tractat fa un recorregut sistemàtic sobre la desigüetat de la dona amb el mateix sentit de l'oportunitat que caracteritzà el d'*On Liberty* pel que respecte a la sensibilitat sobre les temàtiques que esdevindrien fonamentals e l'evolució de les societats modernes. Precisament, amb *The Subjection of Woman*, Mill respon a la inquietud del moviment feminista emergent. 300 M. Cowling. *Mill and liberalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

responsabilitat de la conducta reclamaven un sentit més positiu que negatiu de la llibertat en la mesura que es dirigien contra les imposicions d'una opinió pública que amenaçava la llibertat més genuïna entesa en termes de reflexivitat ("de pensament, expressió i formes de vida"), per altra banda, la defensa radical que fa Mill de la diversitat ofereix una lectura menys liberal com, d'altra banda, els propis autors liberals han reflectit amb les seves insistents crítiques³⁰¹. Això és així, com es veurà a continuació, perquè la diversitat en Mill es converteix en l'argument a favor d'un concepte de llibertat vinculat a l'altra gran valor de la modernitat, la igualtat. Per mostrar l'argumentació de Mill de que efectivament la seva teoria de la llibertat no encaixa amb la de la tradició liberal cal retornar a la teoria de la democràcia bona que ell formula.

S'ha vist en el capítol anterior que segons Mill la "falsa" democràcia porta a una igualació al preu de la pèrdua de la individualitat. La coherència de mantenir la universalitat dels principis utilitaristes no dona altre sortida que un sufragi universal en el que a cada "home" li correspon un vot. També veiem que Mill no li semblava pertinent aquesta mecànica inferència per la qual cosa recorda que la democràcia és un instrument beneficiós donades les circumstàncies d'una nova època basada en el

301 I. Berlin. 1997.

coneixement i en la seva funció de canalitzador de la nova realitat social, que, a més, es revela com un instrument de gran rellevància educativa de les masses. Les prevencions que inspira en Mill la democràcia no provenen del temor a una presa del poder de les classes populars sinó, com es confirmarà, que el sistema quedi atrapat en la disputa entre interessos partidistes, que el parlament quedi dominat per majories de minories, "... represents little more than a bare majority of the people"³⁰² i que pretenen parlar en nom d'un grup majoritari de la nació. Com recorda Mill, els propis candidats del partit majoritari, sovint són un grup de compromís que està lluny de representar l'autèntica majoria dels membres del partit, i sovint es tracta dels representants més mediocres fruit de pactes segons interessos particulars³⁰³. D'altra banda, la mecànica electoral distorsiona greument la constitució d'una comunitat política seriosa, escriu Mill comentant a Tocqueville a propòsit de les eleccions presidencials als Estats Units³⁰⁴. Hi ha en Mill una preocupació que afecta no només al fet que la democràcia sigui realment un

294 Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977.

303 "... (The) electors who are on a different side in party politics from the local majority are unrepresented. Of those who are on the same side, a large proportion are misrepresented; having been obliged to accept the man who had the greatest number of supporters in their political party, though his opinions may differ from theirs on every other point." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 450

304 "...where, at the election of President, the strongest party never dares put forward any of its strongest men, because every one of these, from the mere fact that he has been long in the public eye, has made himself objectionable to some portion or other of the party, and is therefore not so sure a card for rallying all their votes as a person who has never been heard of by the public at all until he is produced as the candidate." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977 pàg. 451.

instrument per a la salvaguarda de la societat sinó també per tal que en la seva pràctica sigui respectuosa amb la llibertat dels membres que la integren.

En realitat, pensarà Mill, la “falsa” democràcia esdevindrà un mecanisme de legitimació del poder de les minories i una marginació legal d’altres minories i fins hi tot d’individualitats que en un altra tipus de sistema podrien ser beneficioses per a l’interès general³⁰⁵. Aquestes individualitats - amb la seva excentricitat - serien una bona resposta contra una de les conseqüències a la que aquest tipus de democràcia abocava, el poder de la burocràcia. Entesa així la democràcia, l’interès egoista, la deformació de l’interès nacional i la corrupció en seran els principals resultats i tota possibilitat d’educació política cívica de les masses s’haurà esvaït.

Si la democràcia pot esdevenir un sistema opressiu, aleshores del que s’està parlant és justament sobre posar en perill l’aspiració humana a la llibertat. En la crítica de Mill a aquest tipus de democràcia no hi ha cap nostàlgia aristocràtica. De fet, reconeix explícitament que la seva reserva pel que fa a les “masses” i que concreta en l’expressió “*The tyranny of the majority*”³⁰⁶, és, compartida

305 “Now, nothing is more certain than that the virtual blotting-out of the minority is no necessary or natural consequence of freedom; that, far from having any connection with democracy, it is diametrically opposed to the first principle of democracy, representation in proportion to numbers. It is an essential part of democracy that minorities should be adequately represented.” Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977.
306 Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977.

pels conservadors, però això no el converteix en un antidemòcrata³⁰⁷. La idea que té Mill d'aquesta amenaça difereix de la dels conservadors perquè fa seva la concepció de la democràcia de Tocqueville entesa com a igualtat de condicions socials i polítiques³⁰⁸. I la qüestió és què entén Mill per "igualtat de condicions". No hi ha ideologia nascuda al segle XIX que no faci referència a aquesta igualtat de condicions socials i polítiques que després s'omplirà de continguts que les farà irreconciliables, igualtat d'oportunitats, igualtat material, igualtat davant la llei en són una petita mostra.

La igualtat de condicions en la que pensa Mill ens retorna a la seva concepció antropològica y a la seva teoria de la formació del caràcter. Com ja s'ha dit, hi ha en el pensament antropològic la reafirmació en una realitat única de la individualitat (psicologia empirista), i de la socialitat. La individualitat i la sociabilitat són fets que emergeixen a la nostra observació i el que cal, diu Mill, és intentar comprendre'ls com a realitat única. Individualitat i sociabilitat són una mateixa realitat i generen en el pla cultural dos valors que han estat escindits ideològicament per la modernitat: la llibertat i la igualtat. Aquesta

307 ... i ha estat adoptada l'expressió pels propis conservadors: "into the Conservative dialect ..." Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 156

308 "By Democracy, M. De Tocqueville, understands equality of conditions; the absence of all aristocracy, whether constituted by political privileges, or by superiority in individual importance and social power. It is towards Democracy in this sense, towards equality between man and man, that he conceives society to be irresistibly tending" Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 159.

concepció de realitat única és la que ha provocat més disparitat d'interpretacions del pensament de Mill.

Però qualsevol d'aquestes interpretacions expliquen més quins han estat els debats del segle XX, caracteritzats per una dura confrontació ideològica, que no pas el que entenia Mill per llibertat i igualtat. Certament, la inevitabilitat de la democràcia, un fet observable considerant en el XIX la progressiva rellevància econòmica i per això mateix social de les masses per a un projecte encara il·lustrat, duia en ella mateixa una demanda d'igualtat política. De fet, aquest fenomen sociològic és anterior a l'explosió de la revolució industrial del XVIII i XIX. Aquest és un fenomen que es comença a viure a Europa a finals del període medieval. L'humanisme renaixentista, i l'individualisme que l'acompanya, comença a qüestionar la rigidesa de la mobilitat social de la societat medieval i aquest qüestionament està modificant els rígids límits d'allò que s'ha vingut considerant com a "societat"³⁰⁹. Hi ha tendència a valorar la igualtat justament perquè hi ha individus diferents.

La qüestió que es debatia respecte Mill i d'altres pensadors socials en l'estret marc doctrinari de les ideologies era, com ser iguals sense deixar de ser lliures; en definitiva, el problema era si es tenia que pagar algun preu per a ser

309 H. Arendt. 1989.

iguals, i a l'inrevés, quin era el preu que es tenia que pagar per a ser lliures. Mill associa en la seva obra les consignes de llibertat i de igualtat com els valors culturals amb els que es posa fi a l'antic règim, sempre entenent que corresponia pensar un projecte de societat en el que tant la comunitat servís a l'individu, com l'individu a la societat. I per fer-ho calia considerar que tant la dimensió social com l'individual estan situades en la mateixa realitat observable dels fets empírics. El caràcter social està present en tota l'obra de Mill, com quelcom constitutiu del fet que en la individualitat està el fet de l'organització social.

Segons Urbinati cal entendre aquesta posició de Mill, la que el separà de l'argument del seu pare, que pretenia fer de les majories el criteri d'un bon govern democràtic, com un intent de convertir el principi de la igualtat en un argument aliat al principi de la llibertat política. En realitat, per a Mill, s'argumenta, seguint a Urbinati en l'intent, la igualtat i la llibertat es busquen. Per a Mill no és només que la igualtat sigui un argument a favor de la llibertat, sinó que la llibertat és, simultàniament, un argument a favor de la igualtat. L'element que els vincula, aquell que dissol l'aparent contradicció, és precisament la diferència, la diversitat. L'argument de Mill és pot resumir en què no hi ha llibertat si no som iguals per a ser

lliures en la nostra diferència; sense oblidar mai que és una diferència que es construeix socialment.

El principi d'igualtat reconvertit a argument de la llibertat subratlla que una democràcia cal que respecti el principi de la individualitat, no de l'individu egoista, sinó del fet que l'individu és divers respecte dels altres i fins i tot respecte a ell mateix, considerat com a ser "biogràfic". Aquest individu - biografia només pot ser entès des de la diferència. La societat i la cultura política del que s'entén per *politeia* parteix de la "convicció intel·lectual d'aquesta diversitat reflexiva que són les biografies individuals. La politeia moderna hi veu una possibilitat en aquesta diversitat (per això s'oposa Mill al gregarisme social) perquè per reflexivitat sempre cal la distància, la consciència sobre un mateix, la interacció amb altres, un diàleg que suposa l'"enrahonar-se" amb un mateix o "parlar amb tercers". La política "virtuosa" és una manera de viure entre d'individus, i en aquest cas els grups o les classes són secundaris o fins hi tot menyspreables si resulten ser sectes o faccions. La teoria democràtica de Mill està pensada per afavorir la diversitat dels individus, d'individus particulars o de minories, no com una política per afavorir partidistament a uns davant dels altres sinó com una política de no afavorir a ningú. Aquest no afavorir a ningú no s'entén en el sentit neutralista del

poder polític defensat per determinades escoles liberals, sinó en el sentit que de la discussió o deliberació en surt l'interès comú i cap dels individus-grups que compartien la deliberació tenien la veritat. I la deliberació mateixa és part d'aquest interès comú, és la "dimensió pública".

D'aquesta manera s'integra la teoria de la llibertat dins de la teoria democràtica, que exigeix un lloc preeminent a la igualtat. En Mill la diversitat és la que fa iguals als individus, iguals en les circumstàncies d'elaboració del seu caràcter, de la seva personalitat. Els individus són iguals en les condicions que requereixen per al seu desenvolupament. I, com hem vist anteriorment, la llibertat és l'instrument imprescindible per garantir aquesta igualtat.

Amb aquesta argumentació, la democràcia deliberativa milleana està en coherència amb aquesta antropologia psico-social allunyada tant dels naturalismes abstractes que postulaven l'individualisme atomista com dels essencialismes holistes de la tradició clàssica, rousseauniana i socialista que jerarquitzava abstractament el grup per davant de l'individu. És tracta, aquesta, probablement d'una de les formulacions més subtils i, tot s'ha de dir, menys ateses del segle XIX des de les files de republicanisme democràtic.

No hi ha dubte que Mill trasllada adaptant-la raonablement a les exigències del seu temps, l'esperit del mite de la democràcia antiga. Una democràcia participativa, que iguala en la institucionalització de les veus dels individus a l'*ecclesia* moderna, en un sistema on l'individu queda protegit no només de l'arbitrarietat del poder polític sinó també de la l'arbitrarietat dels "poderosos" perquè la resistència contra la tirania, en Mill, és també resistència contra qualsevol intent de monopolitzar el que és correcte, la veritat. I aquesta és la llibertat republicana.

Retornant a l'argumentació inicial que mostrava la defensa "social" de la llibertat, per a Mill, en la dimensió social, en la societat civil és on es construeix la igualtat. És deia més amunt que no hi ha llibertat si a l'individu no se'l considera en condició d'igualtat per a ser lliures en la diferència i que la possibilitat d'aquesta descansava en el reconeixement que tots els individus en condicions psicològiques normals són reflexius. Per això Mill entén la política com a un procés discursiu que a més de respectuós amb la diferència, ajuda a prendre decisions i a exercir el control de l'acció del govern. L'assemblea discursiva és un moment d'una comunitat política en la qual la discussió serveix per construir sobre la diversitat d'opinions, és a dir, la igual diversitat; que aquesta diversitat reflexiva,

també, fa comprendre que hi hagi alguns individus més interessats en la participació política, com, igualment, la diversitat explica que hi hagi individus més ben preparats que altres per expressar les aspiracions i reivindicacions pròpies i alienes. Però el que està clar és que la diversitat pot desenvolupar-se només si es defensa aquest marc de relació cívica entre els individus, obert a tots els individus de totes les condicions i origen, social i econòmic. Aquesta és la manera com Mill vincula la igualtat i la llibertat.

Així les coses, Mill dóna un criteri per avaluar a un bon govern democràtic. Aquest serà les facilitats que ofereix el sistema per desenvolupar aquest cos polític, comunitat política, de la que es feia referència en el capítol anterior i que la retrobem altre cop amb la seva teoria de la llibertat. I aquesta democràcia és absolutament contrària a la concepció organicista de la democràcia representativa de les majories, insuficient perquè aquestes construeixen la representativitat sobre la base de suposades identitats pre- o no polítiques (no "virtuoses"), unes identitats que ho són per motius socials o econòmics (interessos particulars), provocant ja en el si de la societat relacions de desigualtat entre els individus.

Diversitat, defensa de les minories, de les individualitats, de que arribi la veu de tots aquells que es vulguin expressar i que ho fan perquè poden, per què són lliures.

Defensant aquesta diversitat, Mill dóna suport al pla Hare³¹⁰ amb el que pretén garantir la igualtat real i la llibertat en una democràcia. Aquest “pla”, amb la seva proposta de llistes nominals i mesures que assegurin la dispersió del vot, pretén evitar el monopoli de la representació per part d’aquells candidats que puguin haver guanyat una popularitat de naturalesa extra-política (“no virtuosa”), - un domini i/o manipulació dels electors per raons d’ordre econòmic o d’ascendència social. En la democràcia representativa que persegueix una major implicació del conjunt dels individus en l’acció deliberativa i de govern cal mesures que reforcin la presència de la major varietat possible d’opinions i de contribucions polítiques. Mill pensa que la proposta de Hare aconsegueix donar una idea del que es podria aconseguir en la polititzada elecció dels representants³¹¹.

Cal tenir en compte per als qui les propostes de Mill els semblin poc consistents, ingènues o idealistes que en el procés de reforma parlamentària, Anglaterra passa per diferents etapes que s’inicien el 1832 i, marquen el rumb

310 Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 454 i ss.

311 “Under this relation the tie between the elector and the representative would be of a strength, and a value, of which at present we have no experience. Every one of the electors would be personally identified with his representative, and the representative with his constituents. Every elector who voted for him would have done so either because, among all the candidates for Parliament who are favourably known to a certain number of electors, he is the one who best expresses the voter's own opinions, because he is one of those whose abilities and character the voter most respects, and whom he most willingly trusts to think for him. The member would represent persons, not the mere bricks and mortar of the town- the voters themselves, not a few vestrymen or parish notabilities merely. All however, that is worth preserving in the representation of places would be preserved.” Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 455.

definitiu envers el sufragi universal el 1888 (sufragi universal masculí), quan Mill ja és mort. El parlament anterior a 1832 és essencialment un parlament reaccionari, en mans dels grans propietaris terratinents i dels nobles³¹². En poques paraules, és un parlament “antic règim” a ulls de Mill, els que vindran a continuació aniran semblant-se progressivament als de les democràcies liberals actuals. Els radicals constitueixen en aquesta atmosfera el laboratori d’idees i iniciatives per reformar aquest estat de coses. En conseqüència, les propostes de Mill pretenen recollir l’esperit del que cal que sigui una politeia moderna en un parlament a ulls seus corrupte. Mill no es partidari d’aquelles mesures que cercant la simplicitat dels procediments puguin igualar els objectius i l’eficàcia de les principals institucions polítiques que són el govern i el parlament. En el context de la defensa milliana de la llibertat aquesta és una defensa de la “llibertat de pensament, expressió i forma de viure” perquè assegura allò que per a ell té més valor des del punt de vista polític, la discussió, el debat, la intel·ligència. Tots els esforços són pocs per aconseguir corregir les conseqüències nefastes d’un sistema democràtic basat en falses presumpcions com seria la de la identificació d’interessos entre electors i elegits, o de generar un cos de mediocritats només

312 J. Abellán, *John Stuart Mill i el liberalismo*. A: F. Vallespín, *Historia de la teoría política*. Vol 5. Madrid: Alianza Editorial, 1993a, pàg 344.

justificada per un procés electoral, falses presumpcions que es converteixen en obstacles per a l'elecció de les individualitats més preparades. Per evitar hegemonies que eliminin l'esperit crític es convenient trobar un sistema d'equilibri en el que les diferents posicions siguin escoltades, enriquint-se tot el procés amb l'antagonisme que es donarà entre elles, sense la vitalitat de l'antagonisme no hi ha espai per a la democràcia³¹³

Mill sembla conscient dels reptes que s'obren a les nacions "civilitzades" i és absurd, pensa, una altra organització que no sigui aquella que compti amb el concurs de la totalitat dels individus, o de la major part d'ells, escollint els millors per la seva capacitat intel·lectual (il·lustrada).

Reconèixer la diversitat és la condició. Serà la diversitat de vitalitat i d'energia de la comunitat la que assegura l'enriquiment, la qualitat, del debat polític. Aquesta diversitat és la saba que alimenta a la comunitat política. Sense ella la democràcia queda en mans d'incompetents i

313 "In the old democracies there were no means of keeping out of sight any able man: the bema was open to him; he needed nobody's consent to become a public adviser. It is not so in a representative government; and the best friends of representative democracy can hardly be without misgivings that the Themistocles or Demosthenes, whose counsels would have saved the nation, might be unable during his whole life ever to obtain a seat. But if the presence in the representative assembly can be insured of even a few of the first minds in the country, though the remainder consist only of average minds, the influence of these leading spirits is sure to make itself sensibly felt in the general deliberations, even though they be known to be, in many respects, opposed to the tone of popular opinion and feeling ... This portion of the Assembly would also be the appropriate organ of a great social function ... This may be called the function of Antagonism. In every government there is some power stronger than all the rest; and the power which is strongest tends perpetually to become the sole power. Partly by intention, and partly unconsciously, it is ever striving to make all other things bend to itself; and is not content while there is anything which makes permanent head against it, any influence not in agreement with its spirit." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 458.

mediocres, i per tant, fàcilment seran presoners no només de la seva incompetència sinó de la corrupció, la qual cosa desencadenarà una inevitable decadència de la societat. Hi ha en Mill una concepció de la diversitat com també una concepció dinàmica de la realitat social que persegueix una comunitat política única però al mateix temps heterogènia. Ningú té la veritat i l'executiu no és infal·lible, per tant, en aquest sentit fuig de qualsevol sacralització d'aquestes individualitats.

És dins de l'educació cívica política que aquests individus podran convertir-se en els dinamitzadors i en la seva varietat promouran l'atenció del conjunt de la societat. D'altra banda aquesta minoria, que com més endavant tractaré de descriure referint-me a la noció d'autoritat en Mill, podrà ser el grup obert als altres que lideri la recuperació de la política. No estan lluny els seus diagnòstics pessimistes de la necessitat de la figura estratègica del príncep maquiavèlic davant els reptes dels manipuladors de les ments individuals e irònicament es referirà a aquells que ataquen Maquiavel i s'obliden de la corrupció amb la que aquell hagué d'enfrontar-se³¹⁴.

314 "La dificultad que los autores han encontrado en entender la moralidad de Maquiavelo, muestra, o bien una crasa torpeza o una falta de familiaridad con la historia de la época. Es difícil creer que alguien haya podido imaginar jamás que El Príncipe era una sátira. El libro tiene todas las características de la más abierta sinceridad, igual que la Historia florentina y los Discursos sobre Livio. Los autores modernos, en su simple, por no decir su estúpida escrupulosidad, no pudieron entender como un hombre que, evidentemente, tenía buenos propósitos, podía tolerar, e incluso aconsejar que se cometieran crímenes". Mill. *Diario*. 1996.

El problema de la democràcia, posats ja en el fet que aquest ha esdevingut una realitat, és, segons Mill, proporcionar a la societat els elements per assegurar la seva resistència contra els interessos particulars i contra una opinió pública deformant³¹⁵. Vistos els resultats és com si Mill afirmés que el perill de la democràcia és que sigui o acabi sent una “democràcia liberal”.

Justament, això és així, perquè en una democràcia el poble es la font última del poder i en no ser el poble una abstracció sinó els seus individus cal una base social per a la defensa de la individualitat, punt en el que es troba la tensió, sembla que irresoluble del projecte democràtic: d’una banda la igualtat i de l’altra la llibertat. Mill, es conscient de la primera i la té en ment per tal de preservar la segona. La igualtat com la llibertat demana individus polítics. Una democràcia d’aquesta mena és per a Mill l’antídot que necessita la societat moderna³¹⁶.

La diferència, en el pensament de Mill, entre una falsa democràcia i una de vertadera hem vist que consistia en

315 “... when the Democracy is supreme, there is no One or Few strong enough for dissentient opinions and injured or menaced interests to lean upon. The great difficulty of democratic government has hitherto seemed to be, how to provide, in a democratic society, what circumstances have provided hitherto in all the societies which have maintained themselves ahead of others- a social support, a point d'appui, for individual resistance to the tendencies of the ruling power; a protection, a rallying point, for opinions and interests which the ascendant public opinion views with disfavour. For want of such a point d'appui, the older societies, and all but a few modern ones, either fell into dissolution or became stationary (which means slow deterioration) through the exclusive predominance of a part only of the conditions of social and mental well-being.” Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 459.

316 “... alone equal, alone impartial, alone the government of all by all, the only true type of democracy- would be free from the greatest evils of the falsely-called democracies which now prevail, and from which the current idea of democracy is exclusively derived Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 467.

què la primera és basa en més que dubtoses majories mentre que la segona pretén ser un sistema representatiu i participatiu per a tots els interessos, intel·ligències, opinions, és a dir pretén afirmar-se com una comunitat política. Per aconseguir-ho, és essencial posar les constriccions - el control - que siguin necessàries per tal de que això sigui així³¹⁷, constriccions per evitar que la diferència sigui homogenitzada. Calen quadres polítics, calen grans individualitats no per exercir el poder tirànicament sinó per a elevar la qualitat de la pròpia *polis*. I això només es pot fer que des d'una llibertat de pensament, expressió i formes de vida radicals, i ha de començar dins de la societat mateixa.

4.5. Els vots sota control de qualitat

Si es cert que, segons Mill, els efectes corruptors del poder corren paral·lels als efectes positius i ennoblidors, és a dir que hi ha de tot, això vol dir que caldrà potenciar aquests segons que són principalment la discussió política i l'educació. En aquest sentit totes les mesures que proposa Mill van en la direcció de provocar els efectes "positius i ennoblidors". És a través de la discussió política i de la participació que Mill esperar es produeixin grans avenços

317 "...All trust in constitutions is grounded on the assurance they may afford, not that the depositaries of power will not, but that they cannot, misemploy it." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 467.

en la massa de la població, escassament instruïda. Per això la democràcia adequadament organitzada és un bé, quan atorgant el vot a tots o a quasi tots permet als individus incrementar la seva consciència sobre l'interès comú. Tot això és certament difícil de congeniar amb un "esperit" liberal per a qui compta principalment la seva retirada "feliç" a una esfera privada sense interferències. I això té que veure amb una llibertat que no és la de Mill. La retirada a un univers privat sense interferència és posat en qüestió per Mill en el fet mateix de considerar el vot com un deure ciutadà i no com un dret³¹⁸.

Mill considera que cada individu es mereixedor de vot; també, que negar-li als individus aquest i procurar que siguin altres els qui parlin per ell és denigrador per als primers³¹⁹, però desconfia en determinats procediments democràtics que tendeixen a convertir-se en instruments contra la pròpia democràcia. Contra els perills derivats de possibles manipulacions, Mill assaja mesures de perfeccionament del sistema i dels procediments tal com va apuntar Macpherson³²⁰. Cal pensar en fórmules concretes que evitin els mals típics d'una societat reclosa sobre ella mateixa, que es veu separada del poder polític. En aquesta

318 Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 489.

319 De la mateixa manera que la diversitat és el vincle entre llibertat i igualtat, es pot considerar la igualtat com a vincle entre la individualitat i la llibertat. M'ho suggereix el Principio categórico de la igualdad de Dahal: "ninguna persona, en general, puede ser mejor juez que uno mismo de sus propios bienes e intereses, ni actuará mejor que uno mismo para lograrlos....Cabe delegar la elección de los medios....Pero no se podría ceder....el propio derecho a juzgar ...si los resultados favorecen los intereses propios." Dahl. 1992.

320 C.B. Macpherson. 1982.

línia s'hi troben en Mill propostes a debatre sobre la regulació dels vots, i no només d'aquelles més mencionades pels seus crítics liberals, el que el vot de determinats individus pugui tenir més valor que el d'altres, sinó en la regulació d'individus-vots segons temes a debat - en la elaboració dels pressupostos, per exemple³²¹. L'objectiu és el d'incrementar la qualitat de la vida política. I l'increment és possible apel·lant a la condició d'éssers “intel·ligents”, reflexius. Es tracta de mesures contra el perill del populisme, -gregarisme, irreflexió, clientelisme, seducció, espectacle- que tan nefastes conseqüències té per a les societats industrials modernes. La llibertat també s'ha de definir seguint un principi de qualitat.

Entre el sufragi universal i l'educació, Mill pensa que l'educació té prioritat. L'educació permet avançar gradualment cap a un sistema que tingui en l'individu cívic, reflexiu, el seu valor essencial. I els èxits en l'educació es convertiran en un dels principals criteris per decidir sobre la bondat d'un govern. Tot el capítol VIII del *Representative Government* està dedicat al tema de

321 Dahl ho explica de la següent manera: “Toda persona sujeta a un gobierno y a sus leyes tiene el derecho irrestricto de ser miembro del demos ...” (...però, segons el ...) “...Principio contingente: Solo las personas calificadas para gobernar pueden ser miembros del demos, pero todas ellas deben serlo.....” Per a Dahal, Mill no fa més que explicitar el que estava implícitament a Locke i Rousseau. El criteri d'idoneïtat és el que prima, “sobre cualquier principio, ya sea categórico o utilitario ... Mill opinaba que en la Inglaterra de su época, muchas clases de adultos no cumplían con este requisito, y por ende debía negárseles el sufragio hasta que adquiriesen la idoneidad de la que entonces carecían”. R.A. Dahl. 1992, pàg 131-138.

l'educació, una educació que s'ajusta als canons del republicanisme clàssic. L'educació, per a Mill, és una qüestió d'estat³²².

La implicació directa de l'educació és la que du a Mill, per exemple, a afirmar que el dret a vot i el valor "assignat" no està donat de per vida a ningú. De la mateixa manera que alguns no el tindran en raó de la seva escassa cultura i se l'hauran de guanyar, altres el poden perdre en no provar que en fan un bon ús³²³. La política és també un instrument educatiu en la interrelació entre els individus.

El valor d'una opinió sobre un tema qualsevol, en el que els individus s'hi juguen els seus interessos, s'ha de poder jutjar en base al bon criteri que amb el que s'expressi aquesta opinió. I afirmant el caràcter dinàmic i processual de la generació d'opinions Mill no veu dificultats a poder distingir sobre l'encert entre dues opinions individuals, perquè sempre és factible que aquesta comunitat reflexiva pugui identificar les més allunyades de les certes o vertaderes.

Mill és tant "polític", és tal el seu convenciment de les possibilitats de la dinàmica discursiva d'aquesta comunitat política, des de la que es defensen els interessos

322 "If there are here ... schools for all, under the superintendence of the state, the test might be a certificate from the teacher ..." Mill, *Rationale of Representation*. . . pàg 31

323 Tot el cap. VIII de Consideration on Representative Government el dedica a argumentar sobre la diversitat de vots, el grau d'instrucció, el tipus d'instrucció i, tot plegat, recordant que el vot és un deure, una obligació del ciutadà, i cal que estigui en condicions per exercir-lo convenientment, això és, a favor de l'"interès general". Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 467-481.

individuals aconseguint reflexivament elevar-los a interès comú, que sosté que en una societat amb cultura política els pocs preparats però amb “convicció intel·lectual” haurien de comprendre la limitació del sufragi com a primer compromís cívic amb la *politeia*. Certament, perillosa aquesta consideració si és pensada fora del context d’una societat “virtuosa”, que no valorés la política en el sentit de valor marc d’una comunitat compartida i si no tingués en l’educació un dels criteris principals d’avaluació del govern.

Però el criteri per determinar qui pot i qui no pot exercir el vot és força complicat. Es contrari a la discriminació per sexe, ètnia, raça i riquesa però no ho és pel que respecte a intel·ligència quan aquesta es entesa com a capacitat reflexiva. Els qui tenen com a activitat professions relacionades amb el coneixement (a la manera com s’entenia des dels *philosophes* il·lustrats) tenen un major avantatge per constituir-se en el grup més sensible a una “convicció intel·lectual” de la cultura cívica que reclama. Conjunturalment, i pel que s’ha explicat de l’anàlisi social i la seva correlació de forces respecte a l’objectiu de la creació d’una cultura política i mai amb voluntat del que ell denuncia com a possible “pedantocràcia” a Comte, pensa que el criteri ocupacional ajuda³²⁴. Altra vegada la

324 “The Democracy, at least of this country, are not at present jealous of personal superiority, but they are naturally and must justly so of that which is grounded on mere

dimensió sociològica dels seu republicanisme irromp amb força. Sociològicament pensarà, com s'avançava anteriorment, que els qui surten afavorits - aquells qui són més apropiats per a l'exercici de la vida política - són els qui és dediquen a les professions liberals. La independència de criteri es dóna més fàcilment en aquesta "classe" cívica i facilitarà la seva opinió de que cal acceptar un sistema sense majories (per això desvincula executiu i parlament, el primer assegura la competència, el segon la deliberació), on el poder es objecte de permanent discussió i lluita i, per tant, on mantenir-s'hi costa tant com aconseguir arribar-hi; si a això últim hi afegim el principi de que la superioritat està en la intel·ligència³²⁵ estarem davant d'una Constitució que necessitarà reflectir tota la complexitat de la realitat cultural humana.

pecuniary circumstances. The only thing which can justify reckoning one person's opinion as equivalent to more than one is individual mental superiority; and what is wanted is some approximate means of ascertaining that. If there existed such a thing as a really national education or a trustworthy system of general examination, education might be tested directly. In the absence of these, the nature of a person's occupation is some test." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 474-475. I, "The natural tendency of representative government, as of modern civilisation, is towards collective mediocrity: and this tendency is increased by all reductions and extensions of the franchise, their effect being to place the principal power in the hands of classes more and more below the highest level of instruction in the community." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977 pàg. 457.

325 "The position which gives the strongest stimulus to the growth of intelligence is that of rising into power, not that of having achieved it; and of all resting-points, temporary or permanent, in the way to ascendancy, the one which develops the best and highest qualities is the position of those who are strong enough to make reason prevail, but not strong enough to prevail against reason." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977 pàg. 479.

4.6. Cultura i llibertat: el compromís de la propietat amb el coneixement

És significatiu que Mill mesuri el grau de civilització pel grau de cultura política d'una societat. I el grau de cultura política s'aprecia en la disposició dels individus a incorporar-se a una societat amb institucions representatives, a la manera que s'ha explicat, és a dir, de forma participativa i entenent que la deliberació és la part realment rellevant d'aquesta cultura política.

En el seu article *Civilization* (1836) contraposa els que serien els trets d'una societat civilitzada amb una que no ho és i se'n segueix que les primeres són aquelles en les quals els individus viuen en ciutats, són riques en agricultura, comerç i manufactures; han desenvolupat un sentiment de plaer en la sociabilitat, han desenvolupat un sistema de protecció dels individus i de la propietat i, finalment, han renunciat els seus individus a dirimir els seus conflictes per la violència. Els factors decisius per desencadenar això que ja existeix "... in modern Europe, and specially in Great Britain..." ha estat l'extensió de la propietat i del coneixement a àmplies capes de la població³²⁶.

326 The gradual emancipation, escriu Mill, of the agricultural, the tumults and bouleversements which accompanied these changes in institutions, opinions, habits, and the whole of social life, which they brought in their train". Mill. *Civilization*. CW. XVIII. 1977, pàg. 120.

El que s'hagi produït aquests avenços no suposa cap garantia per al futur, és més, hi ha elements que poden interrompre i fer entrar en decadència a la societat europea. El progrés no és inevitable en Mill com assegura Kahan³²⁷. Mill està convençut que en l'actual curs dels esdeveniments els avenços qualitius dependran de la capacitat d'arribar a compromisos entre "la propietat" i "el coneixement", és a dir, augmentar la capacitat de cooperació per tal que allò que ha aconseguit la civilització es conservi i s'incrementi³²⁸. En defensa de la democràcia com a instrument de reconeixement de la diversitat i de la igualtat que li és inherent, cal no només que les reformes ho reflecteixin en les seves constitucions sinó també que s'evidenciï en la pràctica de les conductes individuals³²⁹. Aquesta era el lligam entre les seves teories de la llibertat i de la democràcia.

La manera com vincula política i coneixement, per a la nova societat que s'està obrint pas, i de pensar aquest coneixement en termes d'informació i de comunicació ho formula Mill exclusivament a partir del desenvolupament empíric de les societats europees. La diferenciació entre civilització i cultura l'aplica a l'extraordinari potencial del

327 A.S. Kahan. 1992, pàg. 94.

328 "It is only civilized beings who can combine. All combination is compromise: it is the sacrifice of some portion of individual will, for a common purpose." Mill. *Civilization*. CW. XVIII. 1977, pàg. 120.

329 "The distribution of constitutional power cannot long continue very different from that of real power, without a convulsion. Nor, if the institutions which impede the progress of democracy could be by any miracle preserved, could even they do more than render that progress a little slower." Mill. *Civilization*. CW. XVIII. 1977, pàg. 120.

desenvolupament material i, el cultural, entén Mill és una assignatura pendent, un aspecte a completar. És dels primers en copsar la rellevància de la dimensió internacional dels efectes de la civilització industrial i com Marx, li atribueix a aquesta expansió, un progrés que podrà sostenir-se si les metròpolis poden resoldre les reformes polítiques pendents que depenen d'una renovació de la cultura política. El triomf del republicanisme per tot Europa es presenta com una possibilitat.

La qüestió està en què Anglaterra i "Europa" estan construint la seva cultura política i les amenaces que anuncia Mill sobre el fracàs d'aquesta cultura política es confirmen definitivament a finals del segle XIX i es perllonguen en un segle XX; un segle que és, d'entre totes les èpoques de la humanitat, el més destructiu que ha conegut les societats humanes, o si més no, de les que es té notícia.

En les condicions que ell pensa es troben les societats europees modernes - Anglaterra, França, Alemanya - similars en moltes coses al mateix temps que molt diverses, necessiten de ser pensades en la unitat des d'aquesta pluralitat. Mill pensa en termes d'Europa (i Nord-amèrica) a diferència de molts dels seus compatriotes, per als quals la resta d'Europa és el que no són les illes. Mill, també, és

conscient de la internacionalització però no de la mateixa manera en com pensa amb Europa. Els que no són Europa (i Nord-americà) són països a civilitzar.

En recapitular, algunes de les idees centrals d'aquest capítol, s'ha argumentat que la concepció de Mill sobre la llibertat és coherent amb la tradició republicana i en particular amb la tradició republicana democràtica³³⁰, proporcionant de forma anticipada una renovació d'aquesta tradició. Contemporani a la formulació de Constant de la llibertat negativa representada en les democràcies modernes enfront de les "antigues", Mill aposta per una teoria de la llibertat que transcendeix la de Constant; en primer lloc, en defensar la llibertat com a "no dominació", i, en segon lloc, recuperant la idea d'igualtat per una societat que s'ha de reconèixer principalment en la seva reflexivitat. Donada per assumida la rellevància de la llibertat negativa com a control del poder, insisteix en què aquesta a més haurà de tenir en compte la condició dels

330 "The dichotomy between a deliberative republicanism and a rationalist republicanism bore its fruits in the post-Revolution era, when the conceptualization of representative government was perfected. In Mill's time, the English conservatives who opposed a democratic transformation of the state referred explicitly to the rationalist tradition. In spite of his anti-republican stand, for instance, the "reactionary" William Mitford relied on Rousseau who, like Harrington and unlike Machiavelli linked a well-ordered republic to a silent assembly, to corroborate his anti-democratic ideas" I "Speech and the art of disputation were esteemed in Machiavelli's times, not in Descartes' and Hobbes's. Sparta, and its silent assembly, was a model for James Harrington as well as for Rousseau, not for Machiavelli". N. Urbinati. 1998.

individus com ésser creatius i imaginatius els quals vincula a la defensa de la seva llibertat de pensament.

S'ha dit que la llibertat en el seu caràcter instrumental l'entenia Mill en relació a l'objectiu general de l'increment de les capacitats intel·lectuals dels individus. Aquesta és la raó per la qual considera Mill que la llibertat nuclear és la de pensament, expressió i formes de vida. Per ella sola no s'assegura una ciutadania que tingui per objectiu l'interès comú, a la cosa pública, però sí que constitueix un instrument creatiu alhora que defensiu respecte del que considera Mill és el gran problema de la societat de "masses", les societats modernes, que és el de la manipulació de les consciències individuals. Sense excedir-se en el seu optimisme - el diagnòstic a vegades és pessimista i ha donat peu a interpretacions d'elitisme i/o autoritarisme - Mill argumenta que la llibertat permet la constitució de caràcters individuals forts en el sentit de caràcters que han sabut tractar els seus impulsos, desigs i motivacions reflexivament. És aquesta reflexivitat adquirida en unes condicions educatives - la socialització - adequades les que fan créixer la voluntat. La voluntat quan té com a referent l'interès comú, la cosa pública, constitueix el que coneixem com a virtut cívica. Aleshores no hi ha dubte que estem parlant d'una virtut cívica que no té res que veure amb una virtut inherent ni innata a

l'individu i en el que reconeix que per la diversitat de la condició humana la presència en cada individu és diferent en grau i intensitat. És aquesta la autèntica dimensió d'una virtut cívica moderna perquè en ella es reconeix la diversitat com a nota positiva i constructiva de la realitat social de l'individu.

És aquesta llibertat la que posa les condicions d'igualtat entre els individus i la que ha de determinar el tipus de cultura democràtica a la que s'hauria d'apropar tenint en compte les característiques de la civilització europea. Mill va més enllà del republicanisme clàssic per anunciar el que a finals del XX i primers del XXI s'entendrà com un republicanisme no només normatiu sinó que intenta aprofundir en la realitat social i per això mateix és caracteritzarà per ser més sociològic³³¹, és a dir, d'estratègies concretes favorables al creixement d'una ciutadania més activa i participativa.

331 S. Giner. 2000.

5 . L'exercici de la política i de l'autoritat

En els dos capítols anteriors s'han tractat dos temes que tenen una íntima relació conceptual amb el es tractarà a continuació. El primer, al que se li ha dedicat el tercer capítol, ha consistit en el nucli essencial per poder considerar a Mill des de la perspectiva republicana, això és, la defensa d'un escenari públic per a la dilucidació de l'interès general. Allà explicava que Mill va concebre l'interès general en l'interior mateix d'un procés dinàmic que obligava a definir-lo sempre de manera oberta en la discussió, el debat i la comunicació, i, sobre aquesta base, en la interacció intel·lectual entre els individus i els grups. El segon dels temes - capítol 4 -, s'ha mostrat com la concepció antropològica milleana basada en la radical diversitat humana conduïa a articular dos valors "republicans", el d'igualtat i el de llibertat. Es deia, aleshores, que per a Mill no hi ha igualtat sense llibertat i a l'inrevés, i que ambdues estan vinculades per l'experiència de la diversitat. S'ha dit, també, que la vinculació entre aquests dos valors, els quals expressen per a Mill una realitat empírica, era anàloga a una concepció antropològica que entenia l'ésser humà - per la seva formació - sota les condicions simultànies d'individualitat i "socialitat".

Mill concep la llibertat de pensament, d'expressió i de forma de viure com un tret característic i particular a l'etapa històrica que inaugura la modernitat i que anomenarà etapa del coneixement. En aquesta concepció de la llibertat, com ja s'ha exposat, hi sintetitza la seva convicció republicana, d'humanisme cívic, segons la qual la virtut cívica és caracteritzada per compartir una "convicció intel·lectual" des de la que dirimir els conflictes d'interessos i elaborar l'interès general. Per tots aquest elements s'ha defensat fins aquí que hi ha en Mill la idea d'una renovada *politeia* en la que els individus cerquen activament l'interès general renovant les institucions polítiques i generant una cultura política que al mateix temps que protegeix a l'individu de coercions arbitràries del poder polític també tenen cura de les possibles manipulacions de la consciència que pugui provenir de les relacions socials³³². D'aquesta manera s'ha defensat que en Mill continua present l'anhel d'una virtut cívica viscuda com un ideal problemàtic durant el segle anterior i que ell reformula a partir de les condicions històriques - en tots els sentits, epistemològiques, de correlacions de forces i d'esdeveniments que van des de la fundació de la república Nord-americana fins als esclats revolucionaris francesos - dels segles XVIII i XIX.

332 La noció de llibertat del republicanisme defensada per Pettit: llibertat com a coerció no arbitrària vingui d'on vingui. Ph. Pettit. 1999, pàg. 40 i ss.

S'ha dit, també, que Mill reconeix la dimensió sociològica del segle incorporant la noció d'individualitat a partir de la mencionada concepció de la diversitat humana. La diversitat es converteix en el principi sobre el que erigeix la seva teoria de la llibertat i també la seva teoria de la democràcia representativa. Igualment s'ha vist que a partir de les seves anàlisis i del diagnòstic corresponent, el futur polític depenia de la voluntat activa dels ciutadans i que la lucidesa d'aquesta depèn de la capacitat de fer front a les amenaces - en la forma de l'opinió pública i de la "miserable individualitat" - i de l'educació del major nombre possible d'individus.

En el rerafons d'unes dècades reformistes com són les que van dels anys vint fins als quarantes, tota la seva obra conté propostes de reformes de les institucions en la direcció d'una cultura política "reflexiva" i això significava entendre-les - les institucions - com espais discursius, el que Urbinati³³³ anomena, accentuant la proximitat amb el present, espais de 'xarxa discursiva'. L'activitat reflexiva, el debat intel·lectual, és "la cosa de tots" de que tant es malfia el liberalisme ortodox inclinat a veure un nou ordre polític definit fonamentalment en termes de preservació de l'individu entès com un univers

333 N. Urbinati. 1998.

privat³³⁴. Igualment les reformes de Mill s'apartaven de l'ideari d'enginyeria social de l'utilitarisme sensorial de Bentham.

L'argumentació d'un Mill republicà s'ha confrontat amb el negatiu de les crítiques liberals i s'ha contrarestat les genèriques i a cops molt en detall acusacions d'una obra evolutiva sotmesa a circumstàncies biogràfiques que accentuaven la imatge d'un Mill extremadament influenciable - la crisi existencial, el seu matrimoni amb H. Taylor, les influències intel·lectuals dels saint-simonians, de romàntics com Wordsworth i Coleridge - que, segons aquestes fonts, el dugueren a canvis substancials en la forma de pensar. Tot plegat, això explicaria que la seva obra, en el seu conjunt, presents moments contradictoris; d'altres, apreciaren aquestes contradiccions no tant com un reflex del seu procés de maduració com el resultat d'una manca de coherència interna del seu pensament. Les contradiccions assenyalades poden tant referir-se al conjunt de la seva obra com a errors interns a alguns dels seus escrits - per exemple, a *l'Utilitarisme* (1863) o a *On Liberty* (1859) o a *System of logic* (1843). Entre uns i altres afirmaran que Mill no va saber ultrapassar l'atmosfera intel·lectual de l'ascendent classe mitjana professional de

334 Aquesta fòbia per la "cosa de tots" l'escenifica molt bé Sartori referint-se als desapareguts sistemes socialistes: "La erradicación del individualismo posesivo no ha generado en el mundo colectivista ninguna transferencia del cuidado del contexto de lo "mío" al contexto de la cosa de todos. La cosa o la casa de todos está podrida y basta." G. Sartori. 1993, pàg. 93.

l'era victoriana³³⁵. Seria el típic representant de la petita burgesia il·lustrada. Com s'ha vingut sostenint des del principi, s'ha posat en dubte aquestes crítiques i les mateixes han estat utilitzades aquí per apropar-nos a Mill des d'una perspectiva rebutjada pel liberalisme com és el pensament republicà. Així, la llibertat en tensió entre versió protectora i versió discursiva ens duia a la idea d'una llibertat que prescindia de la ingerència o no ingerència i es posicionava com una llibertat amb la que controlar qualsevol modalitat de dominació³³⁶ al mateix temps que reclamava l'assumpció d'una responsabilitat "patriòtica" basada en la seva completa teoria de la formació del caràcter.

S'ha vingut insistint, també des del principi, que Mill des de la dècada dels vint, en particular, des de la famosa crisi "moral", o, simplement, intel·lectual, havia consolidat de manera notable el seu pensament polític, contra el que es deia més amunt, i el que és més important, havia definit les que serien les principals línies estratègiques de la seva tasca com a intel·lectual i com a activista polític. Aquestes línies de treball són aquella teoria de la cultura de la que es parlava al segon capítol a partir de la qual tenien que reformar-se les institucions polítiques angleses. Aquesta reforma tenia present sempre al conjunt de països

335 J. Rees. "The Thesis of Two Mills". A: *Political-Studies*, 1977, 369-382.

336 *On Liberty* n'és l'exemple més representatiu.

“civilitzats”, és a dir, aquells que havien aconseguit arribar a un estadi de desenvolupament en la seva cultura material com el que es donava en països com Gran Bretanya, Holanda, i en menys proporció França i Alemanya; però que per internacionalització, arrossegaria a tots aquells altres que per proximitat quedarien sota la influència d’aquests més avançats.

En aquest context apareix un nou concepte de capital importància, estretament vinculat als anteriors i no menys polèmic per la manera com el tracta Mill. Aquest concepte és el d’autoritat que serà analitzat en aquest darrer capítol mostrant les diferències de contingut notables respecte la tradició liberal. Ja veiem en el darrer apartat com determinades opinions de Mill sobre les conductes socials havien generat, entre els liberals, les corresponents crítiques d’autoritarisme, extensives i complementàries a les d’elitista i paternalista.

En rigor es podria dir que la pròpia doctrina sobre la llibertat fa ineludible tractar sobre com hauria de ser una autoritat que la respectés. Com apunta Raz³³⁷, una doctrina sobre la llibertat quedaria òrfena si nó es plantejés quin tipus de govern és l’adient per garantir la llibertat individual i de fracassar en aquest intent, la conseqüència de la violació de la llibertat duria indiscutiblement, des de

337 “The doctrine of freedom is part of a view of the foundations of legitimacy of political authorities”. J. Raz. *The Morality of freedom*. Oxford: Clarendon Press. 1989, pàg 21.

la teoria democràtica com la que s'ha vingut exposant aquí defensa Mill, a qüestionar la legitimitat de l'autoritat. De fet Mill, s'argumentarà a continuació, dóna resposta a la pregunta sobre si és possible que una autoritat pugui ser democràtica en una comunitat que es caracteritza com a *politeia*.

5.1. Els conflictes

L'estricta concepció utilitarista de Bentham i de Mill pare estava encaminada a una política de reformes socials que donessin satisfacció a les demandes i aspiracions dels individus en la seva dimensió sensible, dimensió que proporcionava un primer registre del sistema de preferències observables i que tenia en el desig de plaer i benestar el factor més determinant. Els conflictes individuals respecte a quina seria la millor conducta podien ser dirimits mitjançant càlculs racionals amb el criteri de triar aquella opció - elecció racional - que minvava el dolor i incrementava el plaer.

Vist així, l'utilitarisme de Bentham servia d'excel·lent complement al lliurecanvisme en consolidar un sistema econòmic que premiava, castigava i corregia de manera espontània les eleccions fetes. Mill com es sabut s'aparta d'aquesta concepció. Si l'individu estava en una continua possibilitat de triar entre diferents opcions per satisfer els

seus desigs, considera que tractar aquest procés conflictiu entre eleccions possibles amb el “càlcul racional” de Bentham era simplificador i superficial. Si s’admetés aquest criteri l’autoritat quedaria legitimada en darrera instància en aquest recurs a una raó calculadora que ponderaria satisfaccions individuals. La resposta de Mill consisteix en cridar l’atenció sobre el fet de la complexitat intel·lectual dels conflictes que viu l’individu, i aquesta constatació l’argumenta en la pròpia experiència individual que exemplifica en la seva pròpia experiència biogràfica³³⁸.

El conflicte, per a Mill, forma part de la condició humana de la qual en tenim coneixement per experiència. Sobre les maneres de resoldre el conflicte els manuals de filosofia política coincideixen en afirmar que l’antropologia estoica, cristiana i cartesiana estan presents en el discurs milleà i es pot seguir considerant així mentre que això no pretengui convertir-se en un argument a favor d’un suposat idealisme que *in extremis* podria comportar pensar en un Mill antropològicament dualista. Fent seva l’expressió socràtica de que és millor un individu insatisfet que no un de satisfet per ignorància³³⁹, Mill introdueix en la seva concepció sobre la condició humana la idea que l’individu, siguin quins siguin els seus objectes de desig,

338 Mill. *Autobiography*. CW. I. 1980.

339 “... better to be Socrates dissatisfied than a fool satisfied...” Mill, *Utilitarianism* 1863, Cap II

l'acció per aconseguir-los demana un grau variable de perseverança, esforç i voluntat. El que està dient, i en una perspectiva que recorda les relacions entre consciència i inconsciència freudianes (convé recordar aquí que Mill com Freud caracteritza l'individu com a energia), que en cadascuna de les persones existeix una tensió per tal d'adequar el desig i l'acció que pretén. En aquesta relació, allò que l'individu fa és forjar el seu caràcter. La formació del caràcter no es independent del medi natural i social en el que està immers l'individu.

Especialment rellevant i delicada per a la resta de les dimensions -social i política - és aquesta formació del caràcter pel que fa a una noció d'autoritat que pugui ser vinculada a la virtut cívica de la que s'ha estat en els capítols anteriors. Abans però d'entrar a mostrar la vinculació de l'autoritat amb l'home "virtuós" cal aclarir que Mill insisteix reiteradament que sigui quin sigui el caràcter resultant del procés formatiu, és obvi que aquest conté un determinat grau d'autoexigència i disciplina respecte d'un mateix en la realització reflexiva dels seus desigs o reformulació d'aquests. Darrera de cada individu, per tant, hi ha un determinat caràcter que pot ser també descrit, així ho fa ell, com a més o menys fort o, el seu oposat, més o menys dèbil i això amb independència de la avaluació moral, de la qual més endavant s'en parlarà,

entendrà com pertanyent a l'àmbit cultural. Al caràcter, en el grau que sigui, se li obren dos camins ben diferents. D'una banda aquesta disciplina adquirida pot donar-se d'entrada en la consecució dels desigs i conductes destructives o merament sensibles a escala individual i de grup (aliena a l'interès general), de l'altra, pot estar orientada a una activitat de tipus reflexiu sobre aquests objectius que són els desigs als quals cal cercar l'objecte pertinent per satisfer-se individualment.

Mill comença a parlar d'autoritat quan tracta de la relació de l'individu respecte de les que sent com les seves necessitats més peremptòries. Ell entén que en la formació individual, l'individu té la possibilitat de erigir-se en una autoritat sobre ell mateix. Quan això és dóna, l'autoexigència i disciplina correspon a les condicions de la naturalesa intel·lectual humana. No només l'individu és exigent pel que fa a la persecució dels seus objectius sinó que ho fa sense deixar-se dominar per la immediatesa del desig, és a dir, es tracta d'una exigència reflexiva. En coherència a aquesta noció de caràcter reflexiu pren forma una concepció de l'autoritat que Mill, com ha fet en altres àmbits, reclamarà sigui congruent amb qualsevol altre tipus d'autoritat que considerem.

Es deia en el capítol 4, on s'analitzava la idea milleana de llibertat, que la llibertat individual es possible en la

manera en com individualment donem forma a aquest caràcter recreant, en interacció amb les "circumstàncies" econòmiques, socials (creences) i polítiques (idees, coneixements per a l'acció) les condicions de la nostra constitució psicològica i biològica, i polítiques. Dit d'una altra manera, en primera instància, el caràcter no és sinònim de moralitat en el sentit tradicional de bones o males conductes. Es pot ser un delinqüent, un criminal i tenir "molt caràcter". Com també es pot tenir caràcter i disposar d'escassa intel·ligència, a la manera en com utilitza Mill el terme. De fet, la moral a partir del segle XIX i fins als nostres dies s'ha vist arrossegada per la dimensió social i política i tindrà que veure amb el major o menor grau de afavorir el bé comú, l'interès general que pot ser molt bé el que coincideixi amb el propi interès. El pensament de Mill n'és un exemple d'aquesta "socialització i politització" de la moral i a diferència de Kant que pretén situar-la en un postulat de la raó, Mill, entén que la moral està lligada a les circumstàncies socials de l'existència de l'individu (d'aquí la rellevància de l'educació i no només d'un suposat accés a la condició de sers racionals). És la interacció amb l'entorn del moment el que incidirà en la creativitat de cadascun dels individus i des de la que en resultaran els comportaments. Si les circumstàncies estan impregnades per les creences d'una

opinió pública basada en "l'interès comercial", aleshores les decisions individuals amb repercussió social i política s'orientaran cap a accions que poc tenen que veure amb l'interès comú. En definitiva, reconeix Mill, no hi ha dubte que determinat "homes de negocis" tenen un gran caràcter, i estan dotats d'una gran astúcia i intel·ligència. El problema consistirà en què, aquesta astúcia i intel·ligència no s'aplica reflexivament sobre els fins sinó sobre els mitjans. D'entre els molts exemples que poden il·lustrar aquest fet considerarem uns fets que a finals del segle XIX són il·lustratius del poder de la nova classe "industrial emergent" i que com aquest cas venien succeint i sens dubte continuarien succeint fins als nostres dies. Es tracta d'uns fets que van determinar l'aparició d'un país i un estat nou, el de Panamà. El fundador d'una les més importants firmes d'advocats de Nova York, Sullivan & Cromwell, i el banquer J.P.Morgan, des del seu còmode despatx novayorkès veieren l'oportunitat d'obtenir grans beneficis apropiant-se de la companyia estatal francesa que construïa el canal interoceànic comprant les seves accions, que en aquell moment havien perdut bona part del seu valor. Mentre, els nord-americans impulsaven la construcció d'un canal similar al sud de Nicaragua. El pla de Morgan i companyia consistia en aconseguir que el congrés nord-american retirés aquest recolzament. Els

poderosos homes de negocis ho aconseguiren amb el suborn dels representants aleshores en el congrés. Si l'objectiu era convertir-se en propietaris d'una extraordinària font de beneficis poc importava la corrupció dels propis representants polítics com tampoc importava que entre les conseqüències del projecte s'inclogués la secessió de Panamà respecte de Colòmbia i la frustració del projecte a Nicaragua. En definitiva, un acord de negocis que polvoritza la política i la moral³⁴⁰.

Es pot tenir molt caràcter i en canvi tenir molt poca cultura en el sentit que menciona Mill de cultura i política. Per a Mill la moralitat no està supeditada a cap principi abstracte ni metafísic ni diví; la moral i l'ètica són cultura, una manera de fer impregnada de "convicció intel·lectual", l'equivalent a la virtut cívica. La del cas de l'exemple, la cultura en curs no era altra que la del benefici.

Entenent Mill que l'aportació de Kant és important pel que fa a l'esforç de construir una ètica il·lustrada - la de l'autonomia i el de la "majoria d'edat" - Mill deixa clares les seves diferències amb el filòsof alemany a l'*Utilitarianism* (1863) rebutjant la necessitat d'un fonament formal i apriorístic del deure moral. No hi ha res a priori sobre el que establir el criteri d'una conducta moral, sinó que la moralitat és immanent a l'experiència del conflicte per la

340 Díaz Espino, O. *How Wall Street Created a Nation. JP. Morgan, Teddy Roosevelt, and the Panama Canal*. New York: Four Walls Eight Windows, 2001.

llibertat entre un individu que està conformat per unes condicions psicològiques i biològiques amb unes circumstàncies amb les que tindrà possibilitats d'interactuar-hi creativament. L'individu té a l'abast la seva llibertat en aquesta oportunitat que li ofereix el ser un ésser reflexiu. Aquest és el plaer intel·lectual al que aspira l'hedonisme mil·leà. En aquest sentit la legitimitat de l'autoritat no podria venir d'un principi moral apriorístic.

La ciència de l'etologia anunciada per Mill, de la que se n'ha parlat en altres moments, tracta sobre això últim, i en el seu projecte calia que es desplegués en les tres variants possibles, a) en una ciència del caràcter individual, b) en una altra del caràcter social i c) en una del caràcter polític. El fet que Mill no desenvolupés aquesta ciència ha estat interpretat de maneres molt diferents. Una part de raó pot tenir Carlisle³⁴¹, quan afirma que Mill prefereix no gaire després d'haver escrit *System of Logic* retornar a una terminologia més convencional i substituir-la pel terme educació. Però també cal valorar un altre aspecte, el que Mill en descobrís la impossibilitat de la mateixa. Mill emfatitza el caràcter plural de les ciències socials, fins i tot prefereix aquest terme que no el de Sociologia. El que reconeix Mill, la seva temptativa n'és un exemple, que les

341 J. Carlisle. 1991.

ciències socials seran “múltiples” o no seran i difícilment es deixarien reduir a una única ciència. Tenia una clara convicció del caràcter interdisciplinar al que obligava el complex estudi de la societat. De fet, avui aquesta pluralitat es prou manifesta i li dona la raó.

Mantenint la seva filosofia social i política, la concreció de les mesures a aplicar s'impregnen de prudència, com també és prudent i pragmàtic per referir-se als enfrontaments estèrils amb sectors tan rellevants com són els de les esglésies cristianes. De totes maneres, és molt més dur amb els qui representen a l'antic règim i als qui conformen una opinió pública amb prejudicis històrics i amb una mentalitat mercantilista que considera nefasta. Allò que resta immòbil és el paper absolutament primordial d'un doble criteri instrumental, el coneixement com el primer recurs per construir una societat en llibertat i l'educació, que inclourà el sentit de la disciplina, de l'hàbit, i rutina que prepara per a la creativitat i la imaginació. La millor arma que té el govern és sens dubte l'educació, educar per a la llibertat. L'única autoritat possible es la que proporciona el coneixement tal com el concep Mill.

5.2. La crisi de lideratge

Es deia més amunt que els conflictes formen part de la condició humana i Mill tenia la convicció que eren

tractables des de l'autocontrol i el procés discursiu intersubjectiu. L'autoritat tenia doncs una dimensió que obligava a entendre-la com la possibilitat de l'individu de convertir-se en líder i autoritat d'un mateix. Ara bé, aquest procés interactiu carregat de reflexivitat pot no trobar les condicions per tal que es desenvolupi. Les condicions per tal que això succeeixi dependrà de la capacitat d'un altre tipus de lideratge que ell fa recaure en el de la "classe del coneixement". De fet, Mill mateix es veu com un exemple de representant d'aquest grup d'activisme polític i intel·lectual.

Mill, s'ha dit, vivia la política de manera intensa i la vessant intel·lectual i reflexiva no és quedava en el mer diagnòstic. Es suficientment coneguda la instrucció que rebé del seu pare, i en algun moment s'ha fet referència a aquest fet i que descriu ell mateix a la seva autobiografia. Però aquesta "instrucció" va més enllà, per exemple, de la lectura dels clàssics en la seva llengua original, llatí i grec, que dominava abans de complir els deu anys, sinó que, com ell mateix explica, el seu pare va ser l'ànima, en l'origen, de l'organització i proselitisme del grup reformista radical que el jove Mill fundà. Aquesta intensa activitat desenvolupada per Mill fou la culminació directa del minucios experiment amb el que el seu pare i Bentham

preparaven a un futur “reformador”: un home d’idees i d’acció per a una nova societat necessitada de reformes.

Sobre l’ideari radical, ell mateix el resumeix amb una enorme claredat pel que fa a raons, objectius, influències i esperit pràctic del que tenia que ser la projecció pública de les seves idees. Poc abans de la seva partida cap a França el 1830, recorda Mill, a la *Autobiografia*, i en la perspectiva de les reformes que semblaven apropar-se, les quals es concretarien el 1832 amb la primera de les reformes electorals que coneixeria Anglaterra durant el segle XIX, el seu diagnòstic de la situació. El país estava desmoralitzat i la causa era l’hegemonia de l’aristocràcia i de l’élite econòmica, desmoralització³⁴² que actuava sobre el conjunt de la societat produint els efectes d’una reacció contra la classe política. Com ell mateix escriu, es donaven les circumstàncies per a una revolució republicana a Anglaterra.

El terme clau aquí és la desmoralització, que ell entenia era la preeminència d’una acció política centrada en els interessos privats menyspreadora dels públics. Aquesta política propiciava el descrèdit de la pròpia política en

342 “I was as much as ever a radical and democrat for Europe, and especially for England. I thought the predominance of the aristocratic classes, the noble and the rich, in the English Constitution, an evil worth any struggle to get rid of; not on account of taxes, or any such comparatively small inconvenience, but as the great demoralizing agency in the country.” Mill, *Autobiography* C.W. I, 1980, pàg. 177.

amplis sectors de la societat³⁴³. La societat anglesa, en el diagnòstic de Mill, patia d'un problema greu de lideratge, de crisi d'autoritat en el sentit doble d'una atmosfera política poc creïble des del punt de vista de l'elucidació dels interessos generals i desmoralitzant per les decisions polítiques les quals estaven directament dictades pels interessos sectaris i partidistes.

Més enllà dels esdeveniments protagonitzats per les diferents faccions polítiques hi havia un element més que incrementava la desesperança. Aquest era la pròpia dinàmica reproductora de la classe governamental que, tal com es produïa, no permetia augurar cap canvi significatiu en la renovació de la classe política, és més, totes les dades insistien en la percepció que el poder no era res més que el corollari dels grups propietaris de les noves fonts de riquesa i dels que les posseïen per herència³⁴⁴.

Aquesta desesperança feia evident que mentre l'estat de coses continués no hi havia possibilitats d'una política educativa diferent que facilités altres procediments en la cooptació i reproducció dels grups dirigents. Els seus articles i també la seva correspondència de just abans de

343 "Demoralizing, first, because it made the conduct of the government an example of gross public immorality, through the predominance of private over public interests in the State, and the abuse of the powers of legislation for the advantage of classes." Mill, *Autobiography* C.W. I, 1980, pàg 178-179.

344 "Secondly, and in a still greater degree, because the respect of the multitude always attaching itself principally to that which, in the existing state of society, is the chief passport to power; and under English institutions, riches, hereditary or acquired, being the almost exclusive source of political importance; riches, and the signs of riches, were almost the only things really respected, and the life of the people was mainly devoted to the pursuit of them." Mill, *Autobiography* C.W. I, 1980, pàg. 179.

1832 oscil·len entre el pessimisme i l'entusiasme incendiari. I entremig d'ambdós, la proposta de democratització apareix, sense recels, com l'únic instrument que pels seus procediments podia oferir una via de solució a aquesta "desmoralització", en obligar als grups socials més poderosos a un canvi, sobretot en termes educatius que "afecta a molts" obligats per la pròpia posada en pràctica de la democràcia.³⁴⁵ Així, que la revolució de juliol del 1830 ofereix sacsejar de nou les condicions polítiques no només a França sinó a Anglaterra³⁴⁶.

Ja s'ha fet constar anteriorment quina era la situació política en aquell moment a Anglaterra, una situació amb hegemonia política clarament reaccionària i, en això, poc diferent, sobre el terreny pràctic, a la que es vivia en el continent. Els objectius de política pràctica de Mill, en aquest sentit, són encara el de la necessitat de canvi de mentalitat: El problema de la societat anglesa no és un problema d'impostos (nota 8) - el debat entre lliurecanvistes i proteccionistes - sinó de lluita estrictament política que exigia expulsar les forces que

345 "I thought, that while the higher and richer classes held the power of government, the instruction and improvement of the mass of the people were contrary to the self-interest of those classes, because tending to render the people more powerful for throwing off the yoke: but if the democracy obtained a large, and perhaps the principal, share in the governing power, it would become the interest of the opulent classes to promote their education, in order to ward off really mischievous errors, and especially those which would lead to unjust violations of property. (...)" Mill. *Autobiography*. CW. I. 1980, pàg 179.

346 "In this frame of mind the French Revolution of July found me. It aroused my utmost enthusiasm, and gave me, as it were, a new existence. I went at once to Paris..." Mill. *Autobiography*. CW. I. 1980, pa`g 179.

estaven desmoralitzant i desacreditant la política, posant en perill l'estabilitat de la nació, el conjunt de la societat, "un mal tant terrible que justifica qualsevol lluita per alliberar-se'n" ("an evil worth any struggle to get rid of"). L'única manera era recuperar per a la política "l'interès general".

L'acció reformista estava en primer lloc dirigida a l'agitació de les consciències, la famosa educació a la que fa referència el text (vegis nota ¹³), que és la que facilitaria la creació d'una nova atmosfera política orientada a la reforma de les institucions. Aquesta acció dirigida a remoure les consciències dels seus compatriotes té un objectiu ben definit, fer comprendre a aquests que les restes de l'absolutisme són capaces de destruir la cohesió social tal com ja havien fet els borbons a França en el XVIII.

Els objectius estan definits, la importància del combat d'idees és indiscutible; així doncs, el quan i el com aquestes són presentades a la societat anglesa són importants per a Mill. La conveniència ve marcada per la necessitat de fer arribar el seu missatge al major nombre possible de ments.

Tots els pensadors reformistes progressistes del XIX, inclosos els utilitaristes Bentham i Mill pare participen en alguna manera de l'esperit republicà de l'època en el sentit

d'un cert esperit prometeic. Hi ha un paral·lelisme amb les vivències polítiques del moment i el mite modern del *Príncep* de Maquiavel. Hi ha quelcom de "maquiavelisme" en com, per exemple, explica a la seva autobiografia els objectius que es marca el grup d'opinió de joves radicals que ell tenia en ment reconvertir en un nou partit polític.

També hi ha un "príncep" en el pensament polític de Mill, sobretot a *Representative Government*. El seu "príncep" pensa cal que l'assumeixi la ja mencionada "classe del coneixement", la classe mitjana il·lustrada, "la gent del coneixement"; un "príncep" anàlog a tants altres prínceps moderns socials del XIX i XX, com el "príncep" de Lenin amb el partit avantguarda de la classe obrera o el "príncep" modern de Gramsci, "l'intel·lectual orgànic", disposat a infiltrar-se fins a les darreres posicions de les institucions burgeses de mitjans del segle XX, i fins i tot en l'actualitat torna a recuperar-se la idea d'un lideratge similar teoritzant sobre la necessitat d'una "classe cívica" en la societat civil des de la que renovar la política³⁴⁷.

Aquest príncep milleà serien els il·lustrats radicals, els millors per a l'assemblea o parlament, els seus funcionaris ben ensinistrats i finalment els més actius a escala local. En suma, portar la política a tot arreu de la mà dels individus millors, els individus més energètics i vitals. Són

347 S. Giner. 2000.

aquests els que facilitaren l'expansió de la *politeia* a la resta de la societat que en major o menor grau - segons siguin les condicions de formació biogràfiques - se'ls convidarà a sumar-se als afers d'aquesta comunitat política. És aquest tarannà el que acaba incomodant a qualsevol liberal en el sentit més ortodox: el polític. El liberalisme "polític" no comparteix el politicisme de Mill; l'econòmic, no comparteix la rellevància atorgada a l'esfera pública amb efectes redistributius. Respecte d'aquest politicisme, John Rawls retreu a Mill que malgrat la seva defensa de la individualitat, incorre en riscos molt grans en desviar-se del tipus de liberalisme més neutralment ortodox del que ell n'és el principal defensor des de finals del segle passat³⁴⁸. S'hauria de diferenciar, dirà Rawls, entre el liberalisme polític pròpiament neutre del que ell anomena liberalismes "comprensius". Dins d'aquests últims hi situa a Kant i a Mill, però a diferència del de Kant, escriu Rawls, el de Mill és un liberalisme comprensiu opressiu³⁴⁹. El formalisme de Rawls no pot admetre el tipus de passió política de Mill. De fet, Rawls i Mill parlen respectivament d'un possible acord previ entre els individus en el que es produiria una acceptació d'unes regles de joc, respectivament, l'anomenat "vel de la ignorància" i "la convicció intel·lectual". Evidentment no

348 Ph. Pettit. 1999.

349 J. Rawls. *El liberalismo político*. Barcelona: Crítica. 1993.

hi ha connexió entre l'un i l'altre. En el primer cal acceptar la hipòtesi de la ignorància mentre que en el segon cal acceptar la il·luminació de la reflexió. El vel de la ignorància fa referència a l'acceptació del que es trobarà l'individu en retirar-se aquest vel, mentre que la convicció intel·lectual milliana reclama que no hi pugui haver mai cap vel. Retornant a Mill, davant de la crisi històrica de lideratge amb els seus efecte desmoralitzadors i deasacreditadors s'explica perfectament bé la demanda de resistència i rearmament, una resistència que alhora prepara una particular ofensiva com la que pretén posar en marxa amb el seu grup de radicals, des de la plataforma de la London Review, - més tard London and Westminster Review -, i, des de l'escalonada publicació de la seva obra de filosofia i teoria política. Si s'intentés resumir les intencions de Mill entre 1830 i 1860 podria dir-se que pensava era necessari "prendre" el poder. En un escenari relativament optimista com el de mitjans del segle XIX, Mill encara veia possibilitats de practicar i fer extensible una rehabilitació de la política. Rehabilitar la política significa entendre que és el poder per fer possible definir convenientment una autoritat que sigui justament el contrari de la que està mostrand-se en aquells moments.

5.3. El poder

En la seva dimensió social, el poder és per a Mill un concepte que es defineix com a relacional, això és, que situa als individus entre ells en una determinada relació. El poder no té cap sentit en termes abstractes i s'entén a partir de la possessió de determinats recursos que són decisius per configurar una relació d'avantatge o desavantatge; d'ascendència o dependència entre individus, entre grups i entre individus i grups. Aquí, a la manera de Hobbes, els "recursos" són la riquesa, la força física i la intel·ligència³⁵⁰ però a diferència de Hobbes, la intel·ligència adquireix unes proporcions que només indirectament són reconegudes per Hobbes, sobretot quan aquesta incloïa la ciència³⁵¹. La diferència de percepció entre Hobbes i Locke sobre la rellevància política de la societat civil marca també la diferència entre el plantejament hobbesià i el de Mill. En Hobbes el poder servirà per protegir a la societat civil d'ella mateixa amb la pau civil que es garantida amb la transmissió dels poders individuals en la llei superior que emana de l'estat. Mentre que en Locke i sobre tot en Mill la societat civil no només

350 "When it is said that the strongest power in society will make itself strongest in the government, what is meant by power? ... To mere muscular strength, add two other elements, property and intelligence, and we are nearer the truth, but far from having yet reached it." Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 380-381.

351 "Las ciencias son escaso poder, por no ser eminentes y, en consecuencia, no ser reconocibles en cualquier hombre. Y tampoco están en todos, sino en unos pocos, e incluso en ellos sólo referidas a escasas cosas, porque la ciencia tiene una naturaleza tal que sólo puede comprenderla quien la ha alcanzado en buena medida." Th. Hobbes, *Leviatán*. Madrid: Editora Nacional. 1980, p.189.

cerca protecció sinó que es vincula al poder participant en ell, ja sigui controlant, ja sigui en la vessant deliberativa de les institucions polítiques generals i locals.

Ja en la perspectiva del segle XIX, la vinculació milleana entre poder social i poder polític és tan estreta com ho és en Marx que vincula poder econòmic amb poder polític en les societats capitalistes. La diferència entre un i altre és que ni la terminologia ni l'anàlisi de les classes socials són comparables³⁵². La crítica que des del marxisme s'ha fet de Mill és justament el que es considerava com una manca de rigor conceptual i, finalment, científic en la terminologia milleana³⁵³. Però prescindint aquí d'aquestes crítiques, la vinculació entre aquestes dues modalitats de poder formen part de la percepció de bona part dels pensadors no liberals d'aquesta època. La idea de la íntima relació entre les dues modalitats de poder és un fet explícitament tractat i coincident entre saintsimonians, Comte, marxistes i, més endavant, fabians i pragmàtics americans, sobretot a Dewey. De fet el poder polític - el govern, el príncep, l'estat - depèn de la correlació de forces que operen socialment en unes determinades circumstàncies. El poder social, dirà Mill, té tendència a convertir-se en poder

352 G. Duncan. 1973.

353 D. Negro. *Liberalismo y socialismo. La encrucijada intelectual de Stuart Mill*. Madrid: Instituto de estudios políticos, 1975.

polític³⁵⁴. El poder social està constituït per “grups o forces socials” aparentment homogenis pel que fa als seus interessos materials, o, i no menys important, a les seves creences. Els corrents d’opinió, per exemple, i com veiérem en anteriors apartats, constitueixen formidables poders – forces socials que s’introdueixen en la política, ens diu Mill, sent capaces de configurar i determinar el sistema de govern, qualsevol sistema de govern³⁵⁵.

Seguint una argumentació marcada pel sentit comú de l’observació empírica, Mill subratlla la diversitat i complexitat de les estructures de poder en les societats modernes, basades en la força dels recursos (economia), en la força de les creences (religió), en la força de l’opinió pública (els prejudicis) i en la del coneixement. La de l’opinió era una modalitat particular i nova de poder en emergència, efecte de l’ascens en les societats industrials del protagonisme de les “masses” (no producte de la democràcia, que, com ja s’ha dir, pensava Tocqueville); i la del coneixement feia referència a la etapa que havia aparegut amb el trencament amb la societat medieval i que

354 “The power in society which has any tendency to convert itself into political power is not power quiescent, power merely passive, but active power” Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 381.

355 “... that opinion is itself one of the greatest active social forces. One person with a belief is a social power equal to ninety-nine who have only interests. They who can succeed in creating a general persuasion that a certain form of government, or social fact of any kind, deserves to be preferred, have made nearly the most important step which can possibly be taken towards ranging the powers of society on its side.” Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 381.

al seu entendre tenia que ser la força que sostingués a la seva reforma política d'esperit cívic.

Segons Mill, totes aquestes forces són mesurables en termes de poder i de correlació de forces entre elles, és a dir, d'avantatge/desavantatge entre les unes i les altres, si bé que de manera imprecisa i inexacte. Això és, no hi ha cap poder absolut que pugui reivindicar per a ell l'exclusivitat d'aquest tipus de relació interindividual que és el poder. Per tant, de la mateixa manera que la bellesa o la riquesa, o la força física, no són absolutes sinó maneres d'establir comparacions entre individus, el mateix passa amb la intel·ligència. Cap de les mencionades es pot atorgar l'exclusivitat del poder en sí. Tot allò que ens fa poderosos està en cadascun de nosaltres, igualment en termes relatius, comparatius.

La relació que estableix el poder entre els individus, es deia abans, és una relació d'avantatge/desavantatge, d'ascendència/dependència. Mill ens dibuixa un quadre sobre quina podria ser la situació - en base a la història - de la preponderància d'un o altre poder. Només cal, Mill insistia, repassar la història d'Anglaterra dels darrers dos segles. Identificar els que tenen poder: les esglésies cristianes, el poder econòmic representat pels grans propietaris; els terratinents; les classes treballadores, a mitjans de segle, ja definides en singular, la classe

treballadora; i, per últim, el poder que d'alguna manera ell representa, allò que representa el radicalisme i els reformadors anunciat en el programa tan vivament sentit i que s'ha mencionat anteriorment a partir de la seva autobiografia. Es tracta, del poder de les anomenades a vegades "classes mitjanes", altres, "classe del coneixement" o "classe liberal". En cap cas, aquesta classe es confonia, amb la "classe comercial" (*commercial class*), com tampoc podia ser traduïda mecànicament a les que avui es coneixen com a "classes mitjanes", aquest ambigu i equívoc segment de la població que alimenten la majoria d'enquestes sociològiques i polítiques contemporànies.

El poder d'aquesta "classe" del coneixement és evidentment la possessió del recurs de la intel·ligència (*knowledge*), i d'una intel·ligència que té que veure amb les aportacions d'una ciència en progressió. Els membres que la integren, segons Mill, són individus de diferents procedències socials que tenen en comú haver adoptat la que per a ell és la gran novetat de la modernitat, el coneixement com a instrument per comprendre la realitat i que es considerat guia de la conducta social individual. La suspicàcia liberal que genera aquest intel·lectualisme basat en les nombroses vegades amb que Mill s'hi refereix afirmant la importància de les idees és el que el fa merèixer la crítica de idealista i intel·lectualista. Però, el

coneixement de Mill no és el de la raó universal que anuncia un món d'idees sinó un concepte que designa un fet, relacional, relatiu i variable. Per això fins hi tot el savi és fal·lible. Ningú en el món pot acaparar tota la riquesa, com tampoc ningú pot acaparar tota la intel·ligència, encara que pot fer com si ho fes que és el cas dels dogmatismes ideològics i de l'opinió pública. També queden descartats els qui cerquen absoluts ni que sigui en un altre "regne". Insisteix per tant Mill en què en el món no hi ha cap poder absolut, i fora del món, la qüestió no té sentit. Els elements constitutius del poder, escriu Mill el 1835, són la " propietat", la " intel·ligència" i el " poder de combinació"³⁵⁶, i la " intel·ligència" si es combina amb la capacitat i hàbit d'actuar es converteix en un poder " formidable"³⁵⁷. Aquest és el poder que ha de prevaler encara que sigui buscant un compromís amb aquell altre poder amb el que competeix, el poder de la propietat, un compromís no obstant que reclamarà la subordinació d'aquest darrer si, com pretén Mill, es vol que triomfi l'esperit públic de la virtut cívica.

Amb la irrupció de la intel·ligència com el més " formidable" recurs del poder en l'etapa moderna es fa

356 "The constituent elements of political importance are property, intelligence, and the power of combination." Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 163.

357 "The knowledge which is power, is not the highest description of knowledge only: any knowledge which gives the habit of forming an opinion, and the capacity of expressing that opinion, constitutes a political power; and if combined with the capacity and habit of acting in concert, a formidable one." Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 163.

evident la necessitat no tant de controlar el poder de l'Estat per tal que no exerceixi violència o coacció arbitrària sobre els individus físics, sinó controlar els recursos de poder d'individus i grups de manera que no puguin dominar les consciències d'altres individus, que és un dels temes centrals de *On Liberty*.

En el seu diagnòstic fa patent la seva preocupació sobre els nous poders socials, subratlla la dificultat que es pugui complir el somni liberal d'una llibertat sense interferència real. Més aviat tot el contrari. La llibertat no es garanteix amb la no interferència del poder polític sobre l'individu, es garanteix reforçant tots els mecanismes d'educació i d'activació de la intel·ligència reflexiva dels individus sobre els fins adients a l'interès general (del major nombre) perquè aquesta és l'única manera de contrarestar la dominació de la *public opinion*.

Mill assenyala quines són les tres dinàmiques principals que en els grups socials actuen amb capacitat de projectar-se políticament: l'econòmica, el sentiment i la intel·ligència. Es tracta de tres forces actives, històriques: (1) la dels "recursos acumulats"; (2) la del sentiment, en el que inclou religió, nacionalisme i prejudicis; i (3) la intel·ligència. Allò que correspon a "l'etapa del coneixement" és la intel·ligència que per altre banda és la que està sacsejant amb noves possibilitats de progrés les

societats "industrials". Aleshores, per a Mill, quan el coneixement s'aborda des de les relacions humanes, *the power of combined action*, és quan la democràcia du a terme un salt qualitatiu³⁵⁸. Mill posa com a prova del seu moderat optimisme fent esment del que considera determinades millores envers aquest "interès de la humanitat", com és el cas de la lluita antiesclavista o la progressió cultural i organitzativa de la classe obrera³⁵⁹. Hi ha indicis no només de progrés científic sinó de progrés educatiu i cívic, i l'entusiasme col·lectiu revolucionari dóna notícia d'aquest despreniment que envaeix als individus quan aquests comparteixen la mateixa convicció.

Aquest avenços son els que mostren la possibilitat d'una tendència futura possible basada no en projectes de classe sinó en projectes relacionats amb l'interès general sorgit d'una nova cultura reflexiva, d'un esperit públic i en el que s'imposen els esperits reflexius³⁶⁰. Aquest entusiasme

358 "It is in this last element, the power of combined action, that the progress of the Democracy has been the most gigantic. What combination can do has been shown by an experiment. of now many years duration, among a people the most backward in Civilization (thanks to English misgovernment) between the Vistula and Pyrenees." Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 165 .

359 "Even on this side of the Irish Channel we have seen something of what could be done by Political Unions, Anti-Slavery Societies, and the like; to say nothing of the less advanced, but already powerful organization of the working classes, the progress of which has been suspended only by the temporary failure arising from the manifest impracticability of its present objects." Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 165.

360 "And these various associations are not the machinery of democratic combination, but the occasional weapons which that spirit forges as it needs them. The real Political Unions of England are the Newspapers. It is these which tell every person what all other persons are feeling, and in what manner they are ready to act: it is by these that the people learn, it may truly be said, their own wishes, and through these that they declare them. The newspapers and the railroads are solving the problem of bringing the democracy of England to vote, like that of Athens, simultaneously in one agora; and the same agencies are rapidly effacing those local distinctions which rendered one part of our population strangers to another; and are making

serà motiu de crítiques i facilitarà la creació d'una imatge d'un Mill "ingenu i dèbil"³⁶¹, d'un idealisme humanista poc rigorós i desfasat³⁶². Però per a ell l'opció és clara. L'objectiu d'una societat que vulgui preservar-se, sobreviure, i no entrar en decadència, ha de confiar en un organització que tingui en la intel·ligència, en el coneixement la dinàmica hegemònica.

Si els poders són relacionals i sempre poden ser descrits en termes de grau comparatiu entre ells - els grups, les sectes religioses, les associacions obrers, els partits polítics de masses - la política serveix per a definir a un grup humà compost d'individualitats i de grups amb diferents poders i interessos. És a dir, que la política és un terme que remet no a una acció abstracte dels poders sinó a individus i a grups humans que mantenen vincles de poder. Es donen bones i males polítiques, és a dir, polítiques que posen en dificultats els individus i els grups, i polítiques que estimulen, afavoreixen, vitalitzen els grups i els individus. Les primeres desmoralitzen, desacrediten i corrompen, les segones tot el contrari, reforcen intel·lectualment (no només sentimentalment, que també) el grup. Aquest és el paper de la intel·ligència que a més demana desenvolupar-se en condicions d'una *agora*, de la xarxa comunicativa de

us more than ever (what is the first condition a powerfull public opinion) a homogeneous people." Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 165
 361 D. Negro, *Liberalismo y socialismo. La encrucijada intelectual de Stuart Mill* 1975
 362 I. Berlin. 1997.

la que parla Urbinati. Només la intel·ligència entesa com a coneixement permet a la societat consolidar-se en el present i assegurar-se el futur.

Parlar que el futur "meliorista" depèn de la intel·ligència dels individus no comporta negar la dimensió econòmica, la del mercat; i tampoc comporta la desaparició de la religió. Però queda clar que allò que no disposen ni l'una ni l'altre és la "intel·ligència". La primera està condicionada per la immediates del seu objecte, la segona està basada en la creença i en conseqüència li manca reflexivitat.

Pel que fa al paper de la religió, no només en farà veure la seva utilitat des del punt de vista de la cohesió i estabilitat de la societat sinó que en farà veure la coartada que suposa per als poder fàctics interessats en què prevalguin el interessos comercials. En el rerafons d'aquestes forces socials - les de les creences de les sectes religioses al món anglosaxó -, i parlant des del món occidental, Mill detecta el vigor dels models culturals que després interessaren i suposaren un referent explicatiu clàssic en els treballs de Weber sobre la contribució d'aquestes al desenvolupament del capitalisme³⁶³. Quan Weber du a terme el seu assaig sobre les facilitats que proporciona la reforma protestant per a l'expansió del capitalisme està recollint i continuant

363 M. Weber. *La ética protestante y el espíritu del capitalismo*. Barcelona: Orbis 1995.

les percepcions de Mill i altres sobre l'evolució de la societat capitalista "liberal" del XIX, la famosa era liberal de Sabine y Gray. És un fet que la fragmentació cultural que suposa la pluralitat de les esglésies cristianes estan potenciant el liberalisme econòmic i parcialment el polític. Ho estan fent perquè elles substitueixen resistint-se a la recuperació d'una cultura cívica laica.

En l'anàlisi de les condicions culturals del moment, Mill té clara la importància de la religió en la seva dimensió política. La correlació de forces respecte d'aquella altra força que està constituïda per la "intel·ligència" no sectària, cívica i reflexiva és delicada. La seva queixa constant de la pèrdua de temps de la intel·lectualitat anglesa respecte de l'ús de la seva intel·ligència en discussions religioses sectàries és tradueix sovint en irritació. En la combinació de forces del moment és factible que la intel·ligència no pugui obrir-se pas. D'aquí que davant de la potència d'aquestes cosmovisions, Mill, de vegades, pensi que el seu objectiu de "renovació cultural" podria accelerar-se a la manera d'un esclat revolucionari. Una revolució radical, per exemple, com la que ell es veu encapçalant en una hipotètica facció girondina d'un parlament britànic reconvertit en convenció republicana³⁶⁴, o, que pensi, segons s'ha vist en el segon capítol quan es

364 " ...and the most transcendant glory I was capable of conceiving, was that of figuring, successful or unsuccessful, as a Girondist in an English Convention." Mill. *Autobiography*. CW. I. 1980, pàg. 66.

parla sobre “les revolucions”, en un plantejament més a llarg termini, segons el qual el camí es fa tant amb les petites com en les grans sacsejades, en una perseverant i pedagògica tasca de seducció del públic anglès. Res està decidit. La història pot mostrar-nos tendències i ajudats per les ciències socials podem orientar l’acció individual, social i política en una determinada direcció, però res no garanteix que necessàriament es superarà aquesta etapa de transició i que ningú, segons Mill, pot assegurar que els perills i les amenaces no acabaran per fer entrar en crisi la societat moderna.

5.4. Poder executiu i poder deliberatiu

Per a Mill la política des de la vessant del que es reconeix avui com el contingut d’una teoria de l’Estat es concreta en les institucions del parlament deliberatiu i organismes deliberatius locals, de l’administració central i local, i del govern executiu. La dimensió executiva de l’estat, el govern, consisteix en gestionar els recursos del poder i els seus gestors són els funcionaris-polítics. En relació a aquests dels quals se n’ha parlat en el capítol sobre la democràcia, l’argument pràctic sobre les avantatges de la democràcia, no es tant que “el poble governi i decideixi

sinó que tingui un bon govern” i que a més el pugui controlar³⁶⁵.

Per a dur a terme aquest control i assegurar-se un bon govern li caldrà recolzar aquest govern. Com seria possible sinó un bon govern? S’ha dit que per a Mill l’acció de govern es recolza sempre en “forces socials”. No hi ha gestió exitosa de la política sense aquest recolzament. Així, cada etapa històrica té les oportunitats polítiques segons les forces socials actuant en la societat. Fins i tot, arriba a argumentar, que si la societat no recolza al governant, aquest per seguir governant hauria de poder contar amb la indiferència del poble, però no amb la seva oposició³⁶⁶. Les circumstàncies de l’etapa històrica en la que viu Mill, li permet argumentar que existeix l’oportunitat d’una política recolzada per una força social que té el recurs del poder en la “intel·ligència”, és a dir que pot fer-se hegemònica entorn a la ja mencionada “convicció intel·lectual”, a un esperit cívic i públic. D’aquesta manera, la política és en Mill, en la seva versió optimista, el lloc on es donen tres tipus d’accions: a) l’elecció de les millors regles, lleis i disposicions de govern i b) la més òptima acció pedagògica i socialitzant amb l’objectiu de

365 “The idea of a rational democracy is, not that the people themselves govern, but that they have security for good government. This security they cannot have, by any other means than by retaining in their own hands the ultimate control. If they renounce this, they give themselves up to tyranny” Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977.

366 Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 413 i ss.

garantir la màxima energia individual subministradora de vitalitat al sistema polític; c) i el més òptim procés deliberatiu. En aquest entramat l'educació es converteix en l'instrument clau no només del govern sinó de la força social que sosté aquesta comunitat política³⁶⁷.

Ja hem vist quan es parlava de l'existència d'un interès comú o general, l'interès de tots, que la intel·ligència aplicada a la política és la reflexió sobre els interessos individuals, és a dir, l'acció discursiva i reflexiva que permet fer el pas dels interessos merament instintius i immediatistes a uns altres de raonats i mediats. Per això, l'anàlisi de les classes socials es fa imprescindible per poder avaluar les possibilitats de cadascuna de les existents en la contribució d'aquest espai comú, públic de debat i deliberació. Les principals classes, de les moltes referències a grups i classes sobre les que parla Mill, interessen aquí per veure l'ampli espectre social, sobre el qual vol recolzar el seu govern de la "intel·ligència". Aquestes són la "classe dels agricultors", "la dels "ociosos" i "la classe instruïda"³⁶⁸. Aquí és on Mill transforma la idea del control sobre el poder sense més, - el control sobre l'estat, típicament negatiu dels liberals -,

367 "Where then, is the remedy"? It is in the knowledge and clear comprehension of the evil. It is in the distinct recognition that the end of education is not to teach, but to fit the mind for learning from its own consciousness and observation: that we have occasion for this power under ever-varying circumstances, for which not routine or rule of thumb can possibly make provision. As the memory is trained by remembering, so is the reasoning power by reasoning; the imaginative by imagining; the analytic by analyzing;" Mill. *On genius*. C.W. I. 1980, pàg. 338.

368 Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 198

en la idea del control sobre les forces socials que no tenen en l'interès general el seu objectiu explícit. Aquestes classes són la dels grans propietaris i la "classe comercial". La classe dels camperols està lligada als interessos locals, escriu Mill, i "aportaria l'arrelament sempre beneficiós", la dels "ociosos" aporta el seu "desinterès comercial" i finalment la de la "intel·ligència" aportaria justament la "cultura" que permetria un règim de llibertat i igualtat en la diversitat basada en la deliberació sobre quina és la millor opció en cada moment en termes d'interès general.

Mill associa el perill d'una perversa opinió pública a qualsevol grup que aconseguixi imposar socialment els seus interessos classistes sense el tràmit de llur deliberació. Això vol dir, que Mill no està contra els interessos d'aquestes classes sinó que aquestes es puguin imposar com si fossin l'interès general, allò que està contingut en les proclames de la majoria de governants de la seva època (i de l'actual) quan fan esment d'un suposat "interès nacional" o "interès d'estat". En aquest sentit, quan aquests interessos són interioritzats per la tirania de "les masses" és quan hi ha major perill d'una autèntica tirania³⁶⁹. Però la classe instruïda, quan la seva instrucció

369 "Let the idea take hold of the more generous and cultivated minds at the most serious danger to the usure prospects of mankind is in the unbalanced influence of the commercial spirit -let the wiser and better-hearted politicians and public teachers look upon it as their most pressing duty, to protect and strengthen whatever, in the heart of man or in his outward life, can form a salutary check to the exclusive tendencies of that spirit -and we should not only have individual testimonies against it, in all the forms of genius, from those who have the privilege of speaking not to their own age merely, but to all time; there would also

vol dir que té per hàbit la reflexió, aquesta es converteix en un antídoto contra el monopoli d'un interès privat. Aconseguir això, requereix la formació de la millor opinió pública i obtenir el recolzament social necessari evitant el perill d'una societat de masses indiferenciada³⁷⁰.

En tot el que es ve dient, tenim una defensa d'una teoria sobre el poder ben poc liberal. El poder en darrera instància emana de la societat. La preocupació de Mill no és protegir-se del poder, de defensar la no interferència del poder sobre els individus, sinó la preocupació és la de que determinats grups socials amb interessos partidistes puguin exercir un doble control: sobre el govern i sobre la resta de la població eliminant així suport social cívic a un estat orientat a polítiques d'interès general, a un poder que tingui per objecte l'interès de tots. Es tracta de controlar socialment el govern però al mateix temps recolzar-lo quan es tracta d'evitar el monopoli d'alguns sobre la societat. L'educació, per exemple, n'és una prova de primera magnitud perquè es proposava "intervenir" per a la formació dels ciutadans. Mill en va fer un tema explícit de govern. En definitiva, es pot considerar el control com un

gradually shape itself forth a national education, which, without overlooking any other of the requisites of human well-being, would be adapted to this purpose in particular. Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 198

370 "What is requisite in politics for the same end, is not that public opinion should not be, what it is and must be, the ruling power; but that, in order to the formation of the best public opinion, there should exist somewhere a great social support for opinions and sentiments different from those of the mass. The shape which that support may best assume is a question of time, place, and circumstance; but (in a commercial country, and an age when, happily for mankind, the military spirit is gone by) there can be no doubt about the elements which must compose it: they are, an agricultural class, a leisured class, and a learned class." Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 198

valor en si mateix que li és inherent la igualtat, perquè aquesta autoritat és garantia de diversitat³⁷¹. Perdre aquest “suport social” facilitarà quedar sota una tirania igual o pitjor que la que representen les possibles tiranies de l'absolutisme civil o teocràtic, la tirania de l'individualisme en una societat fragmentada de cultures privades.

La lectura liberal no tradicionalista d'aquest textos és la que intenta proporcionar la versió d'un Mill “benestarista” o de llibertat positiva, és a dir, un Mill partidari d'una intervenció per corregir els excessos de la classe econòmica, fins hi tot per aquí s'ha pensat en un possible decantament de Mill pel socialisme³⁷². Altre cop estariem amb el tema de la incoherència de Mill. El cas és que Mill té molt clara la rellevància d'aquesta classe industrial però també que no és convenient que monopolitzi les creences i conviccions del conjunt de la població³⁷³. Aquest és el

371 “In conclusion, Mill linked the claim for a talking assembly to the two main principles of democracy: control (and thus security) and equality. Control implies the anti-Platonic stand that no one holds the right solution in political decisions, and that human knowledge is fallible. Fallibility implies the recognition of both diversity of opinions and equality of consideration and opportunity. Hence, as Anne Phillips has recently argued, popular control is not simply grounded on prudence (self-protection from the monopoly of power) but it is also a value in itself, in so far as it is predicative of equality”. N. Urbinati. 1998.

372 J. Abellán. 1993.

373 “The spirit of commerce and industry is one of the greatest instruments not only of civilization in the narrowest, but of improvement and culture in the widest sense: to it, or to its consequences, we owe nearly all that advantageously distinguishes the present period from the middle ages. So long as other coordinate elements of improvement existed beside it, doing, what it left undone, and keeping its exclusive tendencies in equipoise by an opposite order of sentiments, principles of action and modes of thought - so long the benefits which it conferred on humanity were unqualified. But example and theory alike justify the expectation, that with its complete preponderance would commence an era either of stationariness or of decline.” Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 197

problema de la democràcia, de convertir-nos en súbdits i mers espectadors³⁷⁴.

La política que protagonitzaria aquesta societat reflexiva per a Mill, i similar a la de Maquiavel són els individus organitzats “virtuosos”, és a dir amb caràcter cívic. Aquesta organització no és la suma de les accions espontànies individuals sinó la coordinació reflexiva d'aquestes accions amb l'objectiu de mantenir en les millors condicions possibles l'organització mateixa, això és la coordinació, d'aquests individus.

Amb l'aparició de les societats industrials, Mill detecta anticipadament les tres dinàmiques que han marcat i segueixen en l'actualitat marcant els treballs dels especialistes en ciència política i en teoria social. Les tres són decisives per al desenvolupament d'una societat que aspira a consolidar-se sobre la base de la vitalitat i l'energia individual. Aquestes dinàmiques són l'econòmica, la social i la política (les versions d'aquesta “tríade” son múltiples i plenes de matisos en els que no s'hi entrarà aquí). Les tres dinàmiques tenen com a protagonista els individus en termes de les seves rutines, hàbits, en definitiva cultura. I de les tres només la tercera té capacitat d'explicitar el tipus d'“ordre” (anàlogament es

374 “The passive imbecility of the people of Paris, when a handful of hired assassins perpetrated the massacres of Setembrer” , o “we must look to the annals of religious persecution ...” Mill. *De Tocqueville on Democracy in America (II)*. CW. XVIII. 1977, pàg. 197

donen en les tres), que Mill pensa imprescindible, un ordre que inclou la conservació del passat i la millora d'aquest passat (en termes milleans). No és que tot es redueixi al poder polític, a la classe política, sinó que des de l'acció cívica cal que sigui la política la que impregni les altres tres dimensions, interactuant entre elles. L'economia ha de polititzar-se i la societat també en el sentit que vol dir polititzar-se des d'una concepció republicana democràtica, això és, cal admetre la reflexió i la deliberació sobre els fins que en aquest cas són l'interès general plantejat de manera discursiva i dinàmica.

La cultura política de l'humanisme cívic és pot descriure com la capacitat d'utilització simultània de les energies individuals i de les sinèrgies interindividuais. Com ja ha estat mencionat en els altres apartats, la vitalitat de cada dimensió descansa en l'estat de disposició per a l'acció dels individus. Aquest pot ser passiu i indiferent a la política i en aquest cas tot depèn de la disposició que tingui el governant d'acabar amb aquesta indiferència - el governant il·lustrat³⁷⁵ -, o d'incrementar-la per aprofitar-la per als seus interessos, potenciant la indiferència mateixa o generant estats d'opinió basats en creences i prejudicis.

Aquesta societat organitzada, coordinada en l'acció, descansa sobre la base de la discussió sobre l'interès comú

375 Mill. *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977, pàg. 401.

entès no a l'exclusiva manera d'un benestar material ni determinat per un o uns sistemes de creences religioses. Ningú queda exclòs de participar en aquest marc i, és més, qualsevol autoritat és avaluable en funció de la capacitat d'integració en l'exercici del discurs polític dins d'aquest marc. Mill defensa la política i els polítics. Però quins polítics? Uns d'ells són gestors, els funcionaris-polítics-que representen l'eficàcia de la implementació de decisions polítiques orientades al bé comú. El reconeixement d'aquesta eficàcia i per tant la seva autoritat es mesura en els resultats i per tant accentuarà el caràcter conseqüencialista de la teoria política de Mill (com li reconeix Pettit³⁷⁶). Però en això no s'esgota la caracterització que es pot fer del concepte d'autoritat a Mill, que és el que serà tractat a continuació.

5.5. Autoritat

Es deia a l'inici d'aquest capítol que en una teoria de la democràcia és indisociable de la corresponent teoria de la llibertat d'una teoria sobre l'autoritat, i també es deia que de la seva complementació depenia la legitimitat de l'autoritat, la possibilitat d'una autoritat democràtica. Aquesta vinculació entre llibertat i autoritat ha posat de manifest el paper que havia de jugar la democràcia, o dit

³⁷⁶ Ph. Pettit. 1988.

d'una altra manera, que la teoria sobre la democràcia de Mill ajudava a fer entendre el marc i les condicions de possibilitat de la llibertat i per tant proporcionava el perfil del que tenia que ser una autoritat "bona".

Si alguna cosa significa una concepció democràtica deliberativa és que en ella els ciutadans retenen la capacitat de jutjar sobre els afers públics, i el desenvolupament d'una teoria d'aquest tipus sembla que hauria d'especificar els mecanismes i procediments per incrementar la qualitat dels judicis dels ciutadans, al mateix temps que obrir vies d'intervenció en la multiplicitat d'esferes sobre temes de discussió pública. Tres aspectes de la teoria de la democràcia deliberativa tal com és pensada en l'actualitat³⁷⁷ són identificables en la teoria de la democràcia de Mill. Elles serviran per copsar el caràcter democratista de com entén Mill l'autoritat. D'una banda l'element "més" liberal que és el de control, si és prefereix, el component que tota democràcia liberal ha de tenir pel qual el individu coneixen que l'autoritat dels qui prenen decisions depenen en darrera instància del seu judici expressat mitjançant les periòdiques eleccions. La segona és que en una teoria d'aquest tipus, les decisions i execució pràctica de les mateixes han de mostrar-se competents pel que fa a l'interès general, i, per tant,

377 M.E. Warren. "Deliberative Democracy and Authority". A: *American Political Science Review*. Vol. 90, n°1, 1996.

generar la confiança de la ciutadania. I per últim, si l'àmbit deliberatiu més els mecanismes i procediments s'exerceixen de manera apropiada - sistema de votacions, drets d'expressió i associació ... - aleshores la sintonia entre ciutadans i govern executiu és raonablement factible. Al llarg de tota la interpretació duta a terme sobre el pensament de Mill s'ha volgut posar de manifest l'existència d'un fil articulador que pretenia defensar aquest individu que conservava segons les seves condicions i biografia aquesta possibilitat de jutjar sobre els afers de caràcter públic.

S'ha vist que un dels elements principals d'aquesta filosofia i teoria polítiques és l'ús que fa Mill del terme coneixement, "el coneixement". Un coneixement en el que conta sobretot l'aspecte discursiu i relacional, que és, per tant, un coneixement que inclou les diferents dimensions de l'ésser humà, l'individual, el social i el polític. La llibertat individual n'és una, l'altra, és que en una societat de masses moderna aquesta llibertat individual requereix igualtat. Argumenta que el potencial global del coneixement és a la mida d'aquesta incorporació sociològica: la multiplicitat de les intel·ligències relatives són les que han de constituir el criteri per al reconeixement de l'autoritat.

Una societat com aquesta demana un procés de socialització amb aquestes noves idees, i per a aquesta socialització és essencial un govern que prengui l'educació com a un objectiu prioritari. Aquesta educació és la tasca principal del govern. Mill aposta per una comunitat política sostinguda per un equilibri entre la deliberació i l'acció, equilibri possible des de la capacitat de generar una cultura política.

El projecte milleà té una important càrrega procedimental. El camí a seguir adquireix més rellevància que l'hipotètic final; si és que a aquest s'hi arriba mai (en l'etapa de transició els perills i les dificultats són majors però, amb algunes excepcions, els procediments no canviaran respecte de l'etapa consolidada de la societat). D'aquesta manera marca diferències respecte d'altres utopies per als quals el camí era quelcom a abandonar. Discutir, deliberar, guanyar-se els millors per a augmentar la qualitat d'aquestes deliberacions és el camí i també el final.

Per a Mill, la diferència amb l'immediat passat és que els canvis en l'estructura social i econòmica, les revolucions política i industrial, han estat provocats per la intel·ligència, una era amb noves idees. Per aquestes, es donen les condicions per recuperar la *politeia* com a eix central de l'organització de tota la societat. Les fórmules de legitimació tradicionals ja no són possibles, i les noves,

en termes de majories numèriques desnaturalitzaran la comunitat política futura. I l'autoritat necessitarà legitimar-se. Descarta qualsevol fórmula de legitimació absolutista, religiosa, científicista, metafísica, totes elles amb justificacions dogmàtiques. Certament en la teoria de la democràcia defensada per Mill no comporta reclamar una autoritat generada a partir de l'origen diví, d'una raó transcendental o d'una tradició estranya als canvis històrics. La democràcia participativa cal que conformi una autoritat que estructuralment sigui anàloga al tipus d'aportacions que ella aporta en matèria de garanties polítiques, de gestió de l'interès general. Per això defensa que sigui la política la que generi la seva dinàmica a la creença, als sentiments i desigs irreflexius o instint, integrant als individus en la dinàmica de la reflexió. És la intel·ligència entesa en el seu sentit discursiu, lingüístic, comunicatiu³⁷⁸, el medi a disposició dels individus per al bon govern i el control d'aquest, des de la deliberació que ajuda a la relativització, a la comparació i al establiment de relacions imaginatives i creatives.

Des d'aquesta interacció i control, el seguiment del ciutadà, l'obediència, no és mai absoluta, cega, irreflexiva sinó relativa. S'estableixen controls per certificar permanentment la capacitat d'una autoritat i quan aquesta

378 J. Habermas. *Tres modelos de democracia. Sobre el concepto de una política deliberativa*. València: Universitat de València, 1994.

condició no és compleix, l'autoritat és substituïda. Així doncs, per a Mill el polític es sotmet a dos controls, el previ de la deliberació de la comunitat política - assemblees, sufragi, participació, del qual en sorgirà l'elecció del polític; i el control de passar la prova dels resultats de la realització pràctica de les decisions que prendran els especialistes.

Mill construeix la seva concepció de l'autoritat sobre les mateixes bases que li han servit per construir la seva teoria sobre la democràcia i sobre la llibertat, que és la seva antropologia integradora de les dues dimensions inherent a l'individu: la individualitat i la socialitat. Així, la llibertat depèn de l'autoritat tant com l'autoritat depèn de la llibertat entesa a la manera de Mill, republicana, llibertat com a no dominació. Peça fonamental per a entendre aquesta afirmació serà la teoria sobre la formació del caràcter. El caràcter individual no és aliè a les dimensions social i política de l'individu. El caràcter, en les diferents èpoques i biografies, té un major o menor grau de desenvolupament. Entenent la història recent com ho fa Mill, en tant que recorregut en el que l'individu aspira a alliberar-se de les constriccions del seu moment històric³⁷⁹, la formació del caràcter estarà estretament vinculada al caràcter compartit per tots els individus d'una

379 Mill. *Sobre la llibertat*. 1983.

societat - el caràcter social - i pel caràcter discursiu i reflexiu compartit pels individus d'aquesta societat que és el caràcter polític.

Des d'aquesta concepció psico-social del ser humà, Mill reforça la concepció de l'autoritat com a "coneixement" i en sintonia amb la deliberació que fan possibles les idees, i no com a dominació a partir d'un recurs de poder tradicional d'àmbit exclusivament particular, exclusiu a uns individus. Ara bé, el caràcter, tal com ho formula Mill, és també disciplina, responsabilitat i obediència. En aquest cas, això comença per la capacitat individual d'enfrontar-se amb el propis conflictes individuals. D'això tractarem breument a continuació.

S'ha dit anteriorment que l'autoritat deixava de ser-ho quan no garantia la llibertat entesa com a llibertat de judici - de pensament i expressió, entre altres - perquè per a Mill el "polític" no és l'amo o senyor - *dominus* -, ni l'emperador - *imperator* - sinó l'autoritat - *auctoritas* - en raó de ser-li reconeguts els mèrits o prestigi pels quals mereix aquest reconeixement. En aquest cas l'autoritat, si n'ha tingut el senyor o l'emperador, no prové per ser l'amo o el cap dels exercits³⁸⁰. Aquest reconeixement vindrà, dirà, Mill per la sintonia "deliberativa" d'aquesta amb la comunitat política deliberativa i pels resultats de l'acció de

380 D. Sternberger. *Dominación y acuerdo*. Barcelona: Gedisa. 1986.

govern. En aquest cas el control de l'autoritat vindrà pel propi debat, per la qualitat d'aquest; i aquest control demana les tres condicions de la modernitat tal com l'entén la tradició republicana: la llibertat en el sentit més ampli, la igualtat i el compromís amb l'interès comú.

L'autoritat milliana no és ni "neutral" ni limitada per una concepció negativa de la llibertat. No estranya, doncs, que aquesta provoqui incomoditat conceptual al liberalisme polític. De fet, el model liberal d'autoritat és un dels problemes del liberalisme. L'autoritat cal que sigui protectora i no interferir, però, paradoxalment, el liberalisme polític promou un poder fort garantista de les llibertats en un univers privat. El liberal desconfia d'aquest poder i llei que necessita i només s'hi sent còmode quan més limitat i més reduït és el seu àmbit d'actuació. Mill referint-se a la legitimitat de l'autoritat defensa que aquesta en darrera instància està en la sobirania popular, però entenent aquesta en termes dels individus que interactuant entre ells formen aquesta col·lectivitat. Hi ha en el pensament de Mill una forta presència d'una esfera pública compartida. En canvi, i seguint aquí l'anàlisi de Warren, el liberalisme en la seva tradició més clàssica, que reformula Rawls, situa la legitimitat en l'exquisita neutralitat de l'autoritat respecte de l'esfera individual que identificarà amb l'àmbit de

l'univers privat individual. Les condicions per a una societat justa exigeixen el vel de la ignorància, que és allò que permet poder triar la millor de les accions polítiques possibles en la resolució del conflictes. Seguint aquesta preocupació rawlsiana, el liberal demana que l'autoritat s'exerceix en el que calgui sempre però que pugui mostrar-se neutra respecte a les lleialtats i creences dels individus en conflicte. Per tant, rebutja tota possibilitat d'una autoritat que pretengui inculcar o inhibir creences o judicis. Una segona variant d'aquesta preocupació neutralista seria la que diferenciaria entre estar en la autoritat o ser una autoritat³⁸¹. Això es tradueix en què una autoritat "liberal" pot regular conductes sense aspirar a fer judicis *per se*. Aquesta concepció es defensada des del supòsit que l'estructura política legal pot ser neutral respecte tant dels interessos en competició en els que com a autoritat ha de fer d'intermediari com també neutrals respecte d'aquells interessos que ells afegeixen. I una tercera possibilitat, que buscaria salvar les dificultats de contingut i possibilitats que ofereixen a la pràctica les anteriors, que consistiria, en una bona dosi de confiança en "una doctrina de l'autoritat política en la que la condició de legitimitat de l'autoritat està basada en l'existència d'una població que percep el "govern" com el seu

381 R.B. Friedman. "On The Concept of Authority in Political Philosophy". A: Raz, J. ed, *Authority*. New York: New York University Press, 1990.

representant i amb el que la gent acaba identificant amb l' "interès comú"³⁸². En aquest cas l'autoritat és percep com un instrument de "coordinació d'interessos" . El mateix Warren - des de la perspectiva de la seva defensa d'una democràcia participativa - s'encarrega de situar les dificultats de totes aquestes posicions del liberalisme i ho fa recordant de quina manera Mill ja havia assenyalat que cap d'aquestes respon a una teoria de democràcia "bona", el d'una autoritat entesa en termes dinàmics, dialògics i deliberatius³⁸³. Amb les dues primeres, és obvi pel que s'ha vingut dient que Mill no hi comparteix absolutament res, ni en termes d'autoritat ni en termes de teoria sobre la llibertat. Respecte de la tercera de les concepcions s'ha mostrat ja reiteradament en aquesta interpretació de Mill que el factor de construcció de judicis i raons depen directament de les condicions d'interacció entre individus en què aquestes es donen. Així, prenent com a referència el concepte d'autoritat liberal altre cop es veu que els crítics liberals de Mill tenien tota la raó en la seva crítica a Mill perquè aquest no pensa en termes de "neutralitat liberal",

382 J. Raz. "Introduction". A Raz, J. (Ed), *Authority*, New York: New York university Press, 1990.

383 Les tres posicions esmentades correponene respectivament a (1) Rawlls i Rosenbun; (2) Friedman, Dworkin, Flathman i Nagel; i la (3) a Raz "Democracy has little place in Raz's argument for two reasons. First. Raz misses the key epistemological problem in democratic theory. He seems to take the "independence" of right reason literally, as if political reasons could be known independently of political interactions. Raz conceives reasons for political authority as if they were accessible independently of political deliberation and expression. An important reason for democracy, however, is precisely to make reasons available to authorities. who are unlikely to know what a good reason is without, at minimum, airing it in public and inviting reaction. In politics, a reason gains its authoritative stature by means of public dialogue enabled by democratic protections and supports, a point made by John Stuart Mill and John Dewey and one which remains persuasive today..." M.E. Warren. 1996, pàg. 54.

ja que per a ell el procés polític l'entén com a procés de reafirmació d'una comunitat política, d'una politeia. I aquesta és una concepció que reafirma la tesi que s'ha vingut defensant fins aquí; que des de la teoria del republicanisme democràtic, l'autoritat és inherent a un sistema que té en l'interès general, dirimit en l'esfera pública, el seu principal fonament.

Recapitulant el que s'ha dit fins ara, al principi d'aquest capítol es recordava que de les tres dinàmiques que configuren la modernitat, l'econòmica, la social i la política, aquesta última és la que segons Mill ha de marcar "l'agenda", les qüestions a tractar i decidir, i aquesta tant en la seva dimensió deliberativa com d'execució és elaborada a partir d'una cultura cívica caracteritzada per un compromís compartit de quines són les condicions d'elaboració. La "politització" de la societat és una exigència per a l'elaboració de l'interès general i, per tant, el projecte de reformes concretes de Mill es desvia del liberalisme triomfant perquè es manté fidel a la tradició republicana.

Amb el concepte d'autoritat que emana d'un sistema polític que té entre els seus deures preservar la llibertat individual de qualsevol tipus de coerció, no només política, ens hem apropiat un cop més a una de les idees claus del pensament republicà. Aquesta és la d'un concepte

d'autoritat entès en termes de "no dominació" i estructuralment equivalent al desenvolupament d'una teoria democràtica deliberativa, no compartint la concepció liberal que entén des de la noció de llibertat negativa i, per tant, tracta de desenvolupar una teoria d'autoritat des de la neutralitat i no interferència o no ingerència en el sistema de creences dels individus. Dit sumàriament, s'ha considerat que les interpretacions que veuen en Mill a un pensador incoherent, ho argumenten en aquelles suposades mancances que són precisament de les que Mill pretén distanciar-se i que marquen tota la seva obra. L'autoritat forma part en Mill d'una garantia contra la tirania que es desplega des de la individualitat (el desig), la societat (l'opinió pública) i l'estat (els interessos de classe). Mill recupera la noció d'autoritat compartida, en termes d'una autoritat "no dominant", en línia a la manera com s'entén en la tradició republicana.

També, s'ha argumentat que el poder, empíricament, és un fet relacional i divers en les seves fonts. Que la intel·ligència n'és un dels seus recursos, sent una funció necessària del desenvolupament d'una comunitat política entesa a la manera d'una *politeia*. En aquest sentit, s'ha destacat el paper del coneixement, la "intel·ligència" milleana com un agent històric de la modernitat per a la redefinició de la nova cultura política.

Finalment, s'ha insistit en el paper de l'educació que en Mill és fonamental per a la construcció de la nova cultura política, en la línia d'una cultura cívica, socialitzada, a ser compartida pel conjunt de la població. També, que la noció d'autoritat és complementària a la de llibertat i igualtat en tractar-se d'un reconeixement de l'acció intel·ligent reflexiva i per tant expressió de la comprensió i elaboració permanent en cada cas de l'interès comú. L'autoritat, d'aquesta manera, s'adequa a les tasques superiors de participació en la comunitat política, en la deliberació i en la execució política.

5. Epíleg

L'objectiu general de la tesi doctoral consistia en dur a terme una lectura de Mill "oberta" a la perspectiva del pensament republicà modern. Es deia que amb aquesta s'esperava poder resoldre alguns dels problemes que planteja les múltiples interpretacions que hi ha sobre el pensament milleà des de la visió de les diferent escoles liberals.

S'ha construït un fil argumental que començava assenyalant que la diversitat d'interpretacions sobre Mill s'explicaven pel gir liberal³⁸⁴ polític respecte el republicanisme, ja en el XVIII i representat per pensadors com Constant en el XIX, Berlin en el XX i fins hi tot Sartori en el XXI. Aquest "gir liberal", es deia, es caracteritza, en primer lloc, per considerar la tradició republicana com a antiquada per la seva equívoca defensa de la llibertat individual vinculant-la a la igualtat i, en segon lloc, afirmant la doctrina liberal per procurar una filosofia i teoria política fonamentada en l'estreta vinculació de l'individualisme antropològic amb el principi polític de la llibertat negativa.

384 Ph. Pettit. 1999.

Es tractava, doncs, de comprovar quina era la posició de Mill respecte a aquesta democràcia “moderna” afirmada pels liberals, basada en els intocables principis de l’individualisme i de la llibertat negativa.

La primer aproximació ha consistit en esbrinar què en pensava Mill sobre la revolució de 1789 i, paral·lelament, què en pensava de les interpretacions que sobre la mateixa defensaven la intel·lectualitat anglesa del moment. La conclusió que se n’ha tret és que Mill està molt lluny de la versió liberal de la revolució i que, per tant, la irritació de Berlin contra Mill, o tesis integradores com les de Kahan, segons les quals en Mill hi ha una distinció entre període revolucionari i contrarevolucionari, són infundades, i, aquestes últimes, només fan que perllongar la il·lusió en aquest aspecte, d’un Mill liberal. També en aquest apartat, s’ha vist que Mill argumenta a favor d’una filosofia de la història que contingui una filosofia de la cultura, la qual cosa des del sector liberal més tradicional del liberalisme és, com a mínim, una excentricitat. Sobre els dos aspectes citats, s’ha argumentat que Mill s’entén molt millor si el seu “afrancesament” i “historicitat cultural” es contempla des d’una tradició com la republicana. Una tradició d’altra banda que no és exclusivament francesa sinó que ho és de la majoria de societats del continent europeu incloses Anglaterra i Escòcia que des del segle XVI fan que prengui

forma el que coneixem com a Estat en l'Europa moderna, i dins d'aquesta, anglesa i escocesa.³⁸⁵

També s'ha fet constar que aquesta lectura de Mill no ha tingut gaires precedents des de les files del pensament republicà modern. Ha estat escàs l'interès del pensament republicà recent vers Mill, fins al punt que un eminent republicanista del moment, Pettit, tipifica a Mill com a liberal. D'altres com Sandel, Sunstein o Pocock en prou feines el mencionen. Stuart Mill segueix sent des del republicanisme un liberal, al que es fa poca referència o una referència molt fragmentada. En qualsevol cas, l'objectiu d'aquesta tesi no era fer de Mill un "republicà" com tampoc estudiar el pensament dels republicanisme. Es tractava de fer una lectura posant a prova fins a quin punt les interpretacions d'incoherència liberals sobre el pensament de Mill, vistes des del republicanisme podien facilitar una millor comprensió tant del pensament de Mill com de les pròpies crítiques liberals a Mill. La investigació realitzada confirma l'objectiu amb el que va ser iniciada.

La segona etapa en l'examen del pensament ha dut a un altre tema amb importants credencials republicanes. És el cas de la noció d'interès comú. S'ha constatat que Mill actualitza en el XIX la idea de l'interès comú mantenint una notable ambigüitat terminològica però indiscutible pel

385 Ph. Pettit. 1999.

que fa als continguts: hi ha interès comú a la manera d'un bé comú compartit, i no es pot confondre amb una interpretació merament comunitarista en accentuar-se el caràcter de reflexivitat, més que no d'emotivitat i sentiments, d'aquest interès comú. Poc a veure sobre aquest tema amb els seus mentors, Bentham i James Mill, amb la defensa del principi d'una filosofia política utilitarista de la felicitat basada en la satisfacció del plaer per al major nombre possible d'individus, que Mill no comparteix.

En relació a aquest darrer aspecte, s'ha mencionat que la crítica liberal a Mill d'una incoherent reelaboració de l'utilitarisme provocada per la incorporació de tot un seguit d'influències idealistes i holistes, clàssiques i modernes, ha estat conseqüència de la ideologització a la que estigué sotmès el pensament social i polític del moment, provocat pel desplaçament del debat des d'una comprensió positiva de la política a una de negativa. Contra aquesta interpretació, s'ha argumentat, a partir dels seus textos, que la noció d'interès s'explica perfectament a partir d'una concepció filosòfica que comparteix la passió pel coneixement en sintonia amb el moment més brillant de la il·lustració francesa i escocesa. Un Bacon ben entès, sumant-li l'escepticisme de Hume, amb l'escenografia de l'esperit natural-materialista inquisitiu dels *Philosophes* en

diàleg amb les versions menys dogmàtiques de Comte i santsimonians l'ha situat com un dels precursors moderns del pensament en teoria de les ciències socials. Al mateix temps, Mill afegeix una comprensió més àmplia en sentir-se inspirat pel romanticisme de l'escola de Coleridge, confrontant-lo a la rígida ahistoricitat o superficial historicitat, segons sigui el cas, del liberalisme. Tot plegat, el que resumeixen Duncan³⁸⁶ i Williams³⁸⁷ amb la seva noció de "metodologia eclèctica" aplicada l'epistemologia empirista de Mill.

Paral·lelament, i des d'una perspectiva més política, s'ha posat de manifest les diferències de Mill respecte de la defensa d'un interès individual "possessiu" des del qual és defineix la política liberal de la no-interferència. Mill no parla de pactes (interès comú escocès) ni parla d'espontaneisme a la manera de Mandeville amb els seu emblemàtic "viciis privats, virtuts públiques".

Així doncs, hi ha en Mill "interès comú" i aquest interès constitueix el segon gran argument favorable a una lectura que destaquï els elements coincidents amb el pensament republicà.

El següent pas d'aquest itinerari ha estat la concreció d'un argument de gran rellevància per a la lectura republicana. Es tracta de la vinculació entre cultura i política. Sobre

386 G. Duncan. 1973.
387 R. Williams. 1974.

aquesta s'ha vist en la crítica de Mill a la "falsa democràcia" de les "majories" que no és la seva. La seva és una democràcia deliberativa sustentada en una cultura de comunitat política que situa l'educació com a un dels eixos principals de possibilitat. Fins aquí, sense cap gènere de dubtes, elements republicans, no liberals.

Sobre la "modernitat" en clau del segle XIX en plenes transformacions socio-econòmiques, es recull l'aportació de Thompson³⁸⁸ reafirmant-se en l'apreciació positiva de la política en l'equilibri entre el principi participatiu i el principi d'eficàcia per part de Mill al qual hi hem afegit el principi de qualitat. El que destaca des de la perspectiva republicana és que el principi de la participació - interessos i democràcia - està reconegut en Mill la qual cosa evidencia la seva concepció positiva de la política. Res més lluny de la tesi de Constant segons la qual allò a que aspira l'individu "modern" és a poder prescindir de la política.

La coherència del pensament de Mill es manté quan s'entra a considerar la seva concepció sobre la llibertat, la qual ha quedat anunciada en la seva defensa d'un interès comú - discursiu, reflexiu - i d'una democràcia de caràcter sociològic configurada per facilitar la recerca d'aquest interès comú.

388 D. Thompson. 1976.

Aquesta coherència és resumeix en la defensa, no d'una llibertat "política" que es reflectiria en l'assoliment de les llibertats polítiques liberals sinó d'una cultura política de la llibertat. És a dir, la llibertat, en una societat sociològicament democràtica i en el segle XIX, té per a Mill el seu marc en la cultura política compartida pels individus de la que prèviament s'ha parlat, Aquesta cultura de "llibertat", per condicions històriques - la incorporació de les masses i la irrupció d'una societat basada en el coneixement, en la "intel·ligència" fent servir la terminologia milleana - promou la igualtat. L'element clau per comprendre les preocupacions democràtiques de Mill és el de la diversitat. La diversitat en Mill no ho és d'individus que són lliures per fer les seves eleccions sinó d'individus capaços de produir a partir de les seves condicions i experiències biogràfiques.

En tots aquests elements que s'han extret dels propis textos de Mill, es confirma la inadequació d'aquest pensador dins les files liberals. Mill es situa en una escenari diferent previ al debat entre llibertat negativa vs. llibertat positiva i òbviament, també, previ a la confrontació ideològica entre liberalisme i socialisme en la que Mill entra només tangencialment i sempre com el resultat de la per ell anunciada deformació i perills que assetgen a la democràcia. Mill no entra en el fons d'aquest

debat perquè pensava que les emergents doctrines econòmiques liberals eren incompletes i fins hi tot una amenaça per a la creació d'una cultura política per al conjunt del individu de la societat.

Mill no està contra la interferència, no està contra el control social i polític. És més, hi està a favor. Per a ell el control és una exigència de la pròpia llibertat.

Algunes de les interpretacions mencionades han extremat la seva crítica fins a la denúncia d'un Mill no només elitista sinó autoritari. En contra d'aquesta tesi s'ha argumentat, que l'orientació més autonomista i individualista de Mill, de respecte per la llibertat, és la seva defensa d'una autoritat "anti-tirànica", possible, pensa, en una cultura deliberativa i participativa, en la qual l'autoritat no equival a dominació. L'autoritat està sota les condicions de la vida política de la comunitat, i en el segle XIX això vol dir la d'una comunitat que incorpora a l'individu mitjançant l'educació, i amb una autoritat que té per missió estar a l'altura per facilitar les condicions del desenvolupament d'aquesta llibertat. Segueix aquí la coherència d'una manera d'entendre el fet polític anterior al liberalisme i afí a la concepció republicana. Es tracta d'una llibertat que és possible, en oposició a l'absolutisme, només amb la igualtat. A fi de comptes, allò que sembla realment decisiu per a una millor comprensió de Mill és

no oblidar com s'ha arribat a l'actual estadi civilitzatori. La dificultat del liberalisme, el d'aleshores i el d'ara, es troba, en aquest punt, negant la política i evitant la "història".

Dins del fil argumental que s'ha perseguit al llarg d'aquestes pàgines s'ha completat el cercle. S'ha començat amb la història i des d'ella s'ha parlat d'interès comú, democràcia, llibertat, igualtat i autoritat per finalment tornar a parlar de la història, no en el sentit idealista, d'unes lleis de la història que tot ho ensenyen sinó en el sentit de la importància de no perdre la memòria del que ha estat el motor del canvi socio-polític començant per la comprensió del més immediat passat. Mill, des de la perspectiva que ha estat tractat aquí, ha volgut ser un exemple de com es perd la memòria. Anglaterra fou capdavantera del moviment republicà però també oblidà aspectes essencials d'aquest passat que l'impossibilitaren comprendre el que succeïa en el seu país i en el món. Mill és exemple d'aquesta memòria que posa les bases, amb altres, de la modernitat, sense cap nostàlgia pel passat i arreladíssima a les condicions empíriques del present.

6. Bibliografia

L'obra de referència ha estat la *Collected Works of John Stuart Mill*, dirigida per John M. Robson i publicada per la Universitat de Toronto; les referències a aquesta edició venen anotades amb CW., i a les notes a peu de pàgina he indicat la referència del títol completa per facilitar la identificació de l'obra citada dins de les CW. En alguns dels escrits de Mill he utilitzat una edició diferent a les de les CW i així ho he indicat en les notes i en la bibliografia. Només en dos casos he fet servir les traduccions castellana i catalana - *Bentham* i *Sobre la llibertat* -, respectivament les traduccions de C. Mellizo i de Ll. Flaquer.

Per a una millor identificació de les obres de Mill, la bibliografia està ordenada primer amb una apartat (subdivit en tres: correspondència, articles i ressenyes, i llibres) de les obres de Mill que han estat utilitzades directament en la investigació. El segon apartat consigna les obres consultades sobre Mill i sobre les temàtiques tractades en relació al seu pensament polític.

Bibliografia de Mill

Correspondència

- *Mill, J. St. The Earlier Letters of John Stuart Mill 1812-1848.* CW. Vol. XII-XIII. Toronto: University of Toronto Press.
- _____ . *The Later Letters of John Stuart Mill 1812-1848.* CW. Vol. XVI-XVI. Toronto: University of Toronto Press.
- *Mill, J. St. La vida privada de John Stuart Mill.* (Introducción, traducción y notas de Carlos Mellizo). Madrid: Alianza, 1995.

Articles

- _____ . *On Genius.* CW. I, 1980.
- _____ . *August Comte and Positivism.* CW. X. 1969.
- _____ . *Remarks on Bentham's Philosophy.* CW. X. 1969.
- *Mill, J. St. Essays on Philosophy and the Classics.* CW. XI, 1978.
- _____ . *Civilization.* CW. XVIII 1977.
- _____ . *Rationale of Representation.* CW. XVIII. 1977.
- _____ . *Essays on French History and Historians.* CW. XX, 1985.
- _____ . *Review: Mignet's Histoire de la Revolution Française.* 1826.

- _____ . *Scott's Live of Napoleon*. 1828.
- *Alison's History of the French Revolution*. 1833.
- _____ . *Carlyle, The French Revolution: A History*. 1837.
- *Vindication of the French Revolution of February 1848*. 1849.
- *Grote's History of Greece*. (I) i (II). 1846.
- *Bain's Psychology*. 1859
- _____ . *Some observations on the French Revolution*. 1867.
- _____ . *De Tocqueville on Democracy in America (I) i (II)*.
CW. XVIII. 1977.
- _____ . *Diario*. Madrid: Alianza, 1996
- _____ . *The Spirit of the Age*. CW. XXII.

Llibres

- *Mill, J. St. Autobiography* CW. I. 1980. (Mill, J. St.
Autobiografía. Madrid: Alianza 1986).
- _____ . *A System of logic* CW. VIII. 1973.
- _____ . *Bentham* CW. X. 1969 (Mill, J. St. *Bentham*. (Estudio preliminar, traducción i notas de C. Mellizo) Madrid: Tecnos, 1993).
- _____ . *Three Essays on Religion*. CW. X. 1969.

- _____ . *On Liberty*. CW. XVIII. 1977. (*Sobre la llibertat*. (traducció i introducció de L. Flaquer) Barcelona: Laia, 1983).
- _____ . *Coleridge*. CW. XIX. 1977 (Mill, J.St. "Coleridge". A: *John St. Mill and Jeremy Bentham. Utilitarianism and Other Essays*. (Edited and Introduction by Alan Ryan) London: Penguin 1987).
- _____ . *Consideration on Representative Government*. CW. XIX. 1977 .
- _____ . *La utilidad de la religión*. (Introducción, traducción y notas de Carlos Mellizo). Madrid: Alianza, 1995.
- _____ . *Principios de economía política*. México: Fondo de cultura Económica, 1996.
- _____ . *Chapters on Socialism*. Cambridge: Cambridge U.P. 1995.
- _____ . *The Subjection of Women*. Cambridge: Cambridge U.P. 1995.
- _____ . *Utilitarianism, On Liberty, Essay on Bentham* (*together with selected writings of K. Bentham and J. Austin*). London: Fontana Press 1990.
- _____ . *Ensayo sobre algunas cuestiones disputadas en economía política*. Madrid: Alianza, 1997.

Bibliografia general i sobre Mill

- Abellán, J. *"John Stuart Mill i el liberalismo"*. A: Vallespín, F. *Historia de la teoría política*. Vol 5. Madrid: Alianza Editorial, 1993a, pàg. 14-81
- Abellan, J. *"Reacciones ante la revolución francesa. (Edmund Burke, los pensadores alemanes y de Maistre y de Bonald)"*. A: Vallespin, F. *Historia de la teoría política*. Madrid: Alianza Editorial, 1993b, pàg.
- Alexander, P. P. *Mill and Carlyle an examination of Mr John Stuart Mill's doctrine of causation in relation to moral freedom with an Occasional discourse on Sauerteig*. Bristol: Bristol Thoemmes cop. 1990.
- Almond, Gabriel Abraham; Verba, Sidney. *La Cultura cívica: estudio sobre la participación política democrática en cinco naciones*. Madrid: Euramérica, 1970
- Anderson, B. A. *"Mill on Bentham: from Ideology to Humanised Utilitarianism"*. A: *History of Political Thought*. Vol. IV. N°2 Summer, 1983, pàg.
- Anschutz, R.P. *The Philosophy of John Stuart Mill*. Oxford: Clarendon Press, 1953.
- Arbaster, A. *Democracia*. Madrid: Alianza, 1992.
- Arendt, H.; Finkelkrat, A. *La crisi de la cultura*. Barcelona: Pòrtic (Assaig 3), 1989.

- Ayer, A.J. "Introduction". A: *The logic of the Moral Sciences*. London: Open Court Publishing Company, 1988.
- Bain, A. *John Stuart Mill: A criticism with personal recollections*. Bristol: Thoemmes Press, 1993.
- Benedicto, J.; Morán, M^aL. (eds.) *Sociedad y política. Temas de sociología política*. Madrid: Alianza Universidad, 1995
- Berger, F. *Happiness, Justice and Freedom. The moral and political Philosophy of John Stuart Mill*. Berkeley: University of California Press, 1984.
- Berlin, I. *El fuste torcido de la humanidad*, Barcelona: Península, 1995.
- Berlin, I. "John Stuart Mill y los fines de la vida". A: Mill, J.St. *Sobre la libertad*. Alianza Editorial, 1997.
- Berlin, I. *Four Essays on Liberty*. Oxford: Oxford University Press, 1969.
- Rabos, X. y Giner, S; *La gobernabilidad. Ciudadanía y democracia en la encrucijada mundial*. Madrid: Siglo XXI, 1993.
- Bevir, M. "Review Article: English Political Thought in The Nineteenth Century". A: *History of Political Thought*. Vol. XVII. N^o1 Spring, 1996.
- Bluhm, W.T. *¿Fuerza o libertad?* Barcelona: Editorial Labor 1985.

- Bourne, H.R. *John Stuart Mill. His Life and Works*. New York: Henry Holt and Company 1873.
- Burke, E. *Reflexions on The Revolution in French*. Oxford University Press 1993.
- Burrow, J.M. *Whigs and Liberals: Continuity and change in English Political Thought*. Oxford: Clarendon Press. 1988
- Camps, V. *Paradojas del individualismo*. Barcelona: Crítica, cop., 1993.
- Canovan, M. "The eloquence of John Sturat Mill". A: *Historical of Political Thought* 3:3. Winter 1987.
- Carlisle, J. *John Stuart Mill and the Writing of Carácter*. Georgia: University of Georgia Press, 1991.
- Chretién, M. (edt) *Libéraux et Anti-Libéraux. Royaume-Uni, XIX siècle*. Paris: Economica 1994
- Coleman, J. "John Stuart Mill, On The French Revolution". A: *History of Political Thought*. Vol. IV. N°1 Spring, 1983.
- Colomer, J.M. *El utilitarismo. Una teoría de la elección racional*. Barcelona: Montesinos, 1987.
- Cowling, M.; *Mill and Liberalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Dahl, R.A. *La democracia y sus críticos*. Barcelona: Paidós, 1992.

- Dahl, R.A. *¿Después de la revolución?.* Barcelona: Gedisa, 1992.
- Dilthey, W. *Psicología y Teoría del conocimiento.* México: Fondo de Cultura Económica, 1978.
- Dilthey, *Historia de la filosofía.* México: Fondo de Cultura Económica, 1979.
- Domenech, A. *De la ética a la política de la razón.* Barcelona: Crítica. Cop., 1989.
- Donner, W. *The liberal Self. John Stuart Mill's Moral and Political Philosophy.* Ithaca, NY: Cornell University Press, 1991.
- Duncan, G. *Marx and Mill: Two views of social conflict and social harmony.* Cambridge: Cambridge University Press, 1973.
- Dunn, J. *The Political Thought of John Locke: An Historical Account of the Argument of the 'Two Treatises of Government.* Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Feyerabend, P.K. *Contra el método.* Barcelona: Ariel, 1974
- Finley, M.P. *Politics in the ancient World,* Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Flaquer, L. "Introducció". A: Mill, J.St. *Sobre la llibertat.* Barcelona: Laia, 1983.

- Foux Bourne, H. R. *John Stuart Mill: notices of his life and works together with two papers written by him on the land question*. Bristol: Thoemes, 1990.
- Friedman, R.B.; “*On The Concept of Authority in Political Philosophy*”, A: Raz, J. ed, *Authority*. New York: New York university Press, 1990.
- Friedmann, Th. L. *Tradición vs Inovación*. Buenos Aires: Atlántida, 1999.
- Fukuyama, F.; *El fin de la historia y el último hombre*. Barcelona: Planeta, 1992.
- Gadamer; *Verdad y Método*. Salamanca: Sígueme, 1977.
- Giddens, A. *Consecuencias de la modernidad*. Madrid: Alianza, 1993.
- Giner, S. “*Cultura republicana y política del porvenir*”. A: Giner, S. (et al.) *La cultura de la democracia: el futuro2000*. Barcelona: Ariel, 2000.
- Giner, S. “*La urdidumbre moral de la sociedad*”. A: Giner S.; Scartezzini, R. *Universalidad i diferencia*. Madrid: Alianza, 1996.
- Giner, S y Camps, V; *L’interès comú*. Barcelona: Fundació Caixa de Barcelona, 1990.
- Glassman, P. *J.S.Mill. The evolution of a Genius*. Gainesville, FL.: University of Florida Press, 1985.

- Glassman, R.M. (et al.) *A Weber-Marx Dialogue*. Lawrence, Kan: University Press of Kansas, cop. 1985.
- Gray, J. *Mill on Liberty: A Defence*. London: Routledge and Kegan Paul, 1983.
- Gray, J. *Liberalismo*. Madrid: Alianza, 1986.
- Gray, J. "Mill and other Liberalisms". *Traditions of Liberalism*. A: K. Haakonssen. *Traditions of liberalism: essays on John Locke, Adam Smith and John Stuart Mill*. St. Leonards: Centre for Independent Studies, 1988.
- Gray, J. (i. al.) Ed. *On Liberty in Focus*, London: Routledge. 1991.
- Green, Th. H. *Lectures on The Principles of Política Obigation*, 1960.
- Guissan, E. "Introducción". A: Mill, J. St. *El utilitarismo*. Madrid: Alianza 1984.
- Haakonssen, K. *Traditions of liberalism: essays on John Locke, Adam Smith and John Stuart Mill*. St. Leonards: Centre for Independent Studies, 1988
- Habermas, J. *Tres modelos de democracia. Sobre el concepto de una política deliberativa*. València: Universitat de València, 1994.
- Hamburger, J. *Intellectuals and Politics: John Stuart Mill and the philosophic Radicals*. London: New Haven, 1965.

- Hamburger, J. *John Stuart Mill On Liberty and Control*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999.
- Hayeck, F.A. "Introduction". A: *The Earlier Letters of John Stuart Mill 1812-1848*. CW. Vol.XII. London: Routledge & Keagan Paul, 1963.
- Hayek, F. A. v. *John Stuart Mill and Harriet Taylor*. London: Kelley, 1969.
- Held, D. *Modelos de democracia*. Madrid: Alianza Universidad, 1987.
- Himmelfarb, G.; *On Liberty and Liberalism. The case of John Stuart Mill*. New York: Knopf, 1974.
- Hirschberger, J. *Historia de la filosofía*. Vol 2. Barcelona: Herder, 1979.
- Hirschman, Albert O. *Las Pasiones y los intereses : argumentos políticos en favor del capitalismo previos a su triunfo*. Barcelona: Península, 1999.
- Hobbes, Th. *Leviatán*. Madrid: Editora Nacional, 1980.
- Hobsbawm, E.J. *Las revoluciones burguesas*. Madrid: Ediciones Guadarrama, 1976.
- Huntington, *El Choque de civilizaciones y la reconfiguración del orden mundial*. Barcelona: Piados, 2001.
- Iturbe 1985

- Jevons, W. S. *The Principles of Science*. New York: Dover. [1874] 1958.
- Jevons, W. S. *The Theory of Political Economy*. London: MacMillan. 1871.
- Justman, S. *The Hidden Text of Mill's Liberty*. Savage, Md.: Rowman & Littlefield, cop. 1991.
- Kahan, A.S. *Aristocratic Liberalism. The social and Political Thought of Jacob Burckhardt, John Stuart Mill and Alexis de Tocqueville*, New York-Oxford: Oxford University Press, 1992.
- Keane, J. *Democracia y sociedad civil*. Madrid: Alianza, 1994.
- Kurer, O; "John Stuart Mill On Government Intervention". A: *History of Political Thought*. Vol. X. N°3 Autumn, 1989.
- Laine, M. *Bibliography of Works on John Stuart Mill*. Bristol: Thoemmes, 1990, pàg 457-480.
- Letwin, S.R. *The Pursuit of certainty: David Hume, Jeremy Bentham, John Stuart Mill, Beatrice Webb*. Cambridge: Cambridge University Press, 1965.
- Macpherson, C.B. *La teoría política del individualismo posesivo*. Barcelona: Editorial Fontanella, 1979.
- Macpherson, C.B. "Mill's moral theory and the problem of preference change." A: *Ethics*. Vol 92. 1982. pàg. 252-273.

- Macpherson, C.B. *La democracia liberal y su época*. Madrid: Alianza, 1987.
- Macpherson, C.B. *Burke*. Madrid: Alianza, 1984.
- Manin, B. *Elections, Elites and Democracy: on the Aristocratic Character of Election*. University of Chicago. Barcelona: Cursos de Doctorat. Fotocòpies.
- Manin, B. *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Marina, *El misterio de la voluntad perdida*, Barcelona: Anagrama, 1997.
- Mazlish, B. *James and J.St.Mill. Father and son in the Nineteenth Century*. London: Hutchinson, 1975.
- Mellizo, C. "Prólogo". A: *Autobiografía*. Madrid: Alianza, 1986.
- Mellizo, C. "Introducción". A: *La utilidad de la religión*. Madrid: Alianza, 1986.
- Mellizo, C. "Estudio preliminar". A: *Bentham*. Madrid: Alianza, 1993.
- Mellizo, C. "Introducción". A: *La vida privada de John Stuart Mill*. Madrid: Alianza, 1995.
- Mellizo, C. "Prólogo" a J.S.Mill, *Diario*. Madrid: Alianza, 1996.

- Diaz Espino, O. *How Wall Street Created a Nation*. JP. *Morgan, Teddy Roosevelt, and the Panama Canal*. New York: Four Walls Eight Windows, 2001.
- Morrow, JJ; "Liberalism and British Idealist Political Philosophy: a Ressment". A: *History of Political Thought*. Vol V. N°1 Spring 1984.
- Moss, L. S. B.; P. Bruce. "John Stuart Mill - The writing of the Character." A: *Southern Economic Journal (SEJ)*. Vol: 59: 3. pàg. 560-561.
- Negro, D. *Liberalismo y socialismo. La encrucijada intelectual de Stuart Mill*. Madrid: Instituto de estudios políticos, 1975.
- Negro, D. "Presentación". A: Mill, J.St. *Del gobierno representativo*. Madrid: Tecnos, 1985
- Pardo Bazan, E.; "Prólogo". A: Mill, J.St. *La esclavitud femenina, Administració*, Madrid 189-?
- Parry, G. *Political Elites*. London: George Allen and Unwin, 1988.
- Pateman, C; *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press 1975 (Reprinted 1999)
- Pettit, Ph. "Liberalism and its defence: A lesson from J.S.Mill". A: Haakonssen, *Traditions of Liberalism*. St. Leonards: Centre for Independent Studies, 1988.

- Pettit, Ph. *Republicanism: una teoría sobre la libertad y el gobierno*. Barcelona: Paidós, cop. 1999.
- Pitkin, H. F. *El concepto de representación*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1985.
- Pocock, J. G. A. *Historia e ilustración*. Madrid: Marcial Pons, 2002.
- Pocock, J. G. A.. *El Momento maquiavélico: el pensamiento político florentino y la tradición republicana atlántica*. Madrid: Tecnos, cop. 2002.
- Pyle, A. (ed), *Liberty, Contemporary responses to John Stuart Mill*. Bristol: Tohemmes Press, 1994.
- Quesada, F. "C.B.Macpherson. De la teoría política del individualismo posesivo a la democracia participativa". A: Quesada, F.; González, J.M. (coords.). *Teorías de la democracia*. Barcelona: Anthropos. 1988, pàg 267-310.
- Rawls, *El liberalismo político*. Barcelona: Crítica, 1996.
- Raz, J. *The Morality of freedom*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
- Raz, J. (Ed), *Authority*, New York: New York university Press, 1990.
- Rees, J. C. *Mill and his Early Critics*. Leicester: Leicester University 1956.

- Rees, J.; "The Thesis of Two Mills". A: *Political-Studies*, 1977, 369-382.
- Rees, J.; *John Stuart Mill's On liberty*. Oxford: Oxford University Press.1985.
- Requejo, F. *Las Democracias: democracia antigua, democracia liberal y Estado de Bienestar*. Barcelona: Ariel 1990.
- Robson, J. *The improvement of Mankind: The social and Political Thought of J.S.Mill*. Toronto: University of Toronto Press, 1968.
- Ryan, A. *The Philosophy of John Stuart Mill* London: Macmillan, 1987.
- Ryan, A. *J.S.Mill*. London: Routledge and Kegan Paul, 1974.
- Ryan, A. "Introduction". A: *John Stuart Mill and Jeremy Bentham. Utilitarianism and Others Essays*. London: Penguin 1987.
- Sabine, G.H. *Historia de la teoría política*. México: Fondo de Cultura Económica, 1992.
- Sandel, M. J. *El Liberalismo y los limites de la justicia*. Barcelona: Gedisa, 2000.
- Sartori, G. *Teoria de la democracia. El debate contemporáneo*. Madrid: Alianza Universidad. 1988.

- Sartori, G. *La democracia después del comunismo*. Madrid: Alianza, cop. 1993.
- Schwartz, P. *La "nueva economía política" de John Stuart Mill*. Madrid: Tecnos, cop. 1986.
- Schwartz, P. "Prólogo". A: Mill, J.St. *Sobre la libertad*. Alianza Editorial, 1997.
- Skinner, Q. *Liberty before liberalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998 (Reprinted 2001).
- Semmel. B. *John Stuart Mill and The Pursuit of Virtue*. New Haven: Yale University Press, 1984.
- Severino, E. *La filosofía contemporánea*. Barcelona: Ariel 1987.
- Skorupski, J. *John Stuart Mill*. London: Routledge, 1991.
- Sternberger, D. *Dominación y acuerdo*. Barcelona: Gedisa, 1986.
- Sunstein, C.R. *Free markets and social justice*. New York-Oxford : Oxford University Press, 1999.
- Ten, C. L. *Mill on Liberty*. Oxford: Oxford University Press. 1980.
- Ten, C. L. "Mill's Defence of Liberty". A: Haakonssen, K. *Traditions of liberalism: essays on John Locke, Adam Smith and John Stuart Mill*. St. Leonards: Centre for Independent Studies, 1988.

- Thiebaut, C. *Vindicacion del ciudadano: un sujeto reflexivo en una sociedad compleja*. Barcelona: Paidós, 1998.
- Thiebaut, C. *Los Limites de la comunidad : (las criticas comunitarias y neoaristotelicas al programa moderno)*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1992.
- Thompson, D. *John Stuart Mill and Representative Government*. Princenton: Princenton University Press, 1976.
- Touchard, J. *Historia de las ideas políticas*. México: Tecnos. 1972.
- Tracy, D.; *Pluralidad y ambigüedad*. Madrid: Trotta, 1997.
- Urbinati, N; *Mill on Democracy: From the Athenian Polis to Representative Government*. Chicago: The University of Chicago Press, 2002.
- Urbinati, N; *Rhetoric and Representation: The Politics of Advocacy*,
<http://www.src.uchicago.edu/politicaltheory/urbinati99.pdf> 1998.
- Walker, J.L. "Acritique of the Elitist Theory of Democracy". A: *The American Political Science Review*. Vol LX. June, 1996
- Warnock, "Introduction". A: Mill, J.St. *Utilitarianism, On Liberty, Essay on Bentham (together with selected writings of K. Bentham and J. Austin)*. London: Fontana Press 1990
- Warren, M.E. "Deliberative Democracy and Authority". A: *American Political Science Review*, Vol 90, n^a1, 1996.

- Warren, M.E. *Democracy and Association*. Princeton: Princeton University Press, 2000.
- M. Weber, M. *La ética protestante y el espíritu del capitalismo*. Barcelona: Orbis 1995.
- R. Williams, *Cultura i societat*. Barcelona: Laia, 1974.
- Wollheim, R. "John Stuart Mill and Isaiah Berlin". A: A. Ryan. *The idea of Freedom*. Oxford, Oxford University Press. 1979), 253-69.